

d 207-

63316

Chov vepřového dobytka.

O chovu, ošetřování,
tučnění, plemenitbě, nemocech a vzorném
zařízení chlévů bravu vepřového.

L21 A. 032/5/1897

Se zvláštním ohledem k nynějším hospodářským poměrům v Čechách

sepsal

Karel Hruby,

ústřední pokladník rady zemědělské pro království České
a bývalý hospodářský úředník.

Druhé opravené a doplněné vydání.

S četnými vyobrazeními a barvotisky.

Hospodářská knihovna č. 5.

V Praze.

Knihkupectví A. REINWART, nakladatelství.
1897.

1371

Předmluva k druhému vydání.

Chystaje hospodářům českým druhé vydání spisu tohoto, hleděl jsem, abych na základě poměrů našich podal jim všestranně vyhovující návod k důležitému chovu *bravu vepřového*. Bude-li se zdáti následkem toho někomu spis ten poněkud objemným, nevím, mám však za to, že bylo nutně potřebí rukověti, která by nauku o chovu bravu vepřového podávala stručně sice, však úplně a která by zároveň mohla býti knihou příručnou pro chovance našich hospodářských škol.

V zájmu dobré věci nepřikryl jsem vady našeho chovu dosavadního závojem mlčení, ale hleděl jsem poukázati na jich odstranění.

Doufám, že hospodáři naši uznají v tom dobrou mou vůli a že snaha má nevyzní u nich nadarmo. Stane se tak jen v zájmu povznesení tohoto důležitého hospodářského odvětví a v zájmu blahobytu národohospodářského.

V Praze, v červenci 1896.

Karel Hrubý.

Úvod.

Rok od roku množí se stesky našich hospodářů na stále klesající výnosnost polností. Není divu. Naše hospodářství polní těží z větší části z obilí, jehož vývoz do ciziny bez přestání klesá. Bádáme-li po příčině, shledáme, že naše plodiny toho druhu nemohou co do ceny závoditi s obilím krajín daleko úrodnějších, jako jsou na př. v Americe, v Rusku nebo i v blízkém Uhersku, kde za péče mnohem menší než u nás daří se na plochách rozsáhlých veliký přebytek, jenž zásobovati může stále trh evropský. K tomu poznání došli jsme již dávno, že třeba ohlížeti se po jiných pramenech blahobytu hospodářského, avšak i vzdor tomu jen pomalu razí si cestu snaha, by v hospodářství našem polním čelnější místo zaujaly jiné rostliny hospodářské, jež by lepší mohly přinéstí nám výtěžek.

Na čas zaujala tu čestné místo řepka a řípa, jichž pěstování v poslední době značnou utrpělo pohromou, u prvé dovozem levného petroleje, u druhé plodiny pak krisí cukrovarskou.

I pěstování chmele a lnu počíná v příhodných místech dobývati si půdy vždy širší, ačkoli by neškodilo, by oběma těm rostlinám, zejména pak poslední, zvláště v našich krajinách pohorských větší ještě věnována byla pozornost.

Za to až na některé krajiny nepovšimnuto zůstává zelinářství, jehož výtěžek v některých končinách našich byl by skutečnou spásou.

Skoro nejvíce pak zanedbáno jest *pěstování píce* a s tím souvisící *chov dobytka*.

A přece jest výtěžek spojené té činnosti daleko větší a jistější než v každém jiném oboru. *Maso, mléko, máslo, sýr, kůže, srst* a t. d. jsou vesměs výtěžky, které najdou bezpečného odbytu a nepodléhají konkurenci s cizinou, jako na př. obilí anebo více méně i ostatní rostliny hospodářské.

Právem jen lze potvrditi, že jedině *chov dobytka může býti spásou hospodářství našeho v nynější kritické době*. Avšak nejen chov dobytka hovězího, jež na první stupeň stavíme, lnýbrž i chov bravu vepřového a drůbeže dlužno míti na paměti.

Zařídme nyní již hospodářství své jinak; opusťme tradice staré, jež příliš lpí na obilninách, omezme pěstování těchto nad míru takovou, jaká postačí, by ukojeny byly vlastní naše potřeby nebo potřeby domácích závodů průmyslových; za to obraťme větší část půdy nežli dosud na osévání rostlin pícních a na okopaniny, jichž řadu dle potřeby dobytka, jež chováme, a dle povahy půdy, jíž vládneme, rozhojníme novými druhy a uchopme se k tomu rozumného chovu dobytka *hovězího, vepřového i drůbeže* jako hlavní páky svého působení.

Chceme ve spisku tomto hlavně pozornost svou věnovati *chovu bravu vepřového*.

Zdánlivě mohlo by se míti za to, že tento chov u nás všeobecným se stal; najdeme aspoň dobytek vepřový u malých i velkých hospodářův a po většině i živnostníci na venkově hledí si vychovati nějakého vepře — již pro ty nezbytné hody jaternicové. Tyto okolnosti nesvědčí však nikterak tomu, že by chov dobytka vepřového u nás rozkvétal, spíše jen dosvědčují, že pro chov tento všeobecně příznivy jsou poměry, tak že by vskutku snadno mohl býti na lepší stupeň povznesen.

Že vskutku jest chov bravu vepřového u nás valně zanedbán, dosvědčuje i ta okolnost, že dováží se k nám dosud nejen obrovské množství bravu pro chov i krmení, ale i množství veliké pro jatky, hlavně pak jest to brav co do masa ceny nevalné: prase uherské (bagoun) nebo prase polské, velmi často uhřivé.

Přihlédneme-li blíže, seznáme, že až na nepatrné výjimky máme tu co činiti s pouhým odchováním jednotlivých dobytčat, živých různých odpadky, kdežto není

vskutku potuchy o řádném plemenění a krmení na maso a tuk.

Z dobytčat u nás po různu vykrmovaných náleží většina k t. zv. bakoňákům (bagounům), prasatům to uherským, jež k nám se houfně přihánějí, však ani jako zvířata plemenná, ani jako krmná valné ceny nemají. Vedle nich chová se hojně též neušlechtěné prase naše domácí nebo druh prasete polského, jež v tomto stavu neušlechtěném rovněž nemá ceny náležité ani pro plemeno ani pro krmník. Sotva že se doba jarní byla přiblížila, již s nedočkavostí se těší mnohý hospodář nás na příchod bagounáře, který z dalekých krajů celá stáda na polo dospělých bagounů nebo zakrnělých prasat plemene polského k nám přihání a okolo sv. Josefa po vesnicích je na dluh rozprodává. Tato nedochůdčata kupují se v ceně 20 až 30 zl. Okolo sv. Martina přichází v roce po druhé bagounář, aby za prasata, na úvěr z jara daná, vyjednaný obnos sobě vyzvednul.

Hospodář musí chtěj nechtěj dle ujednané smlouvy nebo dle podepsané směnky obnos bagounáři zaplatit a často se přihodí, že nad výdělkem spláče; neboť ne-sežene-li peněz, bez milosrdenství odebere mu bagounář zvíře, jež po celé léto krmil a ošetřoval, které ještě nyní ceny, za kterou je na jaře byl koupil, nemá. Taková dobytčata nemohou nám poskytnouti užitku dostatečného, s nímž bychom opravdu mohli počítati. Při chovu rozumném jedná se nám jak o množení zvířat, tak i o řádný výchov na krmníku, k němuž je zapotřebí, aby dobytče dobře se živilo a rychle rostlo a aby maso jeho vyhovovalo požadavkům, jež u vepřového dobytka předpisují maso jemné, však jadrné a přiměřeně protučné.

K tomu zapotřebí jest však dvou věcí: předně *řádného plemene* a za druhé *rozumného chovu*.

Řádné plemeno, zahrnující v sobě největší měrou nejlepší vlastnosti druhu, jest bezpečnou zárukou chovu; řádné plemeno dává nejen dostatečný nekrnící dorost, ale i výchov jeho daří se jistě a dobře.

Avšak nerozumným chovem, t. j. špatným nebo nedokonalým krmením, zejména nepřiměřenou stravou, dále pak i nedobrym zacházením s dobytčetem, s mláďaty

atd. jest možno i při dobrém plemenu dojíti k výsledkům špatným. Proto nutno seznámiti se *se zásadami rozumného chovu*.

Důležité vědomosti o plemenech, o tělesné povaze zvířete, na nichž zakládáme zásady rozumného chovu, čerpáme z přírodopisu zvířete, jež nesmíme tudíž nikterak podceňovati a jemuž věnována jest první část tohoto spisku, kdežto část druhá, k přírodopisu tomu přihlízejíc, pojedná o rozumném chovu samém.

Abychom sobě o nynějším stavu vepřového dobytka, jenž v království Českém chován jest, správný pojem utvořití mohli, sestavili jsme dle úředních pomůcek přehlednou tabulku (viz str. 9.).

Přihlédneme-li k číslům této tabulky blíže, shledáme, jak úžasné se počet vepřového dobytka v posledních desetiletích, t. j. od roku 1869 až do r. 1880 o 100.000 kusů, od roku 1880 až do posledního sčítání 1890 o 192.362 kusů zvětšil.

S potěšením zaznamenati dlužno, že i naše zákonodárné sbory v letech posledních chovu bravu vepřového zasloužené pozornosti věnují.

Dle usnesení zemského sněmu král. Českého z r. 1893 zařízení budou v království Českém již v době blízké dle výtečného vzoru dolnorakouské hospod. společnosti *plemenní stanice bravu vepřového*, které nejen úžasný převrat u výchovu toho zvířectva a cenu vepřového masa usnadnily, nýbrž i dohon chátralého dobytka ze zemi sousedních zmírnili. Tak stane se i u nás!

Výše uvedené číslice dosvědčují, že naši hospodáři důležitost tohoto výnosného odvětví hospodářského pochopují; ovšem že jest si přáti, by chov tento nejen co do množství chovaných kusův, ale i co do jakosti a výnosnosti jejich požadavkům doby a potřebám hospodářským řádně vyhovoval, tudíž na nás jest, abychom ve spisu svém na veškeré vady, které se řádnému chovu v cestu staví, nejen důkladně poukázali, ale i k tomu přihlíželi, jak by se chov našeho vepřového dobytka jak možná nejvýnosnějším státi a rovněž zemi prospívati mohl.

1. Prase velkého plemene Yorkshirského.

K r a j i n a	Vepřový dobytek			P o m ě r v e p ř o v ě h o d o b y t k a k							
	sečten v roce		roz d ě l v %	veškeré půdě		ploše zeměčty osázené		ploše picni		obyvatelstvu	
	1880	1890		na 100 ha		na 100 ha		na 100 ha		na 100 obyva-	
				veškerá půda v hektarech	půdy připada	osázená půda v hektarech	půdy připada	plocha picni v hektarech	picni plochy na 100 ha	veškeré obyvatelstvo v kraji ovství Českém	telu připada
I. Česká nížina	82.976	135 064	+ 62.8	827.183	16.3	44.164	30.6	112 965	11.9	1,380,211	9.8
II. Podhoří Sudet	27.609	46 292	+ 67.7	462.498	10.0	30.162	15.3	78.028	59.3	570.898	8.1
III. Krajina dolní Ohře	32.408	41.945	+ 29.4	304.873	13.8	11.287	37.2	45.888	91.4	438.729	9.6
IV. Krajina horní Ohře	12.769	20.475	+ 60.3	326.638	6.3	17.085	12.0	63.129	32.4	300.591	6.8
V. Krajina Berounky	28.2 4	43 961	+ 55.8	436.180	10.1	26.468	16.6	48 565	90.5	384.177	11.4
VI. Plzeňská pánev	19.344	31.748	+ 64.1	325.917	9.7	20.742	15.3	50.861	62.4	322 660	9.8
VII. Budějovická pánev	26.796	49.710	+ 85.5	399.168	12.5	27.591	18.0	68.515	72.6	311.376	16.0
VIII. Česko-mor. vysočina	53.000	82.144	+ 55.0	1,002.925	8.2	95 133	86.3	161.152	51.0	844.948	9.7
IX. Sudety	10.044	20.233	+ 101.4	431.913	4.7	27.482	73.6	82.219	24.6	748.110	2.7
X. Rudohoří	2.283	3.067	+ 34.3	118.461	2.6	8.563	35.8	20.701	14.8	167.634	1.8
XI. Šumava	26 552	39.728	+ 49.6	558.252	7.1	27.526	14.4	108.116	37.7	373.760	10.6
Zemský úhrn	322 005	514.367	+ 59.7	5,194.038	9.9	336.203	15.3	840.139	61.2	5,813.094	8.8

I. Přírodopis prasete.

O původu.

Prase domácí odrodilo se již v dobách nepamětných od prasete divokého a bylo již u národů starověkých zvířetem hospodářským, jakkoli dlužno přiznati, že národové východní (v Asii a Sev. Africe sídlící, ku př. Židé) považovali zvíře to za nečisté a zákony jejich jim používání masa vepřového zakazovaly, což patrně vzniklo z domnění, že maso vepřové jest příčinou různých nemocí, jichž původ nedovedli si starí jinak vysvětliti. Za to již u Řekův a Římanů těšil se dobytek vepřový značné pozornosti, tak že do Říma dovážel se již tučný dobytek vepřový ze všech zemí sousedních a obchodníci, tím se zabývající, nadáni byli zvláštními výsadami, jimiž se jim dovoz usnadňoval.

V dubových a bukových lesích střeoevropských byl dobytek vepřový v dávné době velice rozšířen a podnes jest v krajinách našich znám jako dobytek nejužitečnější, jakkoli obecně zanedbáván jest v chovu a ošetření svém již jaksi z předsudku, jenž ku jménu jeho se pojí.

Okolnost, že prase náleží mezi t. zv. všežravce (omnivora), t. j. zvířata, jež potravu svou z říše rostlinné i živočišné berou, zavinila, že se jemu namnoze předhazují ty nejhudší odpadky domácnosti a hospodářství a jestli i za podobných okolností dociluje se časem výsledku uspokojícího, svědčí to jen o tom, že prase nadáno jest *krmností velice zvláštní*, které mnohem lépe lze využítovati, než se to posud děje.

Vlastnost tato umožňuje, by vepřovým masem — jakožto látkou velice výživnou, chutnou i nepříliš drahou

— zásobována byla zvláště veliká města, čehož při stále vzrůstajícím zalidnění vždy větší se jeví potřeba.

Vlastnost tato však zebezpečuje i hospodáři užitek skvělý, bude-li jen řádně využítkována. —

Po stránce přírodopisné náleží prase ve velké třídě ssavců do řádu *mnohokopytníků* (*Multungula*), jichž tělo pokryto jest tlustou kůží, buď holou buď štětinatou, pro kterouž vlastnost dostalo se jim též jména *tlustokožci* (*Pachydermata*).

Rád tento rozděluje se ve hlavní tři čeledě, z nichž první zahrnuje v sobě rodinu *slonů*, druhá *hrocha*, *noso-rožce* a *tapíra* a třetí čeleď *prasat* (*Suina*).

Do čeledě prasat náležejí čtyry rody:

1. *Babirusa* č. *prase jelenové* (*Porcus*), žijící divoce na ostrovech asijských; 2. *Bagol* (*Phacocheorus*), divoké prase africké; 3. *Pekar* (*Dicotyle*), divoké prase jihoamerické a 4. *Prase obecné* (*Sus*), k němuž počítá se asi 12 druhů, z nichž mají pro nás největší důležitost: 1. Prase divoké (*Sus scrofa*), od něhož pocházejí různé odrůdy evropského prasete domácího a z. Prase indické (*Sus indicus*), jež s odrůdami předešlého utvořilo řadu míšencův a plemen.

Prase obecné již ve stavu divokém vytvořilo následkem různého podnebí krajín, v nichž žilo, jakož i následkem různé jich povahy a rozmanité potravý mnohé odrůdy, z nichž křížením s druhy a odrůdami jinými povstala četná plemena, jichž počet dalším křížením do nekonečna se zvětšuje. Skoro v každé zemi shledáme se s nějakou odrůdou nebo plemenem domácím, jež různí se od odrůd plemen ostatních svým zevnějškem i svými vlastnostmi vnitřními.

Odrůdou zoveme tvar zvířete, jenž odrodil se přímo z jediného tvaru rodového cestou přirozenou, přeměniv se značně ve hlavních vlastnostech těla i ústrojí.

Plemenem naproti tomu zoveme výsledek plemenění, vzniklé smíšením (křížením) různých odrůd, jichž jednotlivé vlastnosti se v plemenu buď zachovávají a zdokonalují nebo ztrácejí, byvše přemoženy vlastnostmi lepšími.

Různá plemena evropského prasete domácího odvoditi lze hlavně od dvou druhů divokých:

1. divokého prasete evropského (*Sus scrofa europaea*) a 2. prasete indického (*Sus indica*).

Dříve než vyličíme evropská plemena dobytka vepřového, naznačíme hlavní měřítko, dle něhož se povaha i jakost plemena posuzuje, bychom pak mohli porovnat, jak které plemeno evropské požadavkům měřítka toho vyhovuje.

V čem záleží různost odrůd a plemen?

Porovnáme-li prase divoké a některá plemena prasete domácího, poznáme ihned, že panuje mezi nimi značná *různost tvarů tělesných*.

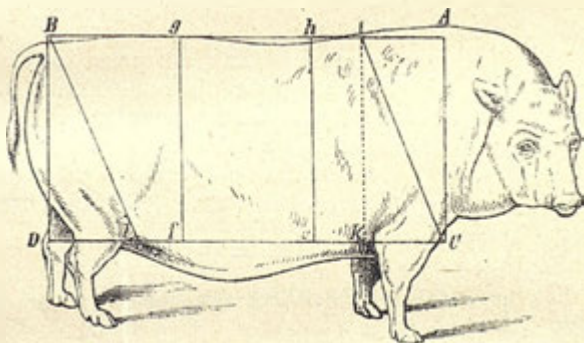
A právě tato různost tvarů tělesných podmiňuje větší nebo menší možnost dokonalého vyplnění těla čili dobrého vykrmení. Různost tato zakládá se v různé délce trupu a okončin a v různém tvaru lebky.

U dobrého plemene hledáme jistou pravidelnost těla, která všemu ústrojí zabezpečuje dokonalý vývoj.

Angličtí chovatelé považují za nejdokonalejší tvar takový, jenž má podobu rovnoběžnostěnu *ABDC*, mohl by býti rozdělen ve tři stejné díly, jak to na obraze 1. jest naznačeno. První díl *ACeh* zahrnuje část plicní s ústrojím dýchacím, druhý díl *efgh* část břišní s ústrojím zaživacím a díl třetí *BDfy* část kýtovou s ústrojím rozplemňovacím. Přednosti tohoto tvaru zvláště v části plicní jsou patrné; při pravidelném tom tvaru jest *ramenní* čára *Ch* přiměřeně šikmá, jako toho vyžaduje pěkný tvar hrudi, podmiňující zdárný vývoj dýchadel; kdyby díl tento byl zkrácen, jak to jest vyznačeno tečkovanou čarou *ik*, byla by čára ramenní příkrá, hřbet byl by následkem toho křivým, tělo za rameny bylo by vpadlé a hrudní koš stísněn. Při dokonalém tvaru jest hlava malá, rypák krátký, nohy rovněž krátké. Vzoru tomuto lze jen to vytýkati, že část břišní jest poměrně krátká. Jest ovšem pravda, že nechceme, aby dobytče věnovalo příliš mnoho síly na rozvoj takových ústrojů méně užitečných, jako jsou na př. útroby, avšak v části břišní ukládá se veliké množství výborného tuku, na němž nám rovněž záleží jako na mase a jenž beztoho odkáže útroby na nejnutnější jejich prostor. Proto ovšem směřovala

snaha chovatelů k tomu, by vychována byla plemena s pravidelnou plecí a kýtou a s delším břichem. Chceme-li, by část břišní byla delší, nesmíme však opět jíti do krajnosti; kdybychom měli dobytče příliš dlouhé, bylo by ve hřbetě slabé a tudíž snadno vydáno různým nehodám, zejména poškození páteře, jak o tom mnohé smutné zkušenosti velkých hospodářů svědčí.

Onomu vzoru anglickému odpovídá ve skutečnosti jen málo které plemeno, nejspíše shledáme se s rozměry podobnými u divokého prasete evropského nebo u prasete čínského (*Sus chinensis*), jež na vzorci tom jest nazna-

Obr. 1. Nejdokonalejší tvar prasete.

čeno; avšak téměř všechna plemena vychovaná mají střední část delší.

Které jsou tedy vlastnosti dobrého plemene hospodářského?

Z předchozího vysvítá, že žádáme si pro chov prasat, která mají tělo dlouhé (nikoli však přílišně), plecní a kýtovou část pěkně pravidelnou, zejména v plecní části čáru ramenní šikmou, prsa široká, mohutná, lebku malou, rypák krátký a rovněž i nohy krátké, však nikoli slabé.

To jsou požadavky, jež na dobrém plemenu činíme ve příčině zevnějšku. Jinak žádáme si, by dobré plemeno honosilo se též rychlým vzrůstem, snadným zmasněním a stučněním a řádnou plodností.

Přihlédneme nyní k jednotlivým odrūdám a plemenům a vlastnostem jejich se zvláštním ohledem ku požadavkům rozumného chovu dobytka vepřového.

Plemena a odrůdy bravu vepřového.

Pro nás mají dnešního dne jedině význam plemena evropská. Jest zajímavo všimnouti si, jak povstala. Z evropského prasete (*Sus europaea*), o němž jsme se již zmínili, povstaly různým způsobem života (divokým nebo domácím), růzností krajín, potravy a účinkem jiných vlivů dvě hlavní odrůdy:

divoké prase evropské (*Sus scrofa fera*), jež mění se co do plemen nepatrně a

domácí prase evropské (*Sus europaea domestica*), jež chovem, hlavně též smíšením (nebo křížením) s prasetem indickým a jeho odrūdami (prasetem čínským a japonským) rozdělilo se na množství plemen, jež jsou předmětem chovu po celé Evropě. V rámci tohoto spisku nemůžeme popsatí plemen všechněch, zmíníme se šíře jen o nejdůležitějších.

Evropský dobytek vepřový lze rozdělití ve tři hlavní skupiny:

- I. Prase kadeřavé (*Sus scrofa crista*).
- II. Prase románské (*Sus romanica*).
- III. Prase ušaté (*Sus scrofa macrotis*).

I. Prase kadeřavé.

Dobytek vepřový této skupiny rozšířen jest v jiho-východní Evropě a sousedních krajinách asijských. Náleží k němu *prase turecké, multanské, slavonské a uherské*. Pro poměry naše jest nejdůležitější, bychom šíře pronesli se o vepřovém dobytku uherském.

P r a s e u h e r s k é.

Uhersko jest západní hranicí zeměpisného rozšíření prasete kadeřavého, jež tu přichází v několika odrūdách, z nichž nejlepšího jména požívá *prase mongolské* č. *mongolicza*; nejznámější jest ale *bakoňské* (bagoun).

a) *Mongolicza* zdá se býti původu asijského a převedena byla prý do Uher Maďary z Asie. Známé jest též jménem „*prase turecké*“ nebo „*uherské*“ nebo též „*uherské prase plnokrevné*“.

Má malou, úzkou, špičatou hlavu s prostředníma, vzlůru stojícíma a do předu poněkud překlony ušima. Hřbet jest dosti rovný a oblý, tělo poměrně dlouhé a hluboké, nohy krátké a pevné; štětiny husté a dlouhé, v zimě kudrnaté, skoro vlnovité, v letě řidší a měkčí. Barvy jest obyčejně špinavě žluté. Letory jest klidné, krmí se dobře a plodnost, jakkoli chválená, není zrovna zvláštní; v té příčině překonávají prase to lepší plemena ušatá.

Podsvinčata daří se dobře; v 1½—2 letech jsou zvířata dosti zrostlá pro krmník a dosahují váhy 150 až 200 kg. Maso je sice chutné, tuk jest ale měkký a nepřilíš jadrný.

Plnokrevná *mongolicza* jest v Uhrách hlavně pro tuk velice vážena a zatlačuje stále ostatní plemena uherská.

b) *Prase bakoňské*, u nás obecně známé jménem *bagoun*, jest původním prasetem uherským a obdrželo jméno své dle „*bakoňského lesa*“, v němž ve stavu polodivokém se chová. Les tento sestává hlavně z dubů, jest 12 mil dlouhý, 3—5 mil široký a táhne se po pahorkatině 600 až 700 m vysoké. Podává prasatům nejen dostatek potravy, ale v četných močálech i hojně příležitosti k válení. Prasata jsou v lesích v zimě v letě a vyváží se jich odtud na jatky a do ciziny asi 100.000 kusů ročně.

Prase toto jest velice příbuzno s prasetem divokým, rozeznává se jinak od *mongoliczy* poměrně nepatrně a po většině jest s tímto plemenem i smíšeno; kde přichází čistokrevné, jest prý větší a silnější než toto a obyčejně zrzavé.

Plodnost není valná, tělesný vývoj jest zdlouhavý, maso a tuk, ačkoli bývají chváleny, nejsou nejlepšími.

Obě naznačená prasata uherská splynula křížením již tak, že sotva lze obě odrůdy od sebe rozeznávají, tak že uherské prase vůbec označuje se buď jako *mongolicza* nebo jako *bakoňské prase* (*bagoun*).

Křížení toto však plemenu tomu valně neprospělo; *poměrně krátké tělo, zdlouhavý vývoj tělesný, nespolehlivá a neveliká plodnost*, jakož i maso a tuk, neodpovídající veškerým požadavkům. jsou vesměs vlastnosti, jež dobytek tento pro chov tuzemský naprosto *neodporučují*.

Mimo to dlužno vytknouti, že i pokusy s křížením prasete uherského s lepšími plemeny anglickými *neměly úspěchu* dokonalého.

Obracíme se proto k hospodářům českým, poukazující k těmto okolnostem, s důtklivým vyzváním, aby dali vale bagounářům, vnucujícím jim tento neprospěšný dobytek, aby raději pozornost svou věnovali plemenu lepšímu a vůbec všude se přičiňovali, by i menší hospodáři i živnostníci lepšího plemene si hleděli.

II. Prase románské.

V druhé části Evropy, t. j. v zemích jihozápadních kolem moře středomořího rozšířeno jest prase, jež od severoevropského značně se liší. Nathusius má za to, že původní prase evropské proměnilo se v krajinách těchto smíšením s prasetem indickým, jež za doby římského panství sem se dostalo, v tuto odrůdu románskou.

Do této skupiny náleží *prase portugalské a španělské, jihofrancouzské, italské a bündnerské* (alpské).

Prasata tato jsou pro nás spíše zajímavá nežli důležitá.

a) *Prase portugalské a španělské* jest krátkonohé a svým způsobem života pro tamější krajiny velmi důležité; ve velkých stádech honí se do hor a lesů, kde samo se o potravu svou stará. Pro krajiny severnější nehodí se, jsouc pro změny podnebí choulostivo. Angličané používají, téhož dříve ku zlepšení svých plemen; upustili však od něho, nedocílivše dostatečné váhy a tuku.

b) Z prasat jihofrancouzských známo jest *prase périgordské* (Dordogne), neboť téhož používá se ku hledání lanýžů. Město Périgueux známo jest svými lanýži a paštíkami, jež se loví a tetřevů po celé Francii.

c) Z prasat italských jest známo *plemeno neapolské*, kteréž bezpochyby povstalo smíšením prasete čínského a indického, jsouc těmto rovněž blízce příbuzno jako

II. Malé plemeno Yorkshirské.

ušatému praseti evropskému. Angličané použili téhož ku šlechtění svých malých černých prasat, o čemž později ještě se zmíníme.

Chválí se jeho dobrá plodnost a veliká krmnost, jemné maso a pevný tuk. Jemné zboží, jako známé salámy italské a mortadelly pocházejí z tohoto masa.

III. Prase ušaté.

Ve střední, západní a severní Evropě rozšířena jest odrůda prasete s velikýma ušima, kteráž místy ještě přichází ve tvaru neušlechtěném anebo poněkud i změněném vlivem okolí nebo smíšením s jinými neušlechtilými odrůdami a plemeny.

Dle toho má skoro každá země evropská nějaké takové zvláštní, třeba neušlechtilé prase domácí, jako jest na př. naše *prase české*, rozšířené též částečně v Německu, *prase moravské*, *bavorské*, *polské* atd.

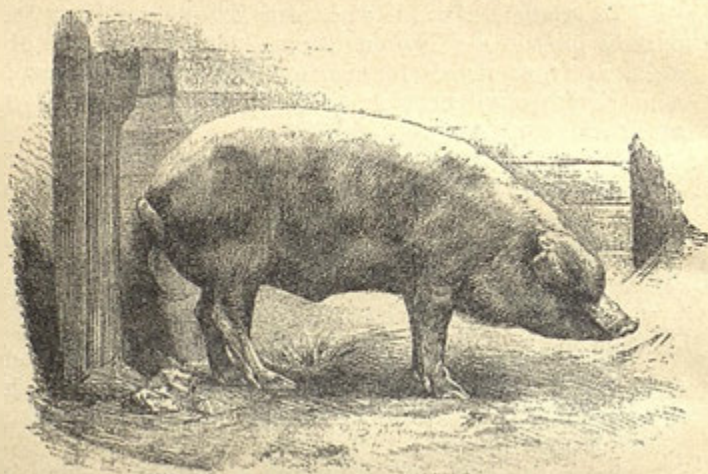
a) Neušlechtěné prase ušaté.

Prase toto přichází ve dvou hlavních odrůdách. První odrůda velká, druhá malá, různí se od sebe jedině velikostí; nanejvýš že odrůda malá má poněkud menší a převislé uši.

Prase toto má velkou, úzkou a dlouhou hlavu se širokým čelem a velkýma, širokýma, přes oči nebo do předu převislýma ušima. Na spodních čelistích má dvě svislé, masité bradavky, „zvonky“ zvané. Krk jest dosti dlouhý, hřbet vyklenutý, tělo úzké, sploštělé. Nohy jsou vysoké a silné, tělo v poměru ku své výšce jest krátké. Štětiny jsou dlouhé a rovné a tvoří na hřbetě hřívovitý hřeben. Tělesný vývoj jest zdoluhavý, krmnost ne značná, potřebují mnoho píce nežli se vykrmí, ačkoli maso i tuk jsou jadrny a chutny. Zvířata až 1 m vysoká a $1\frac{1}{2}$ až skoro i 2 m. dlouhá dospívají váhy 300—350 kg, ve stáří 3 až 4 let až i 400—500 kg. Jsou velmi otužilá a vyznamenávají se *velkou plodností*. Svině vrhá 10—12 podsvinčat, a počet 16—20 není právě vzácností. K tomu pojí se i hojnost mléka a velká náklonnost matky k mlá-

datům. Tato výtečná vlastnost neztrácí se, ani neseslabuje, ani když ostatní vlastnosti horší smíšením se zatláčují.

Vidíme z toho, že naše ušaté prase domácí jest ve stavu neušlechtěném zvířetem hospodářsky nevhodným; avšak má některé vlastnosti, které toho zasluhují, by bylo těchto zvířat použito k chovu. To vskutku se děje všude, kde se chov vepřového dobytka řádně provozuje a sice

Obr. 2. Neušlechtěné prase domácí (ušaté).
11 měsíců staré.

zušlechtěním pomocí anglických plemen, jež zlepšena byla křížením s prasetem čínským, dociluje se výsledků nade vše pomýšlení skvělých.

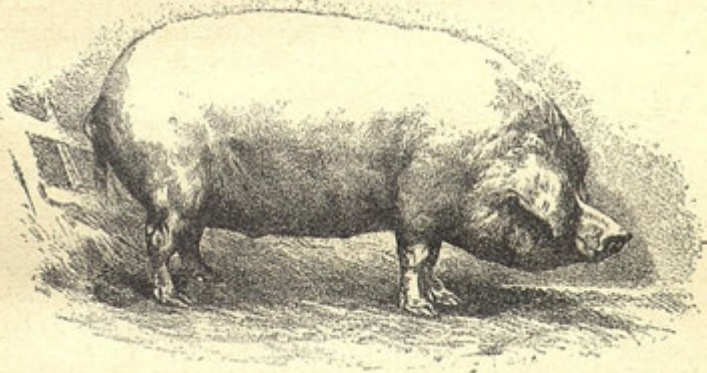
Poukážeme jedině ještě k některým proměnám, jež prase ušaté v různých krajinách utrpělo, poněvač mnohá ta plemena také k nám se dovážejí, a přikročíme pak ihned k vyličení zdokonalených plemen anglických, jichž ku šlechtění našich domácích prasat výhodně lze použiti.

Z plemen prasete ušatého zasluhují zmínky následující:

1. *Prase polské*

známo jest u nás hlavně plemenem, jež se dováží sem ze sev. Polska a Ruska a jež známo jest též z Pruska, Švédska a Norvéžska. Je to krátce neušlechtěné prase ušaté, jež v tomto stavu nezasluhuje býti chováno. Mnoho těchto prasat dováží se k nám jako dobytek jatečný; jest však jisto, že právě mezi tímto dobytkem velice zhusta vyskytuje se *uhřivost*, což ovšem masa jeho neodporučuje.

Časem setkáváme se u nás i s *malým, polským prasetem*, jež odrodilo se z předešlého, smíšením s prasetem kaderavým hlavně v jižním Polsku a Rusku; jest velmi plodné, otužilé a krmné.

Obr. 3. Ušlechtěné prase bahní (Marschschwein, Race Angerone).
20 měsíců staré.

Prase toto rozšířeno jest též v jižním Německu a bylo bezpochyby původcem s ním stejnobarvého *prasete bavorského*.

Podobně jako neušlechtěné naše prase domácí nehodí se i prase polské pro chov a krmník, jest však velmi dobrým pro šlechtění plemený anglickými.

2. *Prase ušaté v Německu a Rakousku.*

V zemích našich a v krajích německých rozšířeno jest prase ušaté ve třech tvarech, jako:

- a) prase bahní (Marschschwein),
- b) prase krajinské (Landschwein),
- c) prase chovu domácího (smíšené).

a) Prase bahní.

Toto jest hlavně předmětem chovu ve krajích severnějších, v Šlesviku, Holštýnu, Meklenbursku, Hanoversku, Vestfálsku a sousedních krajinách pruských. Náleží k plemenům nejtěžším a jest nejpodobnější s původním ušatým prasetem francouzským a anglickým. Vlivem podnebí, lepšího chovu a potravy zdokonalila se zde odrůda tato tou měrou, že svým zevnějškem i krmností značně se rozeznává od odrůdy v Polsku, rovnajíc se jí ovšem co do plodnosti. Dává se mu dokonce přednost před malým prasetem anglickým, ačkoli za tímto co do krmnosti i rychlosti vývinu tělesného zůstává. Krmení před 2.—3. rokem se nevyplácí. Však šlechtění plemeny anglickými mělo u toho prasete výsledek velmi dobrý.

V jižnějších krajinách Německa chová se druhý tvar velkouchého prasete, jež od předešlého rozeznává se skrovnějšími, ale dosti příznivými rozměry těla, rychlejším vývojem těla a časnější krmností. Někteří znalci plemen rozeznávají prase toto od předešlého jako *malouché*, ačkoli nelze tvrditi, že by bylo plemenem úplně zvláštním.

K tomuto plemeni se blíží také

b) naše prase české a moravské.

První shoduje se s ním zcela, vyskytující se jen ve dvou tvarech, ovšem velice blízkých, z nichž jeden zoveme krátkým, druhý dlouhým; druhé jest částečně pomíseno s malým polským prasetem, má tudíž v krvi své součást krve odrůdy kadeřavé. Rozšířeno jest nejen na Moravě, ale i ve Slezsku a částečně i u nás. Celkem jest naše prase české i moravské lepším než plemena uherská i než kterékoli prase polské a což nejvíce váží, jest i velice schopno šlechtění plemeny anglickými, čímž docíliti lze dobytka značně dokonalého, jenž nejen vyznamenává

- a) prase bahní (Marschschwein),
- b) prase krajinské (Landschwein),
- c) prase chovu domácího (smíšené).

a) Prase bahní.

Toto jest hlavně předmětem chovu ve krajích severnějších, v Šlesviku, Holštýnu, Meklenbursku, Hanoversku, Vestfálsku a sousedních krajinách pruských. Náleží k plemenům nejtěžším a jest nejpodobnější s původním ušatým prasetem francouzským a anglickým. Vlivem podnebí, lepšího chovu a potravy zdokonalila se zde odrůda tato tou měrou, že svým zevnějškem i krmností značně se rozeznává od odrůdy v Polsku, rovnajíc se jí ovšem co do plodnosti. Dává se mu dokonce přednost před malým prasetem anglickým, ačkoli za tímto co do krmnosti i rychlosti vývinu tělesného zůstává. Krmení před 2.—3. rokem se nevyplácí. Však šlechtění plemeny anglickými mělo u toho prasete výsledek velmi dobrý.

V jižnějších krajinách Německa chová se druhý tvar velkouchého prasete, jež od předešlého rozeznává se skrovnějšími, ale dosti příznivými rozměry těla, rychlejším vývojem těla a časnější krmností. Někteří znalci plemen rozeznávají prase toto od předešlého jako *malouché*, ačkoli nelze tvrditi, že by bylo plemenem úplně zvláštním.

K tomuto plemeni se blíží také

b) naše prase české a moravské.

První shoduje se s ním zcela, vyskytující se jen ve dvou tvarech, ovšem velice blízkých, z nichž jeden zoveme krátkým, druhý dlouhým; druhé jest částečně pomíseno s malým polským prasetem, má tudíž v krvi své součást krve odrůdy kadeřavé. Rozšířeno jest nejen na Moravě, ale i ve Slezsku a částečně i u nás. Celkem jest naše prase české i moravské lepším než plemena uherská i než kterékoli prase polské a což nejvíce váží, jest i velice schopno šlechtění plemeny anglickými, čímž docíliti lze dobytka značně dokonalého, jenž nejen vyznamenává

se příznivým zevnějškem, ale i časnou a dobrou krmností, velikou plodností, jadrným a chutným masem i tukem.

Jest tudíž u nás tím méně příčin pro chov dobytka cizího, zejména nevhodného uherského.

c) Prase chovu domácího.

Tento třetí tvar jest ovšem výsledkem rozmyslného chovu, jenž zabývá se šlechtěním pomocí plemen anglických, o nichž dále řeč bude.

Šlechtění domácího našeho prasete velkouchého provádělo se u nás dosud jen měrou poměrně nepatrnou, hlavně ovšem na velkostatech; tím snadno se vysvětluje, že nevytvořil se u nás tímto způsobem dosud žádný *stálý tvar plemenný*, a že také náš chov dobytka vepřového stojí proto na stupni poměrně nízkém.

V Německu severním zavedeno bylo šlechtění toto měrou rozsáhlejší a zejména u prasete bahního docíleno výsledků skvělých. Dokonce pak vytvořil se též ustálený tvar plemenný v okolí Düsseldorfu, zvaný dle místa *Düsselhalský*, jakož i v okolí Míšeň (prase míšeňské) (*Meissnerschwein*).

Jak znamenitých výsledků docíleno tímto plemenem, o tom svědčí zpráva Weissova, dle něhož dvě 11měsíční düsselhalská prasata vážila po zabíjení: vepřík 208 kg., svinka 147 kg.

3. O praseti ušatém ve Francii

uvádíme jen tolik, že v původním tvaru vyskytuje se v severní a východní Francii jen v krajinách chudších, hornatějších aneb od železnic vzdálených. V krajinách živějších a bohatších, zvláště v okolí Paříže a v Normandii, zatlačeno bylo buď úplně prasetem anglickým, anebo s ním zcela se smísilo tak, že jemu i více se blíží než původnímu tvaru velkoušatému, ano že namnoze i od plemen anglických těžko lze je rozeznati. Touto cestou dospěl chov dobytka vepřového ve Francii k veliké plodnosti; vzrůstající lidnatost následkem toho hojná poptávka a vyšší ceny zabezpečily hospodářům výnos chovu, jemuž veliké vzpružiny dostalo se četnými výsta-

vani dobytka a udílením cen a odměn, kterýchž okolností vliv nelze proto podceňovati. Kéž i u nás zavládnou brzy poměry podobné.

4. Prase v Anglicku.

Během rozpravy dosavadní přecho bylo nám zmiňovati se o plemenech anglických, jako o plemenech ušlechťovacích; patrně hrají v příčině té úlohu nemálo důležitou. Proto dlužno věnovati jim pozornost bedlivější nežli kterým jiným.

Původní prase anglické náleželo bez odporu k odrůdě velkoušaté. Veliká prasata toho rázu známa byla hlavně v hrabstvích: *Yorkshire* (vyslov jorkšair), *Lincolnshire*, *Lancashire*, *Berkshire* a *Cumberland*, kdež nyní nalézají se nejslavnější stáda ušlechtilých plemen.

Vedle těchto velkých prasat mělo Anglicko v dávné době malou odrůdu polodivokých prasat, kteráž ale úplně vytlačena byla nynějším *malým prasetem anglickým* a zachovala se nyní jen na ostrovech Shetlandských (šetlendských) a Orkneyských.

Zmíněné malé prase anglické pošlo z chovu cizích odrůd, do Anglicka zavedených. Zprvu užito bylo tu malých, pestrých prasat *portugalských*, později *neapolských*, posléz *čínských*.

Smíšením těchto navzájem povstalo malé prase anglické, jež mělo velkou náklonnost k tučnění. Ve stáří 20 měsíců vážila mnohá 140—150 angl. liber a dusila se téměř tukem, honosíce se i velmi jemným masem, jež dodávalo se na panskou tabuli. Později teprve zavedeno smíšení malého tohoto plemene s původním ušatým prasetem s výsledkem překvapujícím. Z křížení toho vyšla plemena, jež překvapila svou velikostí a způsobila, že šlechtění původních velkých prasat anglických krví prasat neapolských a čínských stalo se všeobecným. Díky obezřelosti chovatelů šlo se ve šlechtění tom jen tak daleko, jak potřebí bylo, by plodnost a velikost původních prasat sdružila se s krmností a tučností neapolských a čínských.

S obrovskou váhou, již dosahují *velká plemena anglická*, spojuje se velké množství pevného, jadrného špeku

a množství sádla, jehož se v dlouhém těle těchto zvířat mnoho může nahromaditi. Neméně chvály zasluhuje jejich plodnost. Uvážíme-li povahu těchto vlastností, jakož i vlastností našeho plemene domácího, jest na biledni prospěch, jenž kyne ze spojení těchto plemen pro hospodáře naše. Podáme proto podrobnější přehled plemen anglických a jejich schopností.

Plemena anglická.

I. *Plemena malá* (Small breed)

a) černá (Small black breed).

1. Essex,
2. Sussex,
3. Suffolk;

b) bílá (Small white breed).

1. Yorkshire,
2. Windsor,
3. Coleshill.

II. *Plemena bílá velká* (Large white breed).

1. Leicester,
2. Yorkshire,
3. Suffolk,
4. Lincolnshire,
5. Lancashire.

III. *Plemena prostřední* (Middle breed)

a) pestrá

1. Berkshire,
2. Hampshire;

b) bílá

1. Yorkshire,
2. Suffolk.

I. Plemena malá.

a) Černá.

1. *Plemeno Essexské* jest z těchto na pevnině evropské nejrozšířenější. Povstalo původně křížením neapolského a čínského prasete. Roste rychle a vyvinuje se

tělesně velmi záhy, krmit se velmi dobře; pro některé nedokonalosti skříženo bylo později s domácím prasetem anglickým a známo jest nyní jako „*nové plemeno essexské*“ nebo „*essexské plemeno lorda Westerna*“. Toto zlepšené plemeno dává zvláště jemné maso a zvířata žírná váží-vají 350—400 angl. liber. Jinak vyznačuje se jen prostřední plodností, podsvinčata jsou útlá a choulostivá.

Svou výbornou dědičností a výbornou krmností, rovněž pro svůj pěkný tvar tělesný a skrovnou váhu kostí a méně užitečných částí jest prase essexské jedním z nejlepších plemen pro rychlé šlechtění našeho domácího prasete.

2. *Plemeno Sussexské* podobá se předešlému, bývá ale těžší a dává rovněž jemné, dobré maso a pevný, jadrný špek. Chov jeho v samém Anglicku v posledních letech splynul nepochybně s plemenem essexským.

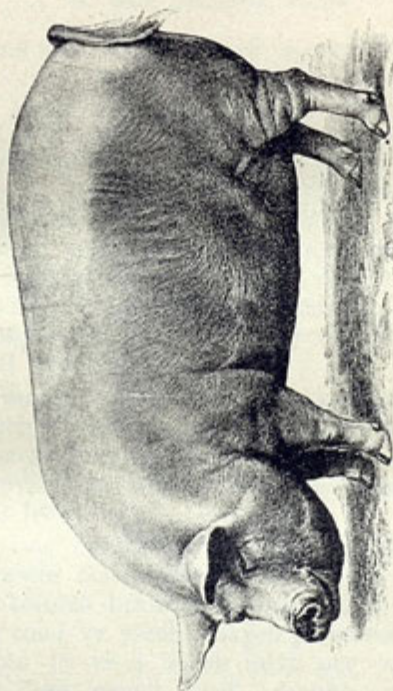
3. *Plemeno Suffolkské* překonává svým tvarem a krmností ještě plemeno essexské; povstal oš skřížením mezi plemenem Suffolkským, Berkshirským, Essexským a čínským.

b) Bílá.

Malá plemena bílá povstala hlavně přispěním prasete čínského, méně portugalského a neapolského.

1. *Malé plemeno Yorkshirské* jest velice krmné; krmeno odpadky z mlékařství, *vyvinuje se tak rychle, že v stáří 8—10 měsíců již vykrmeno jest na prodej. Maso jeho jest tedy velmi jemné, ale špek měkký a k uscho-vání nezpůsobilý. Nehodí se k chovu v poli nebo v lese, jest i citlivě pro změny povětrnosti. V zemích na pevnině evropské jest málo rozšířeno i také zdá se, že z trhu anglického mizí.*

2. *Plemeno Windsorské* vychováno bylo v hospodářství královny Viktorie ve Windsoru její chotěm princem Albertem. Jest výsledkem křížení mezi plemenem Suffolkským, Berkshirským a čínským. *Plemeno toto jest poněkud větší předešlého i otužilejší, plodnější, ale roste rovněž tak rychle a krmit se rovněž tak dobře. Pro tyto vlastnosti jest plemeno toto nyní hlavním zástupcem malých plemen anglických.*

III. Smíšenec velk. plemene „Yorkshire“ s plemenem „domácím“, 12 měs. starý.

3. *Plemeno coleshillské* jest svou otužilostí i plodností plemenem velmi dobrým. Podsvinčata rostou rychle a tuční již v 8—9 měsících vyznačujíce se zvláště chutným masem. Mimo Francii bylo plemeno toto zavedeno pořádku v Německu, hlavně v Porýnsku.

II. Bílá plemena velká.

Plemena tato spojují v sobě vlastnosti, jež mají pro hospodáře význam největší, kde jedná se o to, by v čase nejkratším vychováno bylo dobytče velké váhy a při tom aby zkvétal chov plodností zvířat chovaných. Chov takových zvířat umožňuje, aby maso vepřové stalo se tím, čím býti může, zvláště ve velkých městech, t. j. levnou potravou velkého množství lidí, hlavně třídy dělnické. Za tím účelem právě hleděli chovatelé angličtí vychováti z původních velkouchých prasat domácích šlechtěním plemena, jež by svou krmostí, plodností a rychlým vývojem tělesným umožňovala rychlý výchov velkých znašilých zvířat pro trh.

Vychovaná plemena toho druhu jsou plodnější a otužilejší malých plemen a doznala proto také většího rozšíření na pevnině evropské, kde o zdokonalení chovu dobytka vepřového se jednalo. Nejlepší plemena anglická toho druhu jsou:

1. *Plemeno Leicesterské*. Povstalo z neúhledného původního prasete Leicesterského a bylo již dávno kříženo s prasaty okolních hrabství, tak že možno tvrditi, že jeho krev obíhá snad ve všech velkých plemenech anglických. Plemeno toto již ve 2 letech mívá prý váhy 700—800 angl. liber, má pevný špek, mnoho sádla a velmi chutné maso. Plodnost jeho dříve velmi velká i nyní se chválí ještě, kdy zmenšila se poněkud dalším křížením s prasetem čínským, čímž se však krmost jeho ještě zdokonalila.

2. *Plemeno Yorkshirské* jest známo obecně jako velmi znamenité. Jest velice plodné, mláďata již ve 12—16 měsících mohou jíti na krmení a dosahují záhy 300—500 angl. lib. váhy, jež u starších zvířat až 600—800 lb. ob-

náší. Maso jejich jest velmi chutné, špek jadrný, sádla mnoho, k čemuž neobyčejná délka těla jejich přispívá.

3. *Plemeno Suffolkské* dodává hlavně vepřové maso Londýnu. Původně byla to nejtěžší prasata anglická, nyní ustoupila lehčím křížencům s plemenem Berkshirským a čínským, kteří dobrým tvarem těla otužilostí a krmností zvláště se vyznamenávají.

4. *Plemeno Lincolnské* ve váze poněkud skrovnější (vzrostlá zvířata 5—6 ctů) vyznamenává se rychlým vývojem tělesným a velkou krmností.

5. *Plemeno Lancashirské* jest sice méně ušlechtilé, ale bývá 11—12 ctů těžké. K němu patří také t. zv. plemeno skotské. Zvířata toho druhu překvapují svou velikostí a váhou, vyvinují se však zdlouha a teprve v stáří 2 let hodí se pro krmník. Jsou však dosti plodna, velmi otužilá, prasnice mají mnoho mléka a podsvinčata bývají silná. Pro šlechtění naše není plemeno toto tak příhodno jako na př. Lincolnské.

III. Plemena prostřední.

a) Pestrá.

Povrchně vyznačují se zbarvením černým a žlutým anebo zrzavým. *Svou otužilostí, plodností a zvláště bezpečným oprášením překonávají všechna plemena ostatní. V Anglicku rozšířena jsou hlavně u malých hospodářův a dělníků.*

Ačkoli maso jest jemné a chutné, rovnajíc se masu nejlepších plemen, jest méně oblíbeno pro zbarvení štětín a tím způsobené temné zbarvení kůže. Nejlepším toho druhu jest

1. *plemeno Berkshirské*, vyznamenávající se všemi výše vzpomenutými vlastnostmi. Podsvinčata po odstavení jsou otužilá a nezhnou tak snadno; v stáří 12—16 měsíců hodí se pro krmník, krmí se snadno, dávají výborné maso a v stáří dvou let jsou z nich i výborná prasata špeková.

2. *Plemeno Hampshirské* nemá té důležitosti jako předešlé, ustupujíc jemu neustále.

b) Bílá.

Tato plemena prostřední povstala smísením velkých a malých plemen bílých a netvoří tudíž vlastně žádných plemen původních. Jsou méně otužilá předešlých, málo plodná a tučněji přílišně, tak že podsvinčata najdou stěží potřebnou stravu u matek. Pokusy se šlechtěním pomocí těchto plemen v Německu nevedly k příznivým výsledkům. Nebudeme proto obírat se s nimi podrobněji.

Kdyby jednalo se nám o úplný přírodopis prasete, bylo by ještě zmíniti se podrobněji o plemenech ostatních dílů světa. V zájmu našich potřeb hospodářských není to však důležité a zmíníme se proto jen o *praseti čínském a indickém*, tak často jmenovaném, jež mělo na vytvoření našich plemen evropských veliký vliv.

O čínském chovu dobytka vepřového nemáme dostatečných zpráv pro uzavřenost čínského světa; víme jen tolik, že prase jest nejdůležitějším domácím zvířetem Číňanů a že staletou bedlivou péčí přivedeno bylo tam k velké dokonalosti.

Prase čínské (*Sus chinensis*), vyznačující se pravidelnou pro chov příznivou stavbou těla, rychlým množením, výtečnou krmností, jest bezpochyby odrůdou divokého druhu *prasete indického* (*Sus indica*), jehož patrně již staří Římané použili k ušlechtění svých prasat domácích. Angličané použili zlepšeného již prasete čínského, jak viděli jsme, k ušlechtění svých prasat s prospěchem velikým i možno tvrditi, že dnešního dne není v Anglicku žádného lepšího plemene, v němž by nekolovala krev plemene čínského.

Jakkoli mnohé vlastnosti čínského prasete jsou zvláště výborné, jako ku př. rychlý vývoj (v 6—8 měsících již vykrmené) a velká náklonnost k tučnění a j. nehodí se prase to pro čistý chov u nás jednak pro svou choulostivost pro změny podnebí, jednak pro nevelkou plodnost. Za to v křížení velice se osvědčilo, tak že rozšířeno jest nyní nejen v Evropě, ale i v Africe, Americe a Australii.

Nověji zavádí se u nás prase, zvané Poland-Čínské, nejlepší to známý druh, jemuž dobře se vede; plodnost

jeho není sice velká, za to však cena mládat větší, což se ve výnosu vyrovná. Křížování anglických prasnic s takovým kancem vede se znamenitě, jak ve plodnosti tak i v jakosti mladých.

Konečná úvaha o plemenech.

Z předchozího vyličení plemen prasete v Evropě rozšířených, kyne nám mnohé poučení pro poměry naše.

Poznali jsme, že z předu postavenému požadavku, jež činíme na dobrém plemeni: dlouhé, pravidelně vytvořené tělo s malou lebkou a krátkými nohami, výborná krmnost, hojná a bezpečná plodnost a rychlý vývoj tělesný, nevyhovuje dostatečně ani prase naše domácí, ani k nám hojně dovážená prasata polská nebo uherská; poznali jsme, že máme-li docílit u nás plemen, jež by požadavkům vytčeným vyhovovala, jest nutno, abychom nastoupili cestu *šlechtění našeho prasete domácího ušlechtilými plemeny anglickými*.

Kterých plemen k tomu zvolíme a jak si počínati budeme, závisí na různých poměrech a okolnostech, i promluvíme o tom podrobněji v nauce o plemenitbě. Tuto zatím pokračovati budeme v přírodopisu prasete i přikročíme od dosavadního líčení jeho zevnějšku k vyličení jeho vnitřku č. ústrojí.

O ústrojí a jeho výkonech životních.

1. Kostra.

Veškeré ústrojí těla podepřeno jest *kostrou*, která jest zároveň i základem hlavních tvarů těla. Hlavní částky kostry jsou:

1. *lebka*,
2. *páteř*,
3. *kruh kostí lopatkových s okončinami předními* a
4. *kruh kostí bederních s okončinami zadními*.

Tyto jednotlivé částky kostry vyznačují se u plemen odchovaných jistými zvláštnostmi oproti povaze kostry u zvířat neušlechtěných anebo divokých.

Některé povšechné rozdily v kostře vyniknou dobře porovnáním rozměrů u dvou stejně starých zvířat; a sice tříletého

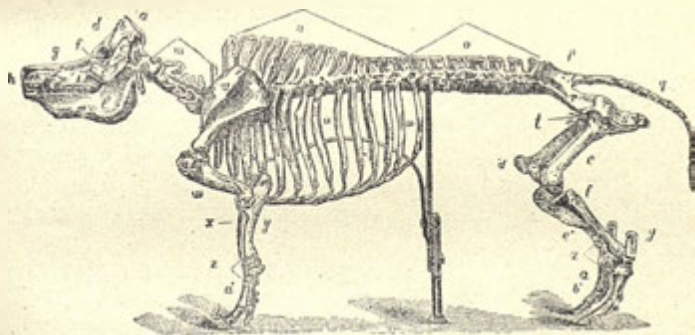
kance Yorkshirského:

Výška	81 cm
Délka	175 "
Délka trupu . . .	136 "
" krčních obratlů	21 "
" hřbetních "	56 "
" bederních "	20 "
Výška přední nohy	39 "

kance divokého:

Výška	84 cm
Délka	141 "
Délka trupu . . .	104 "
" krčních obratlů	16 "
" hřbetních "	47 "
" bederních "	20 "
Výška přední nohy	47 "

Vidíme, jak rozdily v délce a výšce celých zvířat stopovati lze až do jednotlivých částek kostry.

Obr. 4. Kostra tříletého kance Yorkshirského.

1. Lebka: *a* týl, *b* kost temenní, *c* spánková, *d* čelní, *e* jáhmová, *f* slzní, *g* nosní, *h* rypáková, *i* svrchní čelist, *k* mezičelist. — 2. Páteř. *m* 7 obratlů krčních, *n* 14 obratlů hřbetních, *o* 7 obratlů bederních, *p* kost křížová, *q* 20 obratlův ocasních, *u*, *v* 14 párů žebér (7 pravých a 7 nepravých). — 3. Kruh bederní: *r* kost bederní, *s* kost sedací, *t* kost stydká. — 4. Kruh lopatkový: *v* lopatka. — 5. Okončiny: *w* svrchní rámě, *x* kost vřetenní, *y* loketní, *z* zápěstí č. zánárti, *a'* kost záprsni, *b'* 3 články prstní, *c'* kost stehenní, *d'* čechel kolenní, *e'* hleň, *f'* kost lýtková, *g'* pata, *z'* *a'* *b'* jako výše.

Ještě větší jsou rozdily v kostře mezi divokým kancem a kancem prostředního plemene Yorkshirského, kterýž poslední má o jeden hřbetní a o 2 bederní obrátle a 1 pár žebér více než prvý.

Kdežto páteř u divokého prasete skládá se ze 7 obratlů krčních, 14 hřbetních se žebry a 5 bederních, mění se u chovaných plemen počet obratlů bederních s délkou trupu a často i počet obratlů hřbetních, jak naznačený příklad ukazuje.

Lebka plemen vychovaných rovněž nemálo liší se od plemen divokých; vytkli jsme již zprvu jako známku dobrého plemene hospodářského *lebku malou s krátkým rypákem*. Nejstarší pozůstatky rodu prasat ve vrstvách zemských svědčí, že mívalo prase rypák mnohem delší, ano ještě nyní prase, žijící na ostrově Borneu (*Sus longirostris*) vyznačuje se rypákem podivuhodně dlouhým.

Na rozdíl od lebky jiných zvířat vyznačuje se lebka prasete kostí rypákovou, která podporuje rypák při rytí, jež praseti jest obvyklým.

V lebce nejdůležitější částí pro nás jest *chrup*, kterýž skládá se ze 6 řezáků, 14 stoliček a 2 tesáků v každé čelisti, úhrnem tedy 44 zubů.

Z těchto zubů vyměňuje prase všechny řezáky, všechny špičáky i tesáky a v každé čelisti tři stoličky, počítaje od zadu vždy 4., 5. a 6., kdežto stolička sedmá, stojící v předu o samotě, bývá zakrnělá a zadní stoličky, t. j. 1., 2. a 3. vyrůstají zvířeti teprve později. (Viz obr. 5.)

Na svět přichází prase s osmi mléčnými zuby a sice se čtyřmi *krajáky* (t. j. krajními řezáky) a se 4 *tesáky*, tudíž v každé čelisti má 4 zuby, kteréž zvířeti při ssání nevadí, aniž matce mohou uškoditi, sloužíce spíše jazyku podsvinčete při ssání za podporu.

Za 8—14 dní po narození vyrostou mláděti první a druhá mléčná stolička a za 4 týdny po narození objeví se kleštky (prostřední řezáky), tak že 4 neděle staré zvíře má 8 řezáků, 4 špičáky a 8 stoliček. Řezáky setrvají potom nějaký čas ve velikosti, v jaké se prořezaly, ale brzy objeví se třetí mléčná stolička a do 6—8 neděl jsou i kleštky tak vyvinuty, že může mládě samo potravu si shledati, tak že možno je v té době odstavit.

Dle času objevení se stoliček můžeme souditi, že podsvinče již v stáří 4 neděl schopno jest pevnou potravu rozemílati, kterouž jemu také podáme, hledíce

k tomu, by tvrdost její prořezávání zubů podporovala, jako ku př. zrní ječné, po případě i malé kousky křídý, drobné měkčí chrupky, kostály a p.

Stává se, že mléčné špičáky vyrůstají svými špičkami dovnitř, což způsobuje zvířatům při kousání bolest, kterouž prozrazují křikem a neodpomůže-li se tomu, hubnou. Jest proto radno špatně se dařícím podsvinčatům prohlédnouti chrup a vadící špičáky kleštěmi ulámati. Takové špičáky nazývají se „*zuby hlašovými*“ a mnozí odstraňují je proto i bez příčiny.

V *stáří tři měsíců* doplní se řada řezáků *středáky* (řezáky, sedící mezi klestkami a krajáky) jakožto posledními zuby mléčnými.

V *šesti měsících* dosahují zuby největší své velikosti; v té době počínají se na klestkách a středákách spodní čelisti jeviti následky otření a současně objeví se *zuby mezerní* a *první stálá stolička* v řadě od zadu čítaje třetí.

Má tedy šestiměsíční prase 12 mléčných řezáků, 4 mléčné špičáky, 4 stálé zuby mezerní (stolička 7), 12 mléčných stoliček a 4 stoličky stálé.

Devátým měsícem nastává záměna zubů mléčných za stálé v témž pořádku, jako se byly prořezaly. Tou dobou zamění se krajáky a špičáky a naroste druhá stálá stolička v řadě od zadu druhá.

Ve dvanácti měsících mění se klestky a po uplynutí prvního roku zamění se i tři přední, mléčné stoličky. Do 15 měsíců srovná se úplně řada stoliček a 15měsíční prase má tedy: 8 stálých řezáků, 4 mléčné (středáky), 4 stálé špičáky, 4 stálé zuby mezerní a 20 stálých stoliček.

Záměna mléčných středáků následuje teprve v 18. měsíci, kdy zároveň prořeže se poslední stálá stolička (od zadu 1.) a chrup jest úplným.

Probrali jsme vývoj chrupu tak podrobně z té příčiny, že znalost jeho velice jest důležitá v promyslném chovu; nejen že znalost jeho vývoje prospěšna jest vůbec jako každá vědomost, ale ona pomáhá i určení stáří, což zejména u plemenných kanců jest důležité.

Z té příčiny dlužno tu uvést ještě některé zvláštnosti a známky chrupu. Po době $1\frac{3}{4}$ roku, kdy řezáky dosáhly největší velikosti, počíná jich délky otíráním ubývat; to děje se rychleji, jsou-li zvířata vyháněna na pastvu, nežli jsou-li chována ve dvoře nebo ve chlévě. Nelze proto vyšší stáří dle otření těchto zubů bezpečně stanovit, jako se to děje na př. u koně, zvlášť nehledí-li se bedlivě k naznačeným okolnostem.

U kanců používá se k určení stáří též délky tesákův; avšak vývoj zubů těchto jest rozdílný u jemnějších plemen slabší než u méně ušlechtilých. Mimo to i okolnosti zevnější mohou býti příčinou silnějšího nebo slabšího jich vývoje; postavení jejich způsobuje časem ubroušení; totéž stává se, v případě, že zvířata silně ryjí a vůbec jsou-li nepokojna.

Jest tudíž patrné, že bezpečně určití lze stáří ovšem jen zkušenému znalci do 18—20 měsíců. Určení stáří vyššího, jakkoli velmi důležité, bude vždy jen přibližné. Shrňme vše, co o věci té jsme pověděli, dle Fürstemberga v následující přehledné tabulce.

Zvíře narozené má mléčné krajáky a špičáky.

8—10 dní staré dostane 2. a 3. mléčnou stoličku.

4 týdny staré " mléčné klešťky.

5—6 neděl staré " první mléčnou stoličku.

3 měsíce staré " mléčné středáky.

6 měsíců staré " zuby mezerní a 4. stoličku.

9 " " " stálé krajáky a 5. stoličku.

12 " " " stálé klešťky.

12—13 " " mění 1., 2. a 3. mléčnou stoličku za stálou, což

v 15. měsíci jest skončeno.

18 měsíců staré dostane stálé středáky a poslední stálou stoličku.

21 měsíců staré zvíře má chrup dokonalý.

Vysvětlení názvů při vypsání chrupu použitých podává obr. 5.

Pravidelnost tohoto vývoje trpí jen u zvířat špatného plemene neb zakrslých; vůbec jest chrup řádný a pravidelně se vyvinující u všech zvířat známkou dokonalosti tělesné a plemenné.

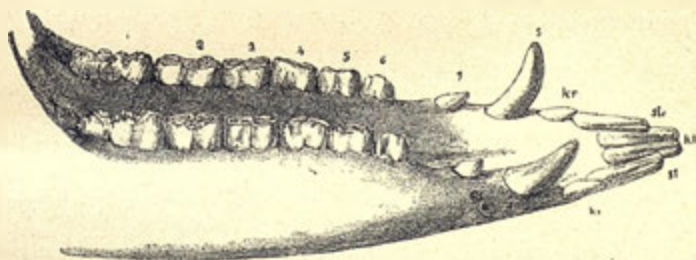

IV. Prase míšenské (Meisner Schwein).

Chrup dobytka vepřového, vyznačující se hlavně ostrými, lopatkovými řezáky, jest způsobilým rozmělniti všechny druhy potravy, což pro výchovu zvířete nemálo jest důležité.

Pokud týče se kostry ostatní, připomenuli jsme již dříve, že příliš vysoké nohy nejsou známkou dobrého plemene a rychlého vývoje tělesného. Úkolem kostry jest, by podporovala ostatní tělo, tvoříc pevný základ svalstvu a jeho pohybům.

Jakkoli při chovu prasat, jichž neužíváme k výko-
nům mechanickým, nejedná se nám tak o vývoj kostry

Obr. 5. Spodní čelist prasete 13 měsíců starého.

1, 2, 3, 4, 5, 6 stoličky. 7 zuby mezerní. s špičáky č. tesáky, kr stálé kra-
jáky (č. krajní řezáky), kl stálé klešťky, st mléčné středáky,

jako o maso a tuk, přece musíme dbáti řádné vý-
živy kostry, kteráž potřebuje hlavně soli vápenatých a
fosforečných. Kdyby potrava v té příčině nevyhovovala,
snadno mohlo by se státi, že by podsvinčata trpěla
změknutím a zkrivením kostí (Rachitis), čímž by ovšem
další jich výchov byl ohrožen.

2. Maso, tuk a kůže.

Na kostře ukládají se svaly složené z vláken, mezi
nimiž ukládají se malé vrstvy tuku; souhrn tohoto sval-
stva nazýváme masem. Tuk sám o sobě ukládá se v nej-
větší míře mezi svalstvo a kůži, částečně i na bláně mezi-
střešní čili t. zv. mesenteriu.

Kůže u zvířat mladých není tuhá a hodí se dobře za pokrm; ze starších zvířat užívá se škály, z ní vydělané k různým účelům zejména pro mlýnské potřeby, jako na obojky a p.

V kůži vězí štětiny, jichž množství a povaha u jednotlivých plemen jsou různé.

Povaha a jakost jednotlivých těchto součástí těla závisí jednak od povahy plemene, jednak i od stáří zvířete a jakosti potravy.

Jest patrné, že v rukou našich spočívá, abychom volbou plemene i jakosti potravy na povahu masa a tuku chovaných zvířat působili, o čemž později promluvíme podrobněji.

3. Nervstvo a ústroje smyslové.

Smysly zvířete podávají nám nejlepší prostředek ku pravému posouzení jeho, kterýž posudek učí nás, jak se zvířetem máme zacházeti, kterých jeho vlastností máme využití a p.

Vlastnosti prasete domácího bývají vskutku podceňovány a tím i do jisté míry zanedbávány. Avšak právě naopak významává se prase celou řadou vlastností, jež činí z něho domácí zvíře uznané důležitosti.

Veškeré činnosti v těle zvířecím ředitelem jest nervstvo, kteréž u prasete obdobně jest složeno jako u ostatních obratlovců z *mozku*, jenž sídlo má v lebce, z *míchy*, jež leží v páteři, a z *nervů*, jež z obou těchto ústředí do jednotlivých ústrojův a do celého těla se rozbíhají. Z mozku vycházejí nervy, jež řídí činnost ústrojí smyslových, dále srdce, plic a z části i žaludku. Z míchy vybíhající nervy řídí hlavně pocity a pohyby svalstva na těle a okončinách.

Ze smyslů nejméně vyvinuty jsou ústroje citu a chuti. V té příčině děkuje prase zvláštní otužilosti kůže své velké zeměpisné rozšíření, obývající na sever až k 64° šířky a na jih až v krajinách rovníkových. V chladnějších pásmech nadáno jest tlustší kůží s hustými, dlouhými a mezi nimi často i vlnitými štětinami, v pásmech teplých má naproti tomu kůži měkčí, tenčí a se štětinami řidkými neb i zcela holou.

Soudíme-li správně, jest nížce vyvinutá chuť příčinou, že prase jest s to požívatí látky všemožné, byť i byly při značné výživnosti sebe nechutnější. Opět vlastnost to důležitá, pro kterou tento všežravec jest velmi dobrým zvířetem krmným.

Daleko lépe vyvinut jest *zrak* a *sluch* a zvláště *čich*.

Oči jsou sice malé jako u všech zvířat téhož řádu, ale *zrak* jest velmi ostrý. *Sluch* opatřený velkými boltci (vnějšíma ušima) jest ústrojem zvláště bystrým; i z veliké vzdálenosti slyší prase hlas volajícího pastýře; zvláště ostrým jest však *čich*, jímž na velkou vzdálenost větrí prase potravu i nepřitele; známo, že téže vlastnosti používá se ve Francii ku hledání lanýžů.

Pokud týče se povahy, jest prase od přírody popudlivé, divoké a vzdorné; přiměřeným zacházením lze tyto vlastnosti, pokud tu a tam u plemene šlechtěného se objevují, zmírniti, ano lze tímto způsobem povahu zvířete i zcela změnit.

Čínské prase a tím i jiná ušlechtilá plemena anglická vyznačují se větším klidem a povolností nežli prase naše, jež může tudíž šlechtěním pomocí oněch i v tomto směru býti zlepšeno; však i vzdor tomu mohou popudlivým zacházením a jinou nedbalostí probuditi se v něm bývalé vlastnosti zlé. Zejména snadno stává se to u kanců, vždy k divokosti a vzdorovitosti náchylnějších.

Avšak, zachází-li se s prasetem již od maličkosti přiměřeně vlídně, jest-li hlídač nebo chovatel jeho častěji ho myje, kartáčuje nebo tře, což zvířeti zvláště jest příjemno, podává-li mu časem nějakou mlsku (řepu, chléb a p.) vychovává dobytče takové na zvíře velice přítulné a poslušné. I vzdor tomu je dobře plemenným kancům upllovati tesáky, neboť i nejkrotší kanec snadno se rozzuří, je-li říjná svině (bouká-li se) na blízku.

U plemenice jest mírná letora zvláště žádoucí, což zejména v době prasení, kdy nepokojností a vzdorovitostí svině často i část selat přichází na zmar, jest důležité.

Skoro horší jest nepokojná letora u krmlíků, kterým v případě tom vždy špatně se daří.

Mírnou povahu nelze však způsobem výše zmíněným vychovati u prasat mimo chlév a uzavřený dvůr. Prasata

vyháněná ven na pastvu často utkávají se spolu, pastýř sám nezřídka musí býti na ně přísným, by je v pořádku udržel, pes pasákův často je shání a postrašuje, čímž divokost jejich stálé podpory dochází.

Konečně dlužno podotknouti, že k těmto vlastnostem přihlédnouti má se již při volbě plemenných zvířat, neboť dědičností snadno se přenáší na potomstvo.

Útroby.

V dutině těla, která utvořena a chráněna jest kostrou, svalstvem a tukem, uloženy jsou útroby, jež rozděleny jsou ve dvě hlavní skupiny:

1. útroby prsní,
2. útroby břišní.

1. Útroby prsní.

K těmto náleží plíce a srdce.

Plíce jsou houbovitě, pružné ústroje, kteréž vyplňují v stavu zdravém úplně dutinu prsní, pokud nevyplňuje ji srdce s cévami a žilami. U prasete jest levé křídlo plic dvojlaločné, pravé křídlo 3—4laločné. Výkon plic zoveme dýcháním, jež záleží v tom, že pomocí čerstvého vzduchu okysličuje čili občerstvuje se v plicích krev — látka to celé tělo vyživující.

S plicemi nejbliže souvisí srdce a celá soustava cévní, jež tělem krev čerstvou ze srdce rozvádí a krev opotřebovanou zase k srdci svádí. Srdce žene krev opotřebovanou do plic, kdež tato se znovu ožíví pojmcou do sebe důležitý plyn kyslík, s kterýmž se z plic opět do jiných oddělení srdce vrací, by odtud nastoupila opět cestu do těla, kde pomocí kyslíku, jež s sebou přináší, ukládá do masa, tuku a kostí výživné látky v podobě hmoty pevné.

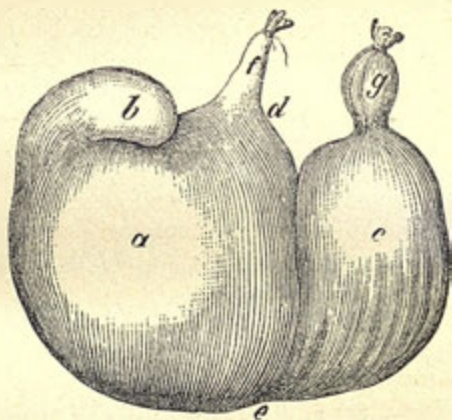
Dýcháním vyvinuje se též teplo živočišné — neboť okysličování krve není nic jiného než spalování bílkovin, tuku a uhlovodíků v krvi obsažených účinkem kyslíku, jenž všude v přírodě podmiňuje život — jevíci se vždy tímto výkonem, ať již v podobě jakékoli.

Konečnými výsledky dýchání v těle živočišném jsou voda a kyselina uhličitá; obě tyto látky vystupují z těla buď vydechováním buď potem; není tudíž pro pravidelné dýchání třeba jen *zdravých plic a čistého vzduchu*, ale i *čisté kůže*.

2. Útroby břišní.

K těmto náleží *soustava zaživací a soustava ústrojí rozplemeňovacího*. Od řádného rozvoje a zdravého stavu obojího toho ústrojí závisí velice zdar našeho chovu.

Soustava zaživací složena jest z *roury zaživací a žláz*, jež výtvořily své do ní vylévají.

Obr. 6. Žaludek prasete.

a levý vak, *b* slepý vak, *c* pravý vak; *f* otvor jícnový, *g* otvor střevní (pylorus).

Roura zaživací sama složena jest z několika oddílů; první díl její, t. j. *jícen*, počíná v dutině ústní, v níž umístěny jsou pomocné ústroje soustavy zaživací, t. j. *chrup*, *jazyk* a *žlázy slinné*. Jícen probíhá rovně dutinou prsní až do dutiny břišní, kdež ústí v prostorný, svalnatý díl roury zaživací, jež zoveme *žaludkem*.

Jazyk účinkuje dvojím způsobem, jednak pohybem k uchopení a posouvání potravy, jednak jako ústroj

chuti; proto nadán jest bradavkami, aby povrch jeho byl drsný; čásť bradavek obsahuje nervy chuťové.

O povaze chrupu promluvili jsme již při kostře.

Žlázy slinné, složené částečně pod jazykem, částečně i v zadní části hrtanu, vyměšují důležitou látku, již slinou zovem a kteráž umírňuje tření při rozemílání potravy v ústech a zároveň i chemicky působí na potravu, částečně ji rozpouštějíc (účinkuje hlavně na uhlohydráty jako jsou cukry, škrob a t. d.).

Jícen jest jednoduchá svalnatá roura, která svým pohybem, záležejícím ve střídavém stahování a rozšiřování, posouvá pozřená sousta do žaludku, kterýž leží ihned za *bránicí*, t. j. blanou dělicí dutinu prsní od dutiny břišní.

Žaludek jest svalnatý, skroucený vak, v němž proměňuje potravu hlavní svou proměnu. Pohyby svými mísí žaludek potravu a svými příměsky proměňuje ji v zažítinu čili chymus, kterýž pak svým pohybem vytlačuje do střeva. Příměsky, jež potravě v žaludku se přidružují, zovou se *šťávou žaludeční*; šťávu tu vylučuje čásť vnitřní stěny žaludeční vždy, kdykoli se v žaludku octne potravu. Tato šťáva obsahuje kyselinu solnou a pepsin, vodu, hlen a $\frac{1}{2}$ —20% pevných látek a proměňuje nerozpustěné bílkoviny v tak zvané peptony.

Žaludek oddělen jest od střeva, ve kteráž přechází, prstenovitou klapkou, *vrátič* (pylorus) zvanou, která zabuzuje vniknutí hrubších látek do střeva.

Střevo dělí se ve dvě hlavní části: *tenké* a *tlusté střevo*. Střevo tenké má tři oddíly: *dvanděterník*, *střevo prázdné* a *střevo kroucené*.

Dvanděterník jest nejkratší. Do něho ústí *žlučový* měchýř žlučového a vývod břišní žlázy slinné (Pancreas). V něm bývá u prasat často mnoho škrkavek.

Střevo prázdné, zvané tak dle toho, že u zvířat mrtvých obyčejně prázdné bývá, jest částí nejdelší. V něm nalézají se četné *drobné žlázy* a hojné *střevní klky* a *váčky*, ssající zažítinu a převádějí tuto do *mízních cév*. Nežřídka bývá střevo toto sídlem četných cizopasných červů, zejména škrkavek, vrtejšův a někdy i tasemnic.

Střevo kroucené vyznačuje se u prasete tím, že jeho svalovina značný kus před přechodem ve střevo tlusté jest mnohem tlustší než v ostatním střevě tenkém.

Střevo tlusté sestává z větší části ze *střeva slepého* a *kručivého*, menší jeho část tvoří *konečník*, jenž ústí na venek řiti.

Potrava, která se v žaludku proměnila v hmotu polostrávenou, vstupuje do dvanácterníku a směšuje se zde s obsahem slinných žláz břišních a žluče, zároveň i se šfavami ze žláz ve stěně střevní umístěných (t. zv. šfavou střevní); tak promění se potrava v zažitinu velice tučnou, mléku podobnou.

Zažitina vstupuje dále do tenkého střeva, kde dychtivě ji vyssávají stěny střevní a mizní cévy převádějí ji do krve.

Hrubší zbytky nestrávené zůstávají ve střevě a postupují dále do tlustého střeva, jehož pohyby (peristaltickými) pošínují se do konečníku, z něhož na venek vystupují.

Jak bylo připomenuto, vylévá se do dvanácterníku — že žluč a obsah slinné žlázy břišní zvané pancreas.

Žluč běře původ svůj v *játrech*, jež u prasete mají *vak* žlučový, jehož vývod nalézá se blízko za žaludkem. Pancreas jest trojlaločný.

K těmto ústrojům druží se ještě *slezina*, jejíž úkol v těle zvířecím není dostatečně objasněn; má se za to, že vytváří krevní těliska, hlavní to součást krve.

Posledními z ústrojů v dutině břišní umístěných jsou *ústroje močové* a *pohlavní*, jsoucí v blízkém spojení.

Ústroje močové povstávají z *ledvin*, *močovodů*, *měchýře močového* a *vývodu*.

V ledvinách vylučuje se moč z krve do dutin ledvinových, odkud svádějí jej močovody do měchýře, z něhož odchází na venek.

Ústroje pohlavní rozeznáváme ovšem *samčí* a *samičí*.

Samčí ústroje vytvářejí malá, drobnohlavná těliska, jež *chámem* nebo *semenem* se zovou. Ústroje tyto záležejí z *varlat*, *chamovodů*, *schránek chamových*, *přídatných žláz* a *pyje*.

Ve varlatech, jež uloženy jsou ve zvláštním vaku mimo tělo a dle jejich tvaru a velikosti posuzuje se schop-

nost kance, tvoří se těliska chámová, jež skrze chamovody jdou do vnitř těla a nahromadují se v schránce chámové, umístěné pod měchýřem močovým.

Při páření vystupují tato těliska ze schránky chámové do pyje; jejich pohyb v rouře pyjové (močové) usnadněn jest výtokem tu umístěných, přídatných žlaz. (Prostata a žláza Cowperova.)

Na pyji, který u prasat jest tenký, zasluhuje pozornosti na nervy bohatý a proto velice citlivý žalud a jej chránící kožka (Preputium). Důležité vždy pozor dáti, aby částky tyto chovány byly čistě, aby hromadící se hlen nebyl příčinou zánětu.

Ústroje samičí umístěny jsou celé uvnitř dutiny břišní. Jich úkolem jest tvořiti *vajíčko* a toto po zúrodnění chámou vychovávat v zárodek a mládě. Záleží z *vaječníků*, *vejcovodů*, *dělohy*, *přídatných žlaz* a *pochvy s vatní*.

Vejcovody leží poblíž ledvin; vajíčka v nich se tvořící umístěna jsou v Graafových měchýřkách; puknutím měchýřkův uvolňují se vajíčka a vstupují do vejcovodu, kdežto na vaječníku zůstávají po nich patrné skvrny, dle kterých i po zabiti zvířete souditi lze na počet mládat. Vaječníky jsou dva, při každé ledvině jeden a tudíž také dva vejcovody. Vajíčko vnikne do *dělohy* (uterus), kteráž u prasete má podobu roury ve dvě rozvětvené s dlouhými zatočenými konci. Děloha čili matečník spojena jest pochvou s ústrojem vnějším, t. j. vatní, která významává se malým poštiváčkem v dolním svém úhlu.

V ý v o j.

Z vajíček oplozených vyvinují se v děloze mláďata, kteráž prostřednictvím lůžek (placenty, obecně: ježků, koláčů) jsou vyživována z krve matky, jejíž stav zoveme se tehdy *březností* a vývoj mláďate v těle matky zoveme *vývojem zárodečným*. Později promluvíme o zacházení s matkou v této době, pro výchov mládat nemálo důležité.

U prasete trvá vývoj tento 114—116 dní, průměrně tudíž 16½ neděl a počet mládat bývá různý; u plemen nejméně plodných 4—6, u plodnějších 12—16 a neztřídká i 20 a někdy i 24 mládat. Nejplodnější jest ušaté prase

V. Ušlechtilé prase ušaté ve Francii plemene normandského
12 měsíců staré.

severoevropské, zvláště pak velké prase bahnní. Méně plodny jsou odrůdy asijské. Zvláštní plodnosť vyskytuje se u jednotlivých zvířat různých plemen. Vrátime se k tomuto předmětu při volbě zvířat plemených.

Se stavem březím souvisí vývoj *mléčných žláz*. Tyto leží ve *vemeni*, jež u svině zaujímá celou stranu břicha až k prsoum a opatřeno jest 5 až 7 páry cecíků.

Po narození počíná u mláďat *vývoj pozároděčný* (post-embryonální), jenž v první době omezuje se na doplnění ústrojí, pokud nebylo v zárodku vyvinuto; vývoj kostí, chrupu a ústrojů pohlavních. Druhá doba tohoto vývoje věnována jest životu pohlavnímu; ústroje pohlavní nabývají největší mohutnosti a zvířata se rozplemeňují, věnujíce tu většinu svých sil tělesných tomuto úkolu. Patrně z toho, že zmasení a ztučnění se s plemeněním navzájem vylučují jako dvě protivy: proto chceme-li vychovati zvířata pro maso a tuk, jest nám zbaviti je úkolu pohlavního, musíme je tudíž vyklestiti a vývoj tělesný směřuje pak hlavně k vytvoření masa a tuku. Avšak nezíská tím jen množství masa a tuku, ale i jakost, při tom nekostnati zvíře vykleštěné tou měrou jako pohlavně činné.

Jak postupuje vývoj tělesný, lze stopovati dle velikosti, hlavně však dle váhy zvířat. Průměrná tíže zvířete může býti též pomůckou k určení jeho stáří, o jehož důležitosti již při chrupu jsme promluvili.

Připojíme zde proto přehledné tabulky, jež sestavil po bedlivém vážení a na základě mnohaletých zkušenosti K. Lambl, pojednav obsírně o předmětu tom v „Živě“ r. 1864.

I. Váha selat novorozených.

Selata z plemene	jichž bylo	vážila liber			
		dohromady	nejmenší	největší	průměrně
českého krátkého	11	19 ³ / ₄	1 ¹ / ₄	2	1 ³ / ₄
českého dlouhého	12	27	1 ¹ / ₄	2 ¹ / ₂	2 ¹ / ₄
česko-angl. krátkého (Essex) .	8	18	1 ¹ / ₂	2 ¹ / ₂	2 ¹ / ₄
česko-angl. dlouhého (Essex) .	13	22 ³ / ₄	1 ¹ / ₄	2	1 ³ / ₄
angl. strakatého (Berkshire) .	10	25	1 ¹ / ₂	3	2 ¹ / ₂
angl. černého (Essex)	9	27	1 ¹ / ₂	3 ¹ / ₂	3
angl. bílého (Yorkshire) . . .	13	37 ³ / ₄	1 ¹ / ₄	3 ¹ / ₉	2 ³ / ₄
průměrně	11	26·2	1·4	2·7	2·3

II. Jak přibývá váhy selatům v 1. čtvrtletí.

Selatům z plemene	přibývalo měsíčně liber		
	nejméně	nejvíce	průměrně
českého krátkého	6	12	9
českého dlouhého	7	13	10
česko-anglického (Essex)	6	16	11
česko-anglického (Yorkshire)	7	17	12
čistého angl. strakatého (Berkshire)	9	25	17
čistého angl. černého (Essex)	9	23	16
čistého angl. bílého (Yorkshire)	10	26	18
průměrně	7·71	17·43	13·28

III. Jak přibývá váhy selatům odstaveným ve 2. a 3. čtvrtletí.

Selatům z plemene	přibývalo měsíčně liber		
	nejméně	nejvíce	průměrně
českého krátkého	8	20	14
českého dlouhého	9	23	16
česko-anglického (Essex)	9	25	17
česko-anglického (Yorkshire)	10	26	18
čistého angl. strakatého (Berkshire)	14	28	21
čistého angl. černého (Essex)	13	27	20
čistého angl. bílého (Yorkshire)	16	32	24
průměrně	11·28	25·83	18·57

IV. Mnoho-li váží zvířata plemenná ve stáří 1 roku.

Prasata roční z plemene	vážila liber		
	nejméně	nejvíce	průměrně
českého krátkého	100	140	120
českého dlouhého	110	170	140
česko-anglického (Essex)	130	210	170
česko-anglického (Yorkshire)	140	220	180
angl. strakatého (Berkshire)	160	240	200
angl. černého (Essex)	158	230	190
angl. černého (Yorkshire)	180	240	210
průměrně	138·57	207·14	172·85

V. Mnoho-li váží zvířata krmná ve stáří 2 let.

Krmnici dvouletí z plemene	vážili liber		
	nejméně	nejvíce	průměrně
českého krátkého	200	280	240
českého dlouhého	240	360	300
česko-anglického (Essex)	250	430	340
česko-anglického (Yorkshire)	280	480	380
angl. strakatého (Berkshire)	300	540	420
angl. černého (Essex)	300	500	400
angl. bílého (Yorkshire)	360	600	480
průměrně	275·71	455·71	365·71

Srovnáme-li tyto tabulky a převedeme vše na novou váhu, shledáme se s těmito výsledky:

1. *selata narozená* váží 70 dk.—1·12—1·68 kg. Průměrná váha narozeného selete jest 1·29 kg.;

2. *selatům v prvním čtvrtletí*, tudíž v době, v jejíž první půli zvířata cucají, v druhé pak samostatně krmiti se počínají, přibývá na váze měsíčně $3\frac{1}{2}$ — $14\frac{1}{2}$ kg. čili průměrně $7\frac{1}{2}$ kg.

Zde pozorujeme již rozdíly velice značné; nejnižší pod tímto průměrem stojí čistá plemena česká, více blíží se mu plemena česko-anglická a nejbližší jsou mu čistá plemena anglická. V době té dlužno mítí na zřeteli též okolnost, že seleti přibývá v první půli čtvrtletí toho, kdy cucá, na váze volněji než v půli druhé;

3. *selatům odstaveným až do $\frac{3}{4}$ roku* přibývá na váze měsíčně $4\frac{1}{2}$ až i 18 kg. čili průměrně $10\frac{1}{2}$ kg.

K tomuto průměru mají se plemena tak, jak již podotčeno. Vidíme mimo to, že počínaje čtvrtým měsícem přibývá odstávcatům každého měsíce o 3 kg. více nežli ve čtvrtletí prvním.

4. *Roční prasata plemenná* váží 56— $134\frac{1}{2}$ kg, průměrně 97 kg.

Zde však již vidíme, jak daleko stojí v krmnosti čisté plemeno naše za míšenci česko-anglickými nebo čistými anglickými plemeny.

Průměrná váha našich ročáků jest asi 76 kg., kdežto u míšencův obnáší 98 kg. a u čistých plemen anglických 112 kg.

5. *Dvouletí krmníci* váží 112—336 kg., průměrně as 205 kg.

Kdežto u čistých českých krmníků klesá tento průměr až na 151 kg., obnáší u česko-anglických míšenců 201 kg. a u čistých plemen anglických až 242 kg.

Ačkoli tento průměr představuje již váhu velmi slušnou, neschází mezi anglickými plemeny čistými zvláštních příkladů větší, u prasete obdivuhodné tíže. Tak anglická svině v Thunovském prasinci ve Kröglících v letech 1859—1862 (toho roku v Lipsku vystavená obdržela první cenu) vážila za živa 383½ kg.

Téhož roku vystaven byl v Batterseaparku v Londýně obrovský vepř (the giant pig), jenž vážil 608 kg. čili asi tolik, jako obyčejný vůl.

Patrně z toho, jak značná a dle plemen rozdílná jest krmnost bravu vepřového. Lépe ještě poznáme to z porovnávacího příkladu.

Volíme pokus, jenž proveden byl na statku Coverdenském u Brem.

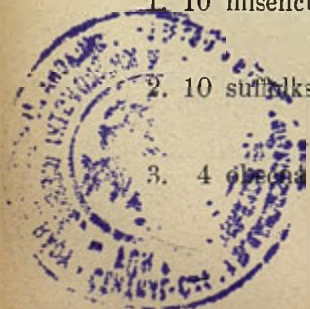
Od 15. prosince do 21. ledna krmeno bylo 24 prasat různého původu ve společném chlévě; denně dána jim čtyřikrát potrava, záležející pro každé ze 3 *liber odpadků* (tluče ze zadiny, sverepu a mlýnských odpadků) a 5 *liber brambor*, každého dne čerstvě vařených a roztlučených.

Z těchto prasat bylo

1. 10 míšenců (obecné prase ušaté a kanec suffolkský).
2. 10 plnokrevných suffolkských prasat a
3. 4 obecná prasata německá (ušatá).

Výsledek krmení byl následující:

1. 10 míšenců vážilo 15. prosince
dohromady 1030 lib.
čili kus průměrně 103 lib.
2. 10 suffolkských plnokrevných prasat
vážilo dohromady 1150 lib.
čili kus průměrně 115 lib.
3. 4 obecná prasata vážila dohromady 376 lib.
čili kus průměrně 94 lib.

Po 37 dnech, t. j. dne 21. ledna vážila

1. dohromady	1450 lib.
čili kus	145 "
2. dohromady	1625 "
čili kus	162 $\frac{1}{2}$ lib.
3. dohromady	500 lib.
čili kus	125 "

Dle toho přibrála

1. čistá anglická na kusu	47 $\frac{1}{2}$ lib.
2. míšenci na kusu	42 lib.
3. čistá domácí na kusu	31 "

Rozpočítá-li se tento výsledek na spotřebovanou potravu, dají za 1 *libru odpadků*

míšenci	8 $\frac{1}{2}$ lotu váhy
čistá anglická	9 $\frac{1}{2}$ " "
domáci	6 $\frac{1}{4}$ " "

O plemenitbě.

Plemenitbou rozumí se způsob plemenění zvířat, jenž může býti různým dle cíle, k jakému chceme dospěti a dle prostředků, jaké máme po ruce. Plemeněním nahodilým, bez rozmyslu prováděným možno zkaziti i nejlepší plemena a naproti tomu nemožno plemena předností skromějších nikterak ušlechtiti. Promluvíme o obyčejných způsobech plemenitby, jež jsou: *plemenitba krevní, kmenová, čistá, smíšená (křížení) a obnovení krve.*

Plemenitba krevní.

Zásadou této plemenitby jest páření zvířat, stojících k sobě v blízkém příbuzenství krevním, ku př. rodičů a dětí, sourozenců nebo těchže potomků. Takováto plemenitba umožňuje zachování typu původního po delší dobu i lze její pomocí vychovati plemeno nebo docela neproměnný kmen.

Avšak jakkoli zdá se tato plemenitba prospěšnou, má přece u prasat značné vady. Kdežto u koní, skotu hovězího i skopového lze prováděti ji bez ujmy až do čtvrtého i pátého pokolení, přináší táž u prasat již v druhém, nanejvýš ve třetím, zřídka až ve čtvrtém pokolení značnou škodu, zvláště u prasat anglických. Selata pátého pokolení bývají sotva ještě života schopna.

Zkušenosti jest zjištěno, že plemenitbou velmi blízce příbuzných zvířat nebo dlouho provozovanou plemenitbou krevní vůbec vznikají zvířata kosti slabších, postavy menší, kůže tenké, štětín řídkých, krku dlouhého a hubeného; mládřata toho druhu rostou zdlouha a daří se špatně, matky mají málo mléka, těžko se oplozují, rodí málo selat,

kanci jsou málo plodní neb i zcela neplodní; nezřídka vyskytují se u nich i chromé údy a jiné vady tělesné.

Z těchto příčin nutno jest plemenitbu krevní zavrhnouti.

Plemenitba kmenová a čistá.

Plemenitbou kmenovou (Innzucht) rozumí se páření zvířat příbuzných v širším smyslu, t. j. zvířat téže čeledi nebo téhož plemene, nikoli však z téže rodiny. Účelem takové plemenitby jest zachovati neporušené vlastnosti téže čeledi nebo plemene a vyhnouti se při tom neblahým následkům plemenitby krevní.

Plemenitba čistá (Reinzucht) spojuje zvířata různých čeledí nebo plemen pokud tato náležejí témuž kmenu nebo téže odrůdě.

V každém kmeni neb odrůdě vyskytují se následkem různosti podnebí, půdy a chovu rozdílné čeledě nebo i plemena nestojící k sobě v poměru příbuzenském.

Spojováním takových zvířat ovšem po řádném výběru dociluje se zachování dobrých vlastností kmenových a plemenných, ano i zlepšení jich zejména pokud týče se velikosti, tvaru, plodnosti a krmnosti. Toho ovšem lze domoci se jen rozmyslným výběrem zvířat plemenných, pročež také plemenitba kmenová a čistá mohou nazvati se *plemenitbou výběrnou*.

Avšak i plemenitba kmenová není bezvadnou. U našich prasat již, zvláště však u anglických objevuje se při této plemenitbě po pěti až šesti letech, že *při vši péči při výběru i chovu ztrácí potomstvo na své plodnosti a nabývá veliké náklonnosti ku tvoření tuku*.

Proto dlužno přednost dáti plemenitbě čisté, při čemž vždy po několika letech přiběreme nového kance, po delší době i některou novou prasnici z jiných stád téhož kmene.

Tak na př. obezřetní chovatelé angličtí neplemení svými doma vychovanými kanci, nýbrž přikupují tyto stále z podobných stád, však jinde chovaných, což by se mělo i u nás dítí pravidelně, neboť je to jediný a nejlevnější prostředek ku zlepšení chovu.

Smíšení (křížení).

Plemenitbou touto rozumí se spojování zvířat, pocházejících ze dvou různých odrůd, kmenů nebo plemen. V praxi nezřídka míní se tím i připouštění k sobě zvířat příbuznějších, jako ku příkladu mnohých anglických plemen, sobě původem, tvarem, zbarvením a krmností velice blízkých.

Smíšením spojují a ustalují se vynikající vlastnosti různých kmenů čili smíšením urychluje se to co plemenitbou kmenovou nebo čistou jen zdlouha lze provésti. Tím povstávají jaksí střední tvary mezi tvary spárenými, čímž dociluje se velmi rychle zlepšení vlastností špatných.

Spojíme-li na př. prasnici špatné krmnosti s kancem krmnosti velké, obdržíme potomstvo, jež v příčině této vlastnosti bude státi asi uprostřed mezi oběma, čili potomstvo naší prasnice bude v příčině krmnosti as o *polovinu lepší* své matky.

Ovšem nesmíme zavésti v tomto potomstvu plemenitbu krevní mezi sourozenci nebo mezi nimi a otcem, nýbrž dalším smíšením zlepšíme ještě žádoucí měrou vlastnosti nedostatečné a můžeme pak přikročiti ku *plemenitbě čisté*, k chovu ustálenému. Máme-li smíšením docílití výsledku žádoucího, jest nám přihlédnouti:

1. aby zvířata spárena nebyla příliš rozdílna co do velikosti, stavby těla a odrůdy, tak aby se oba tvary spolu dobře a bezpečně mísily a již první plody tohoto smíšení byly pěknými tvary středními. Tak kdybychom spáрили menší naší prasnici s velkým kancem anglickým (New-Leicester) a zvolili při tom ještě zvířata vůbec zevnějškem svým velmi rozdílná, nedocílili bychom potomstva pěkného. Proto osvědčuje se u nás chov lépe, když připustíme na naše prasnice malé kance plemene anglického;

2. aby plemenní kanci pocházeli z výborného chovu a měli všechny význačné známky plemenné, spolu aby znám byl jejich původ; je dobře, koupiti je z pramene spolehlivého; neboť nejsou-li vyplněny tyto podmínky, zřídka lze očekávati výsledku uspokojivého;

VI. Prase pleinene berkshirského.

3. aby krmení plemene ze smíšení získaného, nebylo příliš rozdílné od onoho, jakého před tím požíval plemenný kanec; neboť pak nevyvinuje se potomstvo tou měrou, jak bylo by lze očekávat. Každý by se mýlil, kdo by myslel, že svůj chov zušlechťí dobrými kanci při skrovné a špatné potravě, jakou před tím zvířatům předkládal;

4. konečně aby chlévy i ošetření odpovídaly poměrům, z jakých vzat byl kanec plemenný. Zejména kanci ušlechtilých plemen anglických bývají chováni v chlévech světlých a čistých, v létě chladných, v zimě teplých. Tito ztrácejí pěkné vlastnosti i plodnost svou tím dříve, čím horší jsou nové poměry chlévů a ošetření, byť i potrava byla přiměřená. Jejich potomstvu daří se pak v chlévech tmavých, nečistých a studených špatně, nebo zcela neprospívá, což mnozí chovatelé pohříchu nechtí nahlédnouti.

Chceme-li smíšením původní naše prase vyšší měrou ušlechťiti ku př. čistým plemenem anglickým Berkshireým nebo Suffolkským, jest k tomu zapotřebí 4—5 pokolení, při čemž počínáme si následovně:

Smíšenci z prvního plodu jsou *zvířata polokrevná, mající 50% ušlechtilé krve.*

Tato nutno spáříti opět s čistými anglickými téhož plemene (ovšem ne s kancem původním jich otcem); tím dostaneme druhé pokolení *tříčtvrtěkrevné s 75% krve ušlechtilé.* Dalším pářením s čistým plemenem anglickým vznikne třetí pokolení se $\frac{7}{8}$ čili $87\frac{1}{2}\%$ krve ušlechtilé.

Tímto postupem bude míti *pokolení čtvrté 94 $\frac{3}{4}$ % a pokolení páté 96 $\frac{7}{8}$ % krve ušlechtilé, čímž nabývá již velké podoby s ušlechťujícím plemenem anglickým a možno je považovati již za plnokrevné.*

Nemá-li se zušlechťování dále provozovati, možno přikročiti k *plemenitbě kmenové* s kanci vlastního chovu. Kdyby se k této dříve již přikročilo, zvrhla by se selata záhy opět v původní tvar prasnice, čímž by ušlechťování znenáhla přišlo na zmar.

Obnova krve.

Obnovou krve rozumí se připouštěli na prasnice čerstvých kanců téhož kmene nikoli však téhož chovu, kteří pocházejí z počaté plemenitby kmenové nebo smíšení. Účelem obnovy krve jest občerstviti plemenitbu jistého chovu, jakmile se v něm objevují ať již následkem plemenitby kmenové, čisté nebo krevní, zvrhlíci nebo zrůdníci.

Čím vzdálenější jest kraj, z něhož pocháží ušlechtilé plemeno, jež jsme pro zdokonalení svého chovu zjednali, čím hůře odpovídají jemu nové poměry potravy, ošetření, podnebí a p., tím obtížněji zvyká čili aklimatisuje se toto, čímž i plodnost jeho a dědičnost vlastností více nebo méně ujmy trpí.

Čím více plemenná zvířata těmito poměry trpí, tím skrovněji nadána bývají jejich potomstva a tím i dříve nastane potřeba obnovy krve.

Zkušeni chovatelé česko-anglických míšencův opatřují si proto stále vždy po několika letech nová zvířata plemenná, zvláště pak kance, čímž jediné možno jest, vychovati zdravá, pěkná a úrodná prasata a *stále dobrý chov udržovati.*

Jen stálá obnova krve neb občasné smíšení vhodných, pečlivě vybraných zvířat a pozorná výživa a pečlivé ošetřování anglických plemenníků jsou prostředky, jimiž vychovati možno zvířata, svou velikostí, úhledností, plodností a krmností odpovídající veškerým požadavkům počítajícího hospodáře.

Tímto způsobem jen vychovali angličtí chovatelé své plemena, proslavená tvarem, krmností, masem i tukem, která se nyní do celého světa vyvázejí a za něž se velké sumy peněz trží.

Naši hospodáři hrozí se výloh s podobným chovem spojených; kdyby však uvážili veškeré dobré následky tohoto počínání, jistě by shledali, že výlohy ty snadno by se nahradily. Naproti tomu možno skorem za výlohu zbytečnou prohlásiti opatrování jednotlivých plemenníků z Anglicka pro jisté okrsky.

Co se touto cestou v první době zušlechtí, zvrhne se brzo následkem nerozmyslné plemenitby krevní, nebo i plemenitbou kmenovou a čistou — ježto nedostává se občasné obnovy krve neb občasného smíšení s novými plemenníky ušlechtilými.

Netřeba dále doličovati, že chov dobytka vepřového u nás nemůže zkvétati ani cestou plemenitby krevní, kmenové nebo čisté mezi prasaty domácími, ani cestou téže plemenitby s prasaty domácími částečně ušlechtěnými.

A jako nevede k cíli první cesta chovu čistých zvířat našich, tak by i za poměrů podobných nevedl k cíli chov čistých prasat anglických, při nichž mimo to u nás zjištěna celá řada vlastností nedobrých. Shledáno, že mnoho anglických prasnic po třech letech stává se neplodnými, kdežto i mimo to řidčeji se oplozují než prasnice naše, dále že čistokrevné prasnice anglické rodí méně selat než naše, že z těchže některá záhy odumírají nebo špatně prospívají, hůře se vůbec vychovávají než selata domácí, zkrátka že se čistokrevným prasatům anglickým u nás hůře daří a že plemenitbou krevní rychle degenerují. Jsouce mimo to náchylna velice k průjmu, skrofulose a ztučnění, čímž mnohá hynou.

Při značné ceně pak, za kterou je koupiti lze a při těchto vlastnostech u nás se vyskytujících nemůže se chov čistých prasat anglických vypláceti.

Jedinou cestou ku povznesení chovu domácího jest způsob chovatelů anglických: *stálé občasné směřování plemene domácího s plemenníky anglickými a při tom zdokonalení péče v příčině zařízení chlévů, čistoty a úpravy potravy.*

Výběr zvířat plemenných.

Při výběru zvířat plemenných hledíme 1. ku tvaru těla, 2. přirozené povaze a letoře, 3. zdraví, vzrůstu, krmnosti a nemocem dědičným, 4. tělesné síle a době narození.

1. Tvar těla odpovídati má požadavkům, jež jsme již vysloviti. Tělo s trupem dlouhým a hlubokým, s hlavou

krátkou, v čele širokou s rypákem krátkým a jemným; nohy nepřilíš silné a krátké při tom rovné (značně prohnuté nohy poukazují na přežilé změknutí kostí (Rachitis).

2. Plemenná zvířata mají býti letory mírné a nemají býti choulostiva a vyběravá ve příčině potavy.

3. Mají býti úplně zdráva a zejména dlužno se přesvědčiti, nejsou-li napadena nějakou nemocí dědičnou nebo není-li taková nemoc v rodině, ze které pocházejí.

Takovými nemocemi dědičnými jsou vedle ztučnění svalů, scrophulosity, chronické tuberkulosity (úbyť) též různé vady tělesné.

V příčině vzrůstu všímáme si, má-li plemenné zvíře svému stáří přiměřenou velikost a váhu, je-li dobře vyživeno, veselé, čisté a při dobré chuti.

4. V příčině doby narození hledíme k tomu, aby plemenníci narození byli v měsících teplých; taková přicházejí již na svět těžší a silnější a také bývají lépe vyživeni. Staré české přísloví praví: Hněváš-li se na souseda, daruj mu k chovu sele o Martině.

Přihlédneme-li při výběru plemenníka ku všem těmto vlastnostem a okolnostem můžeme se nadíti, že podaří se nám vybrati zvířata, která mají jak možno nejméně vad, jež by děděním přejíti mohly na potomstvo; za to máme jistotu, že máme zvířata plemenná nepopíratelných předností, jež v potomstvu se nám vyplatí.

Zbývá jen všimnouti si ještě zvláštních požadavků při výběru plemenníků různého pohlaví.

Výběr prasnic.

U prasnic hledíme na těle vedle již známých vlastností shledati ještě zvláště dlouhý trup a jemnější kostru, při tom ale široký hřbet. Prasnice mající hrubý tvar těla jako kanci nejsou příliš plodny a nekojí dobře mláďata.

Široký zadek svědčí o uspokojivé plodnosti a podmiňuje též řádný vývoj vemene. U prasnic zvláště důležitá jest klidná letora.

Ovšem že jest si přáti dále, by prasnice selata dobře nesla a kojila; u velmi tučných anglických nebo poloanglických prasnic přihází se, že jednotlivá selata

zmetají nebo mrtvá na svět přivedou, jindy opět mají malá vemena nebo ve velkých vemenech málo mléka. Prasnice, které v době březnosti zhubnou, jsou obyčejně dobrými plemenicemi. Divoké, nepokojné prasnice snadno selata zamačkají neb i sežerou.

Vybíráme-li prasnice z vlastního chovu, můžeme ovšem předem již o to pečovati, by prasnice všechny žádoucí vlastnosti měla, již výběrem selat k chovu na plemeno určených.

Selata taková mají již při narození býti velká, pěkného tvaru, dlouhá, štíhlá a pěkně zaokrouhlená. Krk, hřbet, prsa a kříž mají míti široký; přední i zadní nohy mají býti široce rozestavené, by trup byl široký. Štětiny ať jsou u nich hebké a lesklé, pěkně přilehlé, pohled má býti živý a pohyby čilé; při tom přihlížíme, aby selata čile a s chutí ssála zejména ze středních, nejlepších mléko obsahujících cecíků, později pak, když krmiti se počínají, by byla stále při dobré chuti a po nasycení by vždy delší dobu pokojně spala. Zvolená selata mají míti též dosti cecíků (při anglických a poloanglických 12—14, u německých a francouzských prasat nejméně 14—16), které dobře jsou položeny a slibují dobrý vývin. Posléze i to padá na váhu, abychom nevolili pro plemeno selat od prvničky a vždy brali pro chov jen ta, jež pocházejí od prasnice úrodné.

V ý b ě r k a n c ů .

Výběr kanců vyžaduje pozornosti ještě daleko větší, neboť tito, ať již určení jsou pro chov jednotlivce nebo pro chov obce neb okresu, vždy k tomu jsou ustanoveni, aby oplozovali větší počet prasnic. Chyby kanců rozmnožují se tudíž mnohem rychleji, i dlužno jim, pokud možná, vyvarovati.

Vybíráme-li zvíře dorostlé, hledíme především *k dokonalejšímu tvaru těla*, dále *k původu* a *k tělesnému vývoji a zdraví*.

V příčině tvarů těla vyžadujeme u kanců zvláště samčího charakteru, jenž jeví se v širokém čele, masitých tvářích a v přiměřené síle, svalnatém plném krku, rovněž

i v těle svalnatém; při tom hledíme na hřbet rovný a široký, rovněž široká prsa a dobrý zevnějšek, nezapomínající požadavků již v kapitole o výběru plemenného dobytka vůbec vyslovených.

Zároveň žádáme, by varlata byla řádně vyvinuta a přiměřeně velká (příliš velká varlata bývají nezřídka vodnatá). Letora kance budiž živá, ne však prudká a zlá. Schopní kanci prozrazují v blízkosti prasnic pohlavní rozčilení.

V příčině zdraví všímáme si zvláště též toho, je-li kanec svému stáří a krmení přiměřeně vyvinut co do velikosti i váhy.

V příčině původu dlužno všimnouti si, pochází-li kanec z pramene známého a jistého, zvláště lze-li zaručiti původ jeho z dobrého chovu.

Volíme-li selata vlastního chovu pro chov plemenný, hledíme k tomu by kančici podobně vyvinuti byli jako svinky, později pak dbáme, by kanci vždy byli v poměru ku prasnicím poněkud těžší.

Zároveň však *nebudtež voleni k chovu kančici, kteří s prasnicemi jsou v příbuzenství*. Konečně pak volme kančíky vždy jen od úrodné prasnice a jak možno ne od prvničky.

Vinu zanedbaného chovu našeho vepřového dobytka nese nepopíratelně z velké části v krajinách našich dosud zakořeněný zlořád *ve vydržování tak zvaného obecního kance*.

Náš obecní pastýř, který po zatroubení nebo po zaprásknutí bičem ze statků i chýší veškerá prasata, ovce a kozy byl na návsi sebral, vyhání denně tento dobytek na obecní pastviny. Muž ten, všeobecně „slouha“ zvaný, jest obyčejně nejchudším občanem v dědině. Mimo skrovný byt v pastoušce dostává se mu ještě od sousedů velice skrovného služného 30 ti, málo kde 50 ti zl. ročně.

Zřídka stává se, že by náš slouha neměl vedle ošetřování stáda na pastvinách ještě zvláštních povinností k sousedům.

V první řadě povoláván bývá v případě onemocnění některého dobytčete, by svou radou a zkušenostmi napomáhal. Jak se slouha náš jako zvěrolékař osvědčuje, známo nám ze zkušenosti. Ve stu případech onemocnění deva-

desátkrát pouští slouha zvířeti žilou a obyčejně, když sobě rychle příroda sama nepomůže, zaplatí zvíře léčbu jeho živolem.

Další povinností našeho sluhy bývá, že vázán jest odvésti o sv. Martině za skrovné služné své na obecní úřad 3 až 4 měsíce starého pečenáče; nebo v dobu tu uzavírají obecní radní roční účty a vyplácejí služné pastýři a tu dlužno se posilniti, kdežto by se mohl zakoupiti pěkný kanec za útraty zbytečné.

Nejhlavnější povinností obecního pastýře vedle pasení stád bývá na vlastní útraty zjednatí a pro obecní blaho vydržovati *obecního býka a kance*.

Rolník náš, kterému zdá se býk i kanec pravou přítěží v hospodaření, bývá tímto zařízením vydržování zvířat těch, darmožroutů zvaných, úplně sprostěn.

Že obecní pastýř, nejchudší občan z celé dědiny, pro obec potřebného plemenníka z vyhlášených stád anglických neobjednává, leží na bíledni.

Slouha obdrží za připuštění kance z hnízda jedno podsvinče, obyčejně to nejslabší a z takových ponechá pak kančíka pro chov.

Jindy vyzebrá, nebo za laciný peníz koupí někde nějaké sele a vychová z něho obecního plemenníka.

Zvířata tato, kterým již od nejútlejšího mládí na vysoký žlab navykati jest, nacházíme z největší části velmi zakrnělá.

Když obecní kanec dorostl a účelu plemenění odevzdán byl, i tu nedařívá se mu lépe. Živí se tím, čeho na hubených pastvinách sobě užene, neb chudičká pastuška neposkytne mu ničeho, byť i sebe lépe své povinnosti byl vykonával.

Častokráte se též stává, že hospodáři v stádě velký počet prasic chovají a tu často zvíře nejen hladem ale i výkony pohlavními přemoženo klesá a dále krní.

Kanec jsa beztoho až příliš doma zaměstnán, musí časem ještě na výpomoc do jiné obce a k tomu jsou naši hospodáři lhostejní, domnívajíce se, že to pro ně nedůstojno, aby o tento chov se starali, vždyť jedná se jen o prase!

Velice opatrně postaral se stát a bedlivě pečuje o to, by chov koní u nás se povznesl, abychom důstatek dobrých zvířat jak pro hospodářství, taktéž i pro vojsko odchovali.

Dobře jsou nám známa zařízení hřebčinců, stanic přípustných a vydržování pověřených (licenciovaných) dobrých hřebců (plemenníků) soukromých.

Též naše zemědělská rada pečlivě stará se o to, by se i chov skotu ušlechťoval a zakupuje k účelu tomu ročně valný počet dobrých čistokrevných býků, které pak hospodářským spolkům a obcím k užívání bezplatně přenechává.

Zákon, který v příčině *licentování* (pověřování) *býků* v době poslední v království Českém platným se stal, a který předpisuje, by býk sloužící ku plemenitbě, jako vhodný, zdárný a způsobilý zvíře zákonitě uznán byl, vykazuje vzdor krátké době trvání svého již znamenitých výsledků.

Že nejen v chovu koní ale i skotu hlavně v době poslední valný pokrok byl učiněn, nemožno popřít a tím více za povinnost sobě pokládáme obrátiti zřetel na zanedbaný chov dobytka vepřového, pro nějž se dosud se strany rozhodující poměrně málo stalo.

V chovu dobytka vepřového mohla by se podobně jako u chovu koňstva a skotů v krátké době značná náprava provésti.

Tu hlavně upozorňujeme naše hospodáře, by ve středu četných odborných hospodářských spolků chovu dobytka vepřového větší pozornost věnovali, hospodářské spolky pak by nejen poučením, ale i zaopatřováním dobrých plemenníků a prasnic ze stád vyhlášených se zanášely.

Poříditi sobě dobrého plemenníka není věci tak příliš obtížnou, ani nevyžaduje to velkých peněžitých obětí.

Konečně jest si přát, když jsme sobě dobrého plemenníka zaopatřili, bychom jej i stále v stavu dobrém udržovali a neodevzdali na milost i nemilost našemu chudíckému obecnímu pastýři.

Předejdeme-li těmto vadám, vzkvete u nás v brzku chov dobytka vepřového a naše „pražská uzená kýta“

VII. Prase plemene Linkolnského.

(Prager Schinken), která ode vždy chvalné a světové pověsti požívala, i na dále této sobě udrží a vývoz masa i tuku nám namahání naše dostatečně odmění.

Jak již podotčeno, propůjčovala zemědělská rada království Českého hospodářským spolkům čistokrevné plemenníky a původní pravidla, dle kterých kančici, na státní náklad zakoupeni, propůjčováni bývali, jsou následující:

Podmínky, jež se tomu kladou, komu kančici do ošetřování se propůjčí, jsou tyto:

§ 1. Hospodář má kančíka bedlivě ošetřovati a jemu přiměřenou péči poskytovat, nebude-li však s opatrností poskytnuta, jest držitel kančíka práv vši škody, kteráž by zvířeti se stala následkem nepřiměřené péce.

§ 2. Kančíky mají držitelové, jimž hospodářské spolky vybírání přiměřeného skočného určí, tak dlouho k plemenitbě užívat, jak dlouho se k tomu hodí. Připouštění kančíka k sviním (matkám) nemocným nebo neduživým, co nejprísněji se zakazuje.

§ 3. Kančík se ponechá k připouštění předběžně dvě léta. Zemědělská rada vyhrazuje si však právo, by po případě stanice měnila.

§ 4. Když by kančík jakoukoli nehodou pozbyl způsobilosti k plemenění, oznámí to držitel jeho zemědělské radě, jejíhož opatření sluší vyčkati. Onemocní-li však kančík způsobem takovým, že by bylo nebezpečí z průtahu, ač by se ještě zpeněžití dal na požitek masa, nebrání se hospodářovi, by srozuměv se s dozorcem, jenž kančíkovi jest ustanoven, a poradiv se se zvěrolékařem, kančíka prodal. V případě takovém budiž však na jisto postaveno, zdali snad nehodu nezavinil hospodář sám.

§ 5. Kančík má se udržeti co nejdéle k plemenění způsobilým, když by však docela se nehodil více k plemenění, budiž po zprávě, zaslané zemědělské radě, přičiněním starosty dotýčného hospodářského spolku nebo okresního starosty prodán za cenu nejvyšší, které docíliti lze; 60% tržné ceny zaslati jest zemědělské radě, kteráž znova zakupuje plemenné kančíky, zbývajících 40% připadne držiteli kančíka tehdaž, jestliže kančíka měl v ošetřování aspoň 1½ léta. Ve zvláštních případech,

jež zasluhují, by se na ně ohled bral, může tato 40procentová remuneration i před uplynutím této lhůty od zemědělské rady přiznána býti.

§ 6. Držitel jest povinen vésti rejstřík o připouštění, kterýmž se musí povolanému dohlížiteli na každé jeho požádání vykáhati.

§ 7. Přednostům hospodářského spolku nebo jich náměstkům, pak delegátům zemědělské rady především přísluší, by bedlivě k tomu přihlíželi, zdali pravidla tuto vydaná o vydržování plemenných kančků skutečně se zachovávají; k tomu cíli buďtež aspoň dvakráte do roka přehlídky konány.

§ 8. Plemenni kančci pojistí se na náklad státní subvence.

§ 9. Rada zemědělská sobě vyhrazuje, by směla kdykoli měniti na pravidlech těchto, o čemž po případě slyšení chce dotýčný hospodářský spolek.

§ 10. Tato pravidla nechť hospodář, jemuž kančík se odevzdá, opatří na místě zvláštního reversu podpisem svým, přidávaje, že je přečetl, že jim náležitě porozuměl a že jich chce pilně zachovávat.

Když by pak hospodář nedostál závazkům z tohoto zápisu vycházejícím, má zemědělská rada právo, s kančíkem naložiti dle vlastního uznání, aniž by dosavadnímu držiteli kančíka poskytovala nějaké náhrady, avšak držitel kančíka zůstane zemědělské radě práv škody, která by vzešla na kančíku z příčiny nedodržení těchto podmínek.

Během času vidělo se rozhodujícím kruhům zjednati vůči těmto poněkud přísným pravidlům ulehčení tím způsobem, že pro příště dotčený hospodářský spolek, který státní subvenci na zakoupení kančků od zemědělské rady byl obdržel, sám držitelům plemenníků dle svého uznání a dle místních poměrův uloží jisté podmínky, jichž jedině dlužno předložiti k nahlédnutí radě zemědělské.

Vzorek takovýchto podmínek, upravených jako smlouva, uvádíme zde pro příklad k případnému použití.

Dne níže udaného stala se následující smlouva mezi hospodářským spolkem pro okres X se strany jedné a panem N. N., rolníkem z K., se strany druhé.

1. Odevzdá hospodářský spolek pro okres . . . panu N. N. jednoho kance plemene „Yorkshire“ 9 $\frac{1}{2}$ měs. starého k opatrování, o kteréhož pan N. N. bedlivě pečovati bude a vůbec tak jej ošetřovati se uvoluje, by kanec ten vlastností řádného plemenníka nepozbyl.

2. Pan N. N. nesmí však kance toho více než na jednu prasnici v týž den pouštěti a smí za oplodnění prasnic, členům hospodářského spolku pro dotčený okres patřících po 1 zl., od nečlenů po 1 zl. 50 kr. vybírat.

3. Pan N. N. zavazuje se z kance toho po 12 měsícův, a to vždy posledního dne každého měsíce, měsícem . . . 1897 počínaje pokladně hospodářského spolku pro okres . . . k rukoum pokadníka spolku toho měsíční poplatek 4 zl. odváděti.

4. Opatrovník pan N. N. je povinen začátek i konec každého onemocnění kance předsednictví hospodářského spolku pro okres . . . neprodleně oznámiti, by jemu za dobu nečinnosti plemenníka náležitý poplatek mohl odepsán býti; mimo to ukládá se panu opatrovníku za povinnost, každému členu výboru hospodářského spolku pro okres . . . kdykoli přijde, by se o zdravotním stavu kance přesvědčil, tohoto vždy ochotně ukázati.

5. Za příčinou zachránění kance před možnou nákazou nesmí jej opatrovník pan N. N. na prasnice z míst nákazou stížených pouštěti.

6. Kdyby kanec před uplynutím 12 měsíců k plemenění neschopným se stal, přenechá jej hospodářský spolek za jistou náhradu opatrovníku k vykrmení.

7. Kdyby kanec v době 12 měsíců ode dne odevzdání počítaje, vinou opatrovníka scepeněl, bude pan N. N. povinen tolik nahraditi pokladně hospodářského spolku pro okres . . . mnoho-li ještě po splacených již měsíčních poplatcích do sumy 50 zl. scházeti bude. Nebylo-li by však lze vinu scepenění toho panu N. N. dokázati, nastane dobrovolné narovnání.

8. Pan N. N. nesmí o své vůli nikomu jinému kance v opatrování dáti; hospodářský spolek si však vyhrazuje

právo, pakli by se prostřednictvím členů výboru svého o nedbalém ošetřování nebo svévolném častém pouštění kance přesvědčil, nebo tenkrát, kdyby pan opatrovník povinností placení v určitou dobu nedostál, kance ihned někomu jinému v opatrování odevzdati.

9. Bude-li pan N. N povinné měsíční poplatky v určitou dobu pokladně hospodářského spolku pro okres řádně odváděti, případně mu kanec po uplynutí 12 měsíců ode dne odevzdání v úplné vlastnictví.

Tomu na důkaz byla smlouva tato ve dvou stejnopisech oběma stranami vlastnoručně podepsána.

Stáří zvířat plemenných.

Doba, kdy prasata ku plemenitbě dospívají, jest různá dle plemene i dle poměrů výživy a vývoje.

Hlavní pravidlo pro určení této doby bylo by asi to, že ku plemenitbě schopna jsou zvířata, jež dospěla as do poloviny vzrůstu, jehož vůbec dosahují; tehdy jsou již dosti silna, by výkony pohlavní další jejich tělesný rozvoj neohrožovaly.

Také se příroda sama přihlásí u prasnic boukáním i radí se nepřipustiti, by prasnice boukala se nadarmo, neboť ztrácí pak snadno chuť k žrádlu a kdyby se to opakovalo, mohlo by se státi, že by se pak ani tak snadno neoplodila jako při boukání prvním. Prasnice bouká se ale poměrně časně, t. j. asi v 5.—7. měsíci svého stáří, kdy, není-li krmení a ošetřování zvláště pečlivé, nelze ještě očekávati takový rozvoj těla, jenž zabezpečoval by dobré plemeno a byl zárukou, že matka časným oprásením na dalším tělesném vývoji svém neutrpí. Bezpečnější jest dočkatí s oprásením doby pozdější a jen v případě, že by se prasnice opětovně a snad mírněji boukala, připustiti kance. Jsou-li prasnice dobře chovány, možno u našich menších prasat stanovití přiměřenou dobu na 8—9 měsíců, u velkých na 12—15, u anglických a poloanglických na 9—10 měsíců jejich stáří.

Kanci, jsou-li dobře chováni a zdraví, snadno zlevnějí a tuční, jest-li se v čas ku prasnicím nepřipustí. Při dobrém chovu lze stanovití dobu připuštění u kanců

našich krátkých prasat na 9—10, při skrovnějším žrádlu až na 10—12, u velkých prasat na 12—15, u kanců malých plemen anglických na 10—12, u velkých plemen ale až na 12—15 měsíců jejich stáří. Hlavní zásadou budiž tu však, by mladí kanci neoplozovali tolik prasníc jako stáří.

Prasnice jest neúrodnější až do stáří 3—4 let, v kterýchž také mláďata svá dobře kojí. Později ubývá selat, za to má matka náklonnost ku zmasení a ztučnění. Selata jsou stále hubenější, čím prasnice jest tučnější a tím hůře jsou i kojena.

Kanec jest nejpłodnější v druhém a třetím roce svého stáří; potom i u něho ubývá plodnosti a přibývá náklonnosti ke ztučnění, což činí jej líným a nepotřebným ku plemenitbě.

Jest tudíž u prasnice po 4 letech, u kance již po 3 letech záhadno odstaviti je na krmník.

Jak zachází se se zvířaty plemennými.

Chováme-li selata pro plemeno, jest nám již ve 12 týdnech stáří obě pohlaví od sebe rozdělití. V příčině doby spáření zvířat dospívajících jednáme dle pravidel v předešlé kapitole obnovených.

Jak přirozeno, dostavuje se u prasat velmi snadno náklonnost ke ztučnění a s tou mizí i schopnost pohlavní.

Jest tudíž naší povinností starati se, by u zvířat plemenných nevyvinula se příliš záhy zbytečná tučnost, což zamezí se tím, že opatřujeme zvířata plemenná potravou dosti stravitelnou a že dopřáváme jim dosti volného pohybu.

Potrava tomuto účeli přiměřená musí však zároveň vyhovovati organismu zvířete v příčině jeho pohlavní činnosti. Kanci málo používání a na chlév svůj poukázání, jak se to zhusta děje a nikoli k jejich prospěchu, musí býti opatření stravou zvláště lehkou.

Zasluguje zvláštního upozornění, že podobný chov v malém chlévě bez častého volného pohybu kancům nikterak nesvědčí, neboť zavinuje snadno jejich zlenění, tučnění a časnou neplodnost. Proto má býti kanec

často na prostranný dvůr vypuštěn, po případě i v létě tam přes noc ponechán i krmem; velmi příhodné jest, je-li v takovém dvoře louže, ve které by se mohl váleli, nebo je-li tam zaraženo několik kolů, o něž by se mohl tříti a poskytuje-li některé místo slůn, v němž by mohl se před vedrem slunečním uchrániti.

Do takového dvoru možno také vpouštěti prasnice k chovu určené i lze tímto způsobem nejlehčeji a nejjistěji páření sprostředkovati. Při podobném zacházení jsou kanci nejdéle plodní (i déle ještě, než výše bylo udáno) a zároveň nejvyvinutější a nejzdravější.

Kolik prasnic jeden kanec v určité době může oplo-diti, nelze ovšem všeobecně na určito stanoviti; neboť řídí se to dle různých okolností.

Nejmenší počet prasnic přiděluji kancům Angličané, t. j. 10, jini přiděluji jich 20, u nás, v Německu a ve Francii přiděluje se jich ještě více, aniž by plemenitba ujmy vzala, předpokládaje ovšem, že kanec jest dobře vyvinutý a živý.

V hospodářství, kde předvádí se prasnice kanci v určitých obdobích, by v takových obdobích též seleta na svět přicházela, počítati možno na jednoho dobře chovaného kance 20—25 prasnic. Tam kde nehledí se k takovým obdobím, nýbrž oprasení prasnic po celý rok se střídá, možno přidělití jednomu kanci pro rok 40—50 prasnic, jak to ponejvíce u malostatkářů zavedeno jest. Tam pak, kde prasata vyhánějí se na společnou pastvu v době letní, počítati lze na jednoho kance 20—30 kusů.

Silný kanec náležitěho stáří může ve dvoře chován oboukati denně dvě prasnice; je-li těchto časem větší počet, nutno přidati kanci k obyčejné potravě též něco ječmene nebo ovsa (nebo směsi stejných dílů ovsa a šrotu ovesného). Nejlépe jest kance připustiti pouze na jednu prasnici denně, nejvíce však na dvě, nesmí se to však druhý den opakovati, protože vyhánění kance s prasnicemi na pastvu schvalovati nelze.

Nezřídka bývá tomu tak, že ve větších obcích bývá jeden kanec určen pro 50—60 prasnic, s nimiž denně na pastvu bývá vyháněn anebo ku každé říjné prasnici

zvlášť bývá hnán. Takové zacházení kance velice narmáhá, i nejlepší brzy zhubne, vysílí a nerad skáče, následkem čehož pak většina prasníc rodí málo a špatných selat a ostatní bývají neplodnější.

Tím vysvětlují se i žaloby na kance, z výborných plemen pocházející; krátce: *neopatrné zacházení s kancem zavinuje jeho slabost a nespolehlivost a není-li na blízku kance záložního, stává se, že časem v celých obcích neb okresích po delší dobu nebývají prasnice zúrodněny, čímž ovšem velká škoda vzniká.*

Jako kanec vyžaduje i prasnice zacházení správného jak v příčině výživy, tak i v příčině upotřebení: neboť obé působí na stav zvířete i zdar potomstva. Zvláště prasnice vyžadují velké pozornosti a stálé péče, které namnoze nelze očekávat od lidí placených nebo služebných, a kterou sám hospodář musí mít ve vlastním programu.

Náleží k tomu ovšem nejen dosti chuti a lásky, ale jest též potřebí, by chlév tak byl zařízen, aby bez nechuti bylo lze do něho vstoupiti, by dostatek světla v něm umožňoval pozorování zvířat. Ovšem ve příčině této není u nás ještě učiněn ani nejmenší krok k lepšímu. S předsudkem, jenž pojí se ku slovu „prase“, souhlasí též náhled, že zvířeti tomu není třeba úpravného a čistého chléva.

Předsudek však nutno zapuditi a opásati se rozumem, jenž praví, že prase jest veleužitečné dobytče, jež rovněž tak jako jiné zvíře a jako člověk potřebuje čistoty obydlí, vzduchu, světla, potravy i péče všestranné, nemá-li trpěti na zdraví svém a tělesném vývoji žádné újmy.

Prvním důležitým pozorováním jest zjištění, kdy prasnice se bouká, t. j. kdy jeví pohlaví rozčilení. To prozrazuje se způsobem různým a jakkoli obyčejně patrným, může přece býti přehlédnuto.

Nejobyčejnější známky boukání jsou asi tyto:

Prasnice běhá nepokojně v chlévě, staví se ke dveřím chtíc se ven dostat, má penu v tlamě, chvílemi opět stává se pokojnou a nežere náležitě; chrochtá, kričí a jest velmi citlivá, při čemž *vateň* (ochod, pošva) nabíhá, červená, zvíře častěji močí a ztrácí chuf

ku žraní. Je-li ve společnosti jiných prasat, skáče na ně chvílemi a kouše po nich; je-li příležitost, hledí se přiblížit kanci. Prudce se boukající prasnice trou si vateň o jiné předměty, kousají jiná prasata a zvířata velmi značně, stávající se tak i nebezpečnými. To jsou vesměs příznaky *prudkého boukání*, kterýchž tak snadno přehlédnouti nelze.

Jinak však, *bouká-li se prasnice tiše*, což zvláště stává se u prasnic anglických, poloanglických a vůbec dobře krmených, lze boukání snadno zvláště ve chlévech tmavých přehlédnouti. Prasnice jeví při boukání tichém málo neklidu, jevíc nanejvýš nepravidelnou chuť k žrádlu a červenající se vateň, s čímž souvisí též jakási nesnášlivost s jinými prasaty.

Kdyby se přehlédnutí boukání u plemene anglického nebo míšenců poloanglických častěji opakovalo, zaviniło by se tím, že by nastati mohla neplodnost prasnice.

Jak naznačili jsme již, bouká se prasnice poprvé ve stáří 4—5 měsíců, při horší výživě i později. Roznícenost potrvá u ní jeden až dva dny, někdy déle, načež jí ubývá, až posléze mizí, by se po 3—4 týdnech opět objevila, což opakuje se, až jest prasnice oplozena; obřezlá prasnice nežádá kance, jednotlivé přijmou kance již třetí týden po oprasení; pravidelně však bouká se prasnice opět za 4—6 týdnů po oprasení, kterážto pravidelnost jeví se potud, pokud zvíře příliš nesestárne a neztuční. V stáří 2—3 let jeví se boukání nejpatrněji.

Aby se pohlavní činnost prasnic udržela v pořádku, jest potřebí, přáti jim dostatečného pohybu, zejména ve dvoře neb v ohradě, při čemž nepodává se jim potravu nadbytečně, by netučněly, což ohrožovalo by jejich plodnost i sílu selat. Toho zvláště dlužno dbáti u poloanglických míšenců.

Některé prasnice boukají se zřídka a oplození jejich těžko se daří. To stává se zvláště u tučných anglických a poloanglických prasnic, zvláště jsou-li stále v chlévě chovány. Proto jest pro chov nutno krmiti prasnice jen do té míry, by kypré tvary těla zachovaly, při tom třeba stále dbáti, by se od rána do večera pilně pohybovaly;

VIII. Prasnice plemene Tamworth-ského.

zvláště houkají-li se zřídka, by jim byl při tom stále kanec přidělen.

Vyskytuje-li se více případů, že by prasnice některým kancem nebyly vesměs nebo z větší části oplozovány, dlužno se též ohlédnouti, není-li vinen kanec, v kterémž případě bylo by nutno záhy jej jiným nahraditi.

Dobře jest pářiti mladé prasnice s mladými kanci, kteří jednak nejsou těžcí, jednak nezpůsobují jim při páření bolesti; starší flegmatické prasnice jest dobře pářiti s mladšími bujnými kanci, příliš bujné prasnice opět s kanci staršími, klidnějšími.

P á ř e n í.

Páření zvířat plemenných nemá se díti nahodile, nýbrž dlužno jednati rozmyslně na základě správného výpočtu.

Přihlédneme-li ku pravidelným občasím boukání prasnic a k době jejich březnosti, vidíme, že může prasnice roditi do roka dvakrát, nebo ve dvou letech pětkrát. Jest otázkou, čemu dáme přednost.

Patrno jest, že vyvedení mláďat vyžaduje mnoho sil matky a proto můžeme připustiti, aby rodila do dvou let pětkrát jen tehdy, *je-li zvláště bohatě živena a pečlivě chována*, neboť jinak by velice sešla, špatně kojila a po případě i nedostatečná selata rodila.

Jest nám však uvážiti okolnost, že při tomto zařízení jest nemožno, aby nám selata v určitou příznivou dobu přišla a zároveň že nutno jest, selata záhy odstavovati.

Jest asi tudíž v každém případě hospodárněji a rozuměji jednáno, *rodí-li prasnice jen dvakrát do roka*. Tím docílí se výhody, že lze vyhnouti se tomu, aby selata rodila se v době nepříznivé, t. j. v měsících nejchladnějších, což lze připustiti jen ve chlévech pro racionelní chov zařízení; spáří-li se v prosinci neb v lednu, narodí se selata v březnu neb dubnu, a páří-li se poznovu asi za 4—6 neděl po porodu, dostaneme druhá selata v srpnu neb v září. Výhodněji jest při-

pustiti prasnice v říjnu a v listopadu, neboť v únoru a březnu jest vždy již odbyt na selata a také druhá narodí se ještě za letní doby. V obém případě jest doba jak co do teploty tak i co do potravy selatům velice příznivá a zdar jejich nahradí, co ztratilo se jedním vynechaným porodem ve dvou letech.

Tam, kde prasnice často s kanci se stýkají, bývá boukání prasnic živější a též spáření i oplození děje se snáze bez hospodářova zvláštního přičinění; ovšem že má býti kanec vždy ve zvláštním oddělení chován.

Kde však chovají se obě pohlaví oddělena a řídce se stýkají, bývá boukání klidné i jest zapotřebí pozornosti hospodářovy, aby nebylo přehlédnuto a aby v čas páření se zařídilo.

Aby se boukání pravidelně opakovalo, jest potřebí, aby naše nešlechtěné prasnice nebyly příliš hubeny, prasnice pak poloanglické neb anglické aby nebyly příliš tučny. Dále mají býti chovány v teplých chlévech a v blízkosti kanců, ovšem ne v přímém a častějším styku s nimi; v častějším styku s kancem neradno zejména chovati prasnice obřezlé, kterým by snadno mohl kanec ublížiti.

Páření děje se bezpečně za 18—24 hodin po nastalém boukání.

K tomu cíli převede se kanec do chléva prasnice neb naopak, nebo se zavrou na dvoře. Kanec nebudiz ponechán s boukající se prasnicí zbytečně dlouho pohromadě; hned po obskočení budiz odstraněn a teprve za 12 hod. neb i později po druhé připuštěn, což úplně dostačí. Zůstane-li kanec s prasnicí pohromadě 2 dny, jak se to radivá, tu obskočí tuto mnohokrát, čímž slábne a prasnici neprospěje. Ponechati je déle pohromadě, jak se to často děje, nelze doporučovati.

Doba spáření se zaznamená, aby se mohla určití přesně doba porodu; k tomu cíli zřizují se ve větším chovu zvláštní rejstříky (plemenné knihy), do nichž zaznaší se původ kance i prasnice, doba spáření, narození selat atd.

Pro rychlý přehled doby, kdy oplozená prasnice vrhne mláďata, sestavili jsme tuto tabulku:

Byla-li prasnice přiboukána	Oprášení se v době
od 1. do 15. ledna " 16. " 31. ledna " 1. " 15. února " 16. " 28. února " 1. " 15. března " 16. " 31. března " 1. " 15. dubna " 16. " 30. dubna " 1. " 15. května " 16. " 31. května " 1. " 15. června " 16. " 30. června " 1. " 15. července " 16. " 31. července " 1. " 15. srpna " 16. " 31. srpna " 1. " 15. září " 16. " 30. září " 1. " 15. října " 16. " 31. října " 1. " 15. listopadu " 16. " 30. listopadu " 1. " 15. prosince " 16. " 31. prosince	od 23. dubna do 7. května " 8. května " 23. května " 24. května " 7. června " 8. června " 30. června " 31. června " 5. července " 6. červce " 21. července " 22. červce " 5. srpna " 6. srpna " 20. srpna " 21. srpna " 4. září " 5. září " 20. září " 21. září " 5. října " 6. října " 20. října " 21. října " 4. listopadu " 5. listop. " 20. listopadu " 21. listop. " 5. prosince " 6. pros. " 21. prosince " 22. pros. " 5. ledna " 6. ledna " 20. ledna " 21. ledna " 4. února " 5. února " 20. února " 21. února " 7. března " 8. března " 22. března " 23. března " 6. dubna " 7. dubna " 22. dubna

Obřezlost prasnic.

Doba obřezlosti prasnic, udaná na 112—116 dní, mění se poněkud, t. j. as o 5—7 dní dle rozvoje různých plemen, výživy a ošetřování matek, zejména pak u prvniček. Známky obřezlosti jeví se dosti pozdě po oplození. Že byla prasnice vskutku oplozena, lze se po spáření jen domnívati, je-li pokojnější a jeví-li větší chuť k žrádlu než jindy. Bezpečnějšího potvrzení dostává se nám, netrpí-li prasnice přiblížení se kance nebo, je-li jí to dokonce protivno a nebouká-li se znovu. Během dvou měsíců konečně objeví se patrné známky obřezlosti, zvíře stává se objemnějším a línějším, při tom v pohybech

opatrnějším, v chlévě ukládá se tam, kde nejvíce steliva leží; známky tyto zvětšující se obřezlostí stávají se patrnějšími.

Asi tři týdny před porodem vystoupí patrněji mléčné žlázy jako dvě vemenné řady, cecíky znenáhla se rovnají; as 14, 12 až 10 dní před porodem se vemena rychle zvětšují, cecíky tloustnou, zbarvují se na červenou; při tom nabíhá a červená též vateň (ochod) a z pochvy vytéká hlen.

Výživa a ošetřování obřezlých prasnic.

Na výživě a ošetřování obřezlých prasnic závisí rozvoj a zdraví selat i zdar porodu.

V příčině *množství krmiva* dlužno si zapamatovati: jakmile zjištěna jest obřezlost prasnice, krmí se vydatněji než před oplozením, aby i v stavu obřezlém kypré tvary podržela jako při skrovnější stravě před oplozením. Příliš velké množství krmiva jest však rovněž škodlivé, neboť příliš tučné matky zvláště anglické a poloanglické nerodí mnoho ani silných selat.

V příčině *jakosti krmiva* jest nejlépe použiti takového krmiva, které při malém objemu obsahuje, pokud možno, mnoho výživných a lehkou stravitelných látek, aby mláďata v děloze přílišným množstvím potravy ve střevách nebyla tlačena. Dobře jest, je-li krmivo takové proměněno v řídkou kaši, poněkud nakyslou, aby stravitelnost jeho se zvýšila. V létě budiž krmivo toto chladivé, v zimě mírně vlažné. Dává-li se krmivo suché, dlužno přidati několikrát denně odmražené vody pitné.

Lépe jest krmiti denně vícekrát (4krát) *raději v menších dávkách*, zejména v době letní. Radno jest zároveň zachovávat v krmení přísný pořádek co do času i co do stejnosti krmiva.

K upravení tohoto krmiva hodí se: v době letní dobrá tráva luční, jetel, zelená vika, odpadky zelenin, řepa, brambory a topinambury, ovšem vařené, odpadky obilné a moučné, kyselé mléko a p.

Ve příčině *zařízení chlévů a ošetření* dlužno dbáti čistoty a světla, hojného a měkkého steliva zvláště za

Prasnice, které zmetaly, mají dostávatí výborné krmivo, aby se záhy opět zotavily.

Předčasný porod, záleží v tom, že selata narodí se o nějaký čas (10—14 dní) dříve, jsouce při tom života schopna. Předčasný porod pozná se dle vemen, která při něm málo neb ne zcela jsou nalita. Narozená selata jsou malá, slabá a mají málo štětín; třesou se a hledajíce, nenacházejí obyčejně cecíků a jsou zmalátnělá; jejich víčka oční jsou ještě málo otevřena, selata se málo pohybují, spíše leží pohromadě blíže matky. Za příznivého počasí a jen v době léta podaří se aspoň část z nich pro pekáč vychovati; v zimě pak i při péči všemožné jedno po druhém zahyne.

Za příčinu předčasného porodu udává se nedosta-
tečný pohyb obřezlé prasnice a následkem toho sesla-
bení těla, skrovné krmivo a jiné příčiny, které nepůsobíce
tak rychle, aby zmetání způsobily, účinkují zdlouhavěji
na předčasný porod. Prasnice, jež předčasně porodily,
dlužno chovati tak, jako ony, jež zmetaly. Selata před-
časně narozená nutno vychovávatí jako sirotky, poněvač
matka obyčejně málo je kojí.

Porod čili oprasení.

Známky blížícího se porodu jsou: několik dní před porodem klesající břicho, nabíhání a červenání vatně a výtok hlenu z ní; zvětšení a zčervenání vemen s vystoupením a nalitím cecíků, z nichž možno mléčnou tekutinu a před samým porodem i mléko vydojití. Při tom jest prasnice v pohybech velice opatrná a mnoho leží. Den nebo půl dne před porodem snáší prasnice rypákem stelivo na jedno místo, aby si lože upravila.

Za těchto okolností dlužno zvířeti věnovati stálou pozornost, dlužno starati se, aby v chlévě vládlo příjemné teplo (asi 10° R.); cizí lidi neb zvířata nutno odstraniti, aby prasnice nebyla znepokojována.

Porod ohlásí se bolestmi porodními, první známkou jsou *bolesti přípravné*: zvíře stává se úzkostlivým, dýchá namahavěji, lehá a vstává, kálí i močí častěji; posléz převaluje se s jedné strany na druhou a chrochtá zvlášť-

ním způsobem. Potom dostaví se po nějaké době *pravé bolesti porodní*. Prasnice zůstane ležeti na jednom místě a tlačí pevně ven první sele, což působí ji největších bolestí; ostatní selata následují po 5—6 minutách za sebou za stálého tlačení a chrochtání prasnice, kteráž při tom i polohu svou několikrátě změní. Jen zřídka děje se porod rychleji, častěji s přestávkami většími.

Narozená selata snaží se brzy na nohy se postavit, šňůru pupeční přetrhnouti a k vemu se dostat. Anglická a poloanglická selata bývají choulostiva i dlužno dáti pozor, aby se nenachladila.

Asi v hodině po narození posledního selete dostaví se u matky ještě slabé bolesti poslední, za nichž vystoupí z matečniku *lůžko čili čistidlo*, jež bez prodlení má se z chléva odstraniti, rovněž jako mrtvě narozená selata, aby jich prasnice nepozřela.

Tím jest porod ukončen. Z pochvy vytéká ještě něco hlenu, což trvá po několik dnů a zove se *čistěním*. Matečnik se stáhne a matka počíná pečovati o selata volajíc je rochááním k sobě. Kdyby některá sama nemohla se k cecíkům dostat, bylo by nutno, aby tam byla přinesena.

Při porodu přiházejí se některé nepravidelnosti, jako: *velmi prudká bolest spojená s křečemi, některé prasnice nechtějí se položit, jednotlivá selata rodí se velmi rychle a přicházejí na svět úplně v bláně (ovčí zvané) uzavřená, jiná rodí se zdlouha, tak že jest se obávati o ně i o ostatní, ještě v matečniku se nalézající, šňůra pupeční se nepřetrhne aneb přetrhne se tak, že seleti visí kus 12—15 cm. dlouhý.*

Trpí-li prasnice prudkými bolestmi a křečemi, tak že křičí a nepokojem svým pravidelnost porodu ruší, hledí se odpomoci dávkami asi $\frac{1}{4}$ litru heřmánkového odvaru v sladkém mléce s 1—2 gramy opia nebo vlažnými klystéry výše jmenovaného odvaru a lněného oleje.

Přicházejí-li selata na svět uzavřená v bláně, nutno tuto ihned prsty roztrhnouti, neb opatrně nůžkami rozstříhnouti, aby se mládě nezadusilo.

Rodí-li se mláďata jednotlivá zdlouha, pomáhá se rozšířením pochvy pomocí prstů a povytažením selat.

Chybná poloha u selat v matečnicku zřídka se přihází, což zlepšiti lze opatrným tlakem tak, aby sele hlavou nebo řítí ven přišlo a vytaženo býti mohlo.

Neutrhně-li se šňůra pupeční sama, přitlačíme ji jednou rukou do dutiny břišní a druhou ji utrheme nebo přestřihneme.

Utrhně-li se táž nepravidelně, tak že seleti visí, učiní se totéž, aby předešlo se tomu, by prasnice jí nelízala a posléze snad šňůry se seletem nepozřela.

Zrůdy nezřídka se vyskytují, jsouce překážkou pravidelného porodu; proto nutno je opatrně vytáhnouti a odstraniti.

Některé nepravidelnosti po porodu.

K nepravidelnostem těmto náležejí tyto případy: *Prasnice porodí nadbytek selat. Selata onemocní. Prasnice onemocní. Prasnice nechťejí selat kojiti, nebo mají málo mléka, zamačkají neb sežerou některá selata.*

Porodí-li prasnice nadbytečné množství selat, to jest o mnoho více (o 4—6) než má cecíků, nemohou býti všechna řádně kojena. Jsou-li některá selata z tohoto množství příliš slaba, jest lépe je odstraniti; jsou-li všechna dosti silna a má-li při tom prasnice dosti mléka, možno jí všechna ponechat po dva až i tři týdny, načež teprve slabší odstraníme pro pekáč.

Jest lépe raději odchovati méně dobrých, než mnoho špatných selat.

Ve větším hospodářství lze někdy podobné nehodě i jinak odpomoci; je-li totiž po ruce prasnice, která málo selat porodila (v pádu, že se zároveň oprasí), může se jí několik selat přiděliti, nutno však jest první dny častěji dohlédnouti, než je prasnice za své přijme.

Ponechají-li se selata vesměs původní jediné matce, dlužno starati se o dobrou její výživu (kyselé a sladké mléko, vařené brambory a pod.) a dobře jest rozdělit selata ve dvě oddělení, z nichž každé ponechává se u matky vždy jen několik hodin mezitím co druhé přechovává se v koši na teplém místě. Slabší selata nemohou ani prospívati, neučiní-li se toto opatření, neboť

IX. Prase uherské, Mongolicza, dva roky staré vykrmené
180 kilo těžké.

silnější zatlačují je vždy k cecíkům břišním a zadnějším, které méně a horší mléko mají než přednější.

Selata mohou ochuravěti při nedostatečné péči snadno průjmem nebo stane se dokonce, že za mrazu jim ocásky umrznou. Obé způsobuje, že selata ve vývoji svém krní. O průjmu promluvíme v kapitole o nemocech. V příčině ocásků dlužno učiniti opatření, aby hned po narození byly vlněným hadříkem osušeny a selata přechovávají se ve vystlaném koši na teplém místě v chlévě neb v topené světnici a přinášejí se k matce za den čtyři- až pětkrát. Selatům vůbec nesvědčí, aby na podzim, v zimě, neb z jara, dokud jsou maličká, volně se v chlévě pohybovala; byť i neonemocněla, přece chladnem velice trpí, pomalu rostou a často i ztuhnou; jinak ovšem v létě jest pro ně volný pohyb velmi prospěšný. Příčinu opadání ocásků dlužno zajisté hledati také jinde, neboť přihází se to také v létě. Domníváme se, že jsou ocásky příliš choulostivy a tak že poraní se tím, že mládě, jsouc slabé, zadekem svým po slámě se šoupe; ocásek zčerná a upadne; stává se to nejspíše u prasat s jemným chlupem.

Prasnice onemocní někdy po porodu zimnicí neb i výklopem materníku. O tom promluvíme rovněž později. Zimnice probíhá během 18—24 hodin a končí často smrtí; příčinou její bývá nastuzení neb příliš hojné neb nezázivné krmivo krátce před neb po porodu.

Prasnici takovou ošetřujeme v teplém, hojně vystlaném chlévě, selata od ní odstraníme a jen, je-li ve vemeni mléko, na krátkou dobu připouštíme; není-li mléka ve vemeni, hledí se teplými obklady a častějším dojením mléko přivoditi. Píti dáváme jí rozředěné mléko kyselé s příměskem soli Glauberovy; ostatní péči ponecháváme zvěrolékaři, poněvač by nedostatečné léčení přivoditi mohlo velkou škodu t. j. ztrátu prasnice.

Nechtějí-li prasnice selat kojiti, což přihází se zvláště u prvniček, bývá příčinou toho buď velký nával mléka, jenž způsobuje zvířeti horkost, chorobné nabíhání vemene a dráždění, které zvětšují selata ssající, buď nevylučuje se mléka ještě množství dostatečné, což stává se při porodu předčasném, tak že matky necítí ještě potřebu kojení. Jen zřídka bývá toho příčinou zlá letora a divokost.

Je-li příčinou toho velký nával mléka, postačí napájeti prasnici hustším nápojem, z otrub pšeničných a mírným zacházením přinutiti ji, aby si lehla, načež hledí se třením vemene a jemným dojením cecíků odstraniti lehtivost a dráždivost; odstraní-li se dojením opatrně něco mléka, možno znenáhla některá selata přiložiti, při čemž matku hledíme mírností zdržeti od odporu proti nim. Tak znenáhla přijme matka všechna svá selata.

Je-li nedostatek mléka příčinou toho, což pozná se dle měkkých vemen, odejmou se matce selata a dá se jí hojně nápoje ze svařeného žita, pšenice, otrub pšeničných a sladkého neb kyselého mléka, a plochou ruky se častěji vemena trou; když se mléko dostavilo, přistavují se selata znenáhla k cecíkům.

Nepřijme-li však matka selat svých i vzdor tomuto počínání, jest nutno vždy po několika hodinách svázati jí přední i zadní nohy, opatrně přitlačiti ji k zemi a přiložiti selata k cecíkům; opakuje-li se toto s potřebnou měrou opatrnosti a šetrnosti po několik dnův, připustí konečně prasnice selata svá dobrovolně.

Někdy bývá příčinou podobného úkazu u matek některý předmět v chlévě jim zvláště nepříjemný; když se odstraní týž, jsou matky opět klidny a kojí dobře. Jindy nechť matky kojiti následkem toho, že selata k cecíkům se tlačící je kousají — tu doporučuje se opětně rozdělení selat kojených.

Mají-li prasnice málo mléka, což bývá nejspíše u prasnic anglických neb poloanglických, anebo u prvníček vůbec, nemohou selata, byť i pěkně na svět přivedená, prospívat i prasnice hledí se obvykle kojení zbavit.

Původ toho hledati dlužno u anglických a poloanglických prasnic v přílišné ztučnělosti vemen, což způsobeno bylo příliš hojnou výživou i řídkým pohybováním se na volném vzduchu; u prasnic našich domácích bývá příčinou spíše chudá výživa.

Nevyvine-li se dostatek mléka zejména u anglických a poloanglických prasnic v několika dnech, jest pak už obvykle nemožno lepší stravou docílit většího množství mléka; vemena jejich splasknou a nezřídka zmizí brzy i značná část žláz.

U našich prasnic, jimž dříve se potřebné a dostatečné potraviny nedostávalo, lze často ještě zlepšením krmiva dostatečného mléka docílit. (Odpadky žitné, vařené žito neb žitná mouka, pšenice, vodnice, vařený slad a pod. jsou k tomu cíli nejvhodnější.)

Nelze-li u matek docílit mléka dostatečné množství, jest lépe slabší selata záhy odstraniti pro pekáč, silnější pak brzy, není-li to dle okolností *příliš namahavé a nákladné*, krmiti teplým mlékem kravským.

Zamačkáni selat bývá následek nepozornosti matek, rovněž i neobratnosti selat, v prvních dnech po porodu. Často vinu toho nese malý stáj, do něhož jsme prasnici před oprášením umístili. Nejlepším prostředkem jest:

1. dosti prostranný stáj;

2. stelivo v prvních dnech po porodu krátce řezané, by selata nemohla do něho se zahrabávati a mohla se matce snadno vyhnouti; nebo

3. v prvních osmi dnech, je-li jich mnoho neb je-li zima, buďtež selata chována ve zvláštním koši na teplém místě a střídavě 4—5krát za den připouštěna k matce.

Sežráná neb usmrcená selat dopustí se některé prasnice v prvních dnech po porodu z příčin různých, více méně známých i neznámých.

Nejlepším prostředkem proti tomu jest odstraniti selata hned po porodu a chovati je, jak již vícekrát podotčeno, v koši na teplém místě. Je-li matka nakloněna ku žraní selat, jest nutno, aby při kojení selat k ní připuštěných byl hlídač přítomen. Vůbec pak nepoužívejme podobné prasnice déle k chovu a dejme ji na krmník.

Ošetřování matek a selat.

První péče o matky a selata po porodu záleží v řádné úpravě krmiva pro matky, by dostatečně selata kojena byla, a ve správném zařízení všeho potřebného v chlévě pro bezpečnost života a zdraví celé rodiny.

Po porodu řádně provedeném a šťastně ukončeném zjistí se brzy schopnost matky ku kojení, jež pak přiměřeně zařídí se dle množství mléka, počtu narozených

selat, povahy matky a dle toho, co ze selat chceme vychovati. Jsou-li všechna určena pro krmník, nečiní se ovšem rozdílu. Jsou-li některá ustanovena pro pekáč, mohou spokojiti se se zadními cecíky, kdežto, jsou-li některá ustanovena pro chov, dlužno přihlídnouti, by ssála z cecíků nejlepších. Nejlépe jest ovšem počet selat při kojení rozdělití ve dvě oddělení, jak bylo již připomenuto.

Vyskytují-li se některé nepravidelnosti, o nichž byla již řeč, hledíme je odstraniti. Chlív hledíme zachovati čistý, pěkně vystlaný a teplý (as 10° R.).

Matky nedostávají z pravidla několik dní, hlavně první dva dny po porodu mnoho krmiva, jež podává se jim rozředěné a vlažné. Pro výživu matky i pro tvoření mléka nejlépe doporučuje se: řezaná píce zelená (tráva, jetel, směska), řezaná řepa, třeba i před tím uvařená, zvláště však nápoje z vařeného žita a žitných odpadků, pšenice, ječmene, kukuřice s černou moukou, pšeničnými otrubami, podmáslí s jen málo vařenými bramborami. Nejlepší krmivo jest ječné neb kukuřičné; po samotném žitném dostanou selata zácpu, po samotném pšeničném průjem.

Kyselé krmivo v této době, zejména větší množství syrovátky, mláta pивního, odpadků z vinopalen a pod. nesvědčí dobře selatům, která dostávají snadno průjem, je-li matka podobným krmivem výhradně krmena.

Jen znenáhla zvětšuje se množství podávaného krmiva, poněvač ústrojí zažívací, jež v době obřezlosti bylo stisněno, nyní po opětném uvolnění přichází pomalu do svého původního stavu a více potravy může pojmouti. Ale neradno jest překročiti tu meze umírněnosti. Příliš hojné krmení zvláště u anglických a poloanglických prasnic má smutné následky. Vyskytuje se buď *vyrážka* (viz kap. o nemocech) aneb *ztručnění selat*. Při tom ztrácejí některá z nich sotva ve stáří několika dnů chuť k ssání, stojí nebo leží krátký čas zcela klidně a náhle hynou; jiná ssají sice, ale hubnou a odumírají a jiná posléze jeví pojednou slabost a jakkoli tučna, rychle hynou.

Znamenáme-li něco podobného, ihned dáme matce méně a ne tak výživné potravu, již přidáme hojně kyseleho mléka nebo syrovátky.

V době kojení přihlížíme k tomu, by krmivo, odpovídající dobrému stavu matky a selat, bylo, pokud možno, stále stejně výživné. Ovšem, že nutno postupně krmiva přidávati dle toho, jak selata rostou, aby matka ve vlastním svém vývoji tělesném netrpěla.

Staráme-li se takto o pravidelnou výživu matky v chlévě, denně čistěném a hojně suchým, krátce řezaným stelivem opatřovaném, při tomž vždy přiměřeně teplém a pečujeme-li současně o bezpečnost a zdraví selat, buď stále při matce chovaných, buď zvlášť v koši na teplém místě oddělených a k matce střídavě donášených (ve dvou odděleních), učinili jsme vše, čeho na ten čas nutně bylo potřebí. Nejen v zimě ale i v létě podáme prasnici ještě mezi krmením odmražené vody.

Když jsou selata 14 dní stará, hledíme dopřáti jim v létě volné procházky denně několik hodin s matkou po dvoře, v zimě aspoň ve velkém a vzdušném chlévě. Není-li toto v zimě možno, prospívají selata vždy méně.

Dobře jest, mohou-li selata při tom prohrabovati hromádky odpadků, v nichž našly by čerstvou prsf., rozdrobené uhlí kamenné, křidu, prach vápenný, hlínu, popel, dřívka atd. Různé součástky těchto hmot, jako vápník, draslík, hořečík, kyselina fosforečná, železo atd. jsou rovněž důležitou potravou jako ostatní krmivo, napomáhající ku tvoření různých, důležitých součástí těla. Nedostatek těchto látek mstí se chorobami různého druhu.

V téže době počínáme ssající selata též krmiti. To děje se teplým mlékem kravským, jež vodou poněkud rozředěné podáme selatům na ploché misce v té části chléva, již možno od druhé, kde prasnice dlí, snadno oddělit. Jakmile selata mléko přijmou, může se znenáhla přidávati do něho mouky a odpadkův obilných; když pak selata potravu tuto pravidelně stravují, netřeba prasnice již tak hojně krmiti, jako před tím.

Potrava selat v době nejbližší následující budiž složena ze sebraného nebo kyselého mléka, odpadků (šrotu),

žitných, ječných, ovesných a hrachových, vařeného hrachu a viky, pšeničných otrub a černé mouky. (Otruby žitné nejsou tak živny a stravitelný.) Nedostanou-li selata dostatek takovéto potravy, nevyvinují se dobře, zůstávají krátká, nezřídka dostávají *změknutí kostí*.

Odstavení selat provádí se dle toho, k čemu jsou tato určena, v době různé.

Zvykem bývá odstavit selata již koncem 4. týdnu, což není však doporučení hodno; nejsou obvyčejně ještě tak vyvinuta, by se v dalším vývoji svým nezarazila. Jen u prvnicek lze to schvalovati, by matky, beztoho ještě tělesně se vyvinující, byly ušetřeny; mimo to i selat prvnicek neupotřebuje se pro plemeno.

Časného toho odstavení nelze však schvalovati, jsou-li selata pro plemeno určena; tu třeba, by nejméně 6 neděl byla kojena; nemá-li matka opasiti se do dvou let pětkrát a má-li dosti mléka, jest dobře, nechati je u ní i sedm až osm neděl; tak provádí se to v Anglicku a němečtí chovatelé nechávají selata u matky tak dlouho, až tato sama ssátí přestanou.

Někde také odstavují se silnější selata dříve, slabší později.

Odstavení provede se tak, že asi čtrnáct dní před tím počnou se krmiti selata ve svém oddělení hojněji a připouštějí se k matce jen třikrát, později jen dvakrát a konečně jen jednou za den. Tak znenáhla přestane u matek vylučování mléka a matka i selata navzájem lehko si odvyknou a mláďata nerušeně dále rostou.

Po odstavení se matka od selat úplně oddělí, by na sebe neviděly a se neslyšely a tak úplně na se zapomněly. Má-li matka i po odstavení mnoho mléka, dává se jí méně krmiva a dle potřeby se mléko zprvu denně, pak ob den vydojí. Když přestane se vylučovati, může býti prasnice opět lépe krmena, by se zotavila.

Další výživa mladých prasat. V první době po odstavení promíchává se potrava selat vždy vlažným mlékem sebraným nebo kyselým, k němuž může přidávati se něco odpadkův obilných, černé mouky nebo vařených luštěnin; neboť čím déle dostává se jim mléka, tím lépe prospívají. Na dále pak dlužno pečovati o zvláště dobrou

jejich výživu, neboť až do stáří šesti měsíců sahá doba nejčilejšího rozvoje tělesného. Nejlepší tělesný tvar: krátká hlava, masitý krk, široký a rovný hřbet a kříž, hluboký, široký trup, nízké nohy, masité plece a stehna vytvoří se při výhradně dobrém a hojném krmivu. Nedostává-li mladé prase v této době než skrovnou stravu, jako děje se to většinou (brambory, řepu, otruby, zeleninu, pomeje), nerozvine se řádně a přes šet měsíců starý *plevák* čili *běhoun* nenahradí již více, co v mládí jeho bylo na něm zanedbáno.

Pokusy bylo zjištěno, že stálým krmivem bramborovým bez přísad odpadkův obilných vytváří se u mladých prasat jen nedostatečná, ba chorobná kostra, při čemž zvířata dostávají velké břicho, nejsou zcela zdravá a pro chov i pro plemeno stejně nevhodná.

Nejlepší krmivo pro zvířata toho stáří jest: mléko (kyselé i sladké), luštěniny, obilí, slad, pokrutiny, moučka masová, květ sladový, černá mouka, zelený jetel, tráva a směska. Méně látek pro mladá prasata výhodných obsahují brambory, cukrovka, brukev, plevy, nejméně pak nařepná a p. Krmi-li se přes to těmito nevýhodnými krmivy, nutno látky v nich obsažené doplniti scházejícími, k nimž náležejí předem fosforečnan vápenatý, jež možno přidávati v podobě *moučky kostní* denně v množství 15 až 20 gr. po čtyry měsíce s prospěchem.

Výhodná, výše naznačená krmiva mísí se tak, aby vždy poměr látek dusičnatých k bezdusičným byl 1:3.5 až 4. Selatům, jež se ve vzrůstu opozdila, přidati možno as $\frac{1}{2}$ kg. (pro kus) hrachu vařeného neb tlučného.

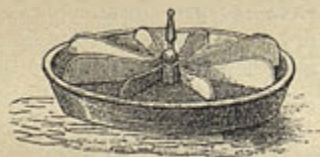
Krmivo podává se mladým prasatům čtyřikrát za den ve směsi stejnotvárné, nejlépe v podobě kašovitě a vlažné, nikdy však horké! Dříve, než se krmivo do koryta vleje, budiž to vždy vodou vyčištěno. Často měnící se povaha krmiva ať co do hustoty, ať co do teploty, jakož i nečistota koryta přinášejí s sebou porušení v trávení a chorobu.

Mladým prasatům jest *vyhánění na pastvu* dosti příznivo; jest však žádoucí, aby pastviště bylo úrodné a aby na něm nebyla příležitost ku nákaze různými cizopasníky a neduhy.

Vůbec mají se mladá prasata dosti často volně pohybovati a zvláště čistě býti chována ve chlévech světlých a přiměřeně teplých. Světlo a teplo podmiňují pěkný vývoj těla a dostatečné pohybování přispívá k dokonalému trávení a správnému vyživení jeho.

V příčině čistoty chlévů nelze ani dosti doporučiti, aby chlévy byly vždy suché, teplé a hojným stelivem opatřené; denně nutno hnůj z nich odstraniti a dobře je vymést, novým, čistým stelivem vystlati, abychom nedali vzniknouti znečištění těla a kožním nemocem zvířat. Hlavně pak budiž zřetel vzat, by ze stájů, kde odstávčata chováme, řádně zařízeny byly odpady, stružky, by se močůvka v chlévě nezdržovala.

Též k tomu dlužno přihlídnouti, aby zvířata z jednoho koryta krmená byla stejného stáří a stejné velikosti, aby některá nebyla odstrkována a následkem toho nekrněla. K tomu cíli užívá se též koryt železných roz-

Obr. 7. Železné korytko okrouhlé pro odstávčata.

manitého tvaru, jež rozdělena jsou přehrádkami na stejná oddělení, z kterých mohou pak prasata pohodlně žráti, aniž by jedno druhému překáželo. Některá z koryt takových jsou okrouhlá (viz obr. 7.), jiná podlouhlá (obr. 8.); proti rzi chrání je nátěr a email, potrava v nich tak snadno nezkyše jako v dřevěných neb drsných kamenných a lze je rovněž snadno a dobře vyčistiti.

Vykleštění čili vyřezání mladých prasat, která nejsou určena pro plemeno, dlužno provésti záhy, nejlépe ještě před odstavením. Děje-li se to po odstavení, nedostanou as 8—10 hodin před operací žádné potravy, a rovněž po operaci krmí se jen mírně a zamezí veškeré zbytečné pohybování. Teprve po několika dnech možno jim za

Obr. X. Prase divoké.

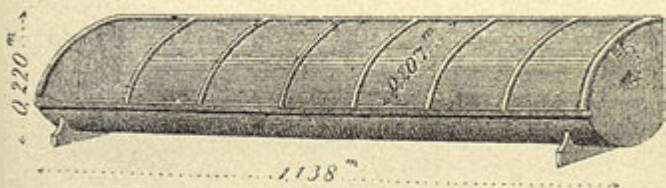

příznivé povětrnosti dopřáti volného pohybu venku. Zvláště vykleštění sviněk vyžaduje zručnosti a mělo by svěřovati se *jen zvěrolékaři*, nikoliv toulavým nunvářům, o jichž zručnosti přesvědčení nejsme, neboť neopatrnosti při operaci snadno zvířata zacházejí. U čistých anglických plemen netřeba ani svinky vyřezávati, poněvač rychlé tučnění beztoho zapuzuje veškeren pud pohlavní.

Výživa a ošetřování pleváků.

Plevákem nebo též běhounem zove se prase ve stáří 3 měsíců až do doby, kdy přijde na krmník neb použije se ku plemenitbě.

Jestli jsme se starali do stáří 3—4 měsíců o zvláště dobrou výživu mladých prasat, nastává nám nyní zařídit výživu dle účele, k jakému jest plevák ustanoven, t. j. dle toho, má-li z něho býti *krmník* či *plemenník*.

Obr. 8 Podlouhlé korýtko železné pro odstávčata.

Výchov krmníků řídí se opět dle toho, chceme-li míti krmníky *mladé* neb *starší*.

Výchov mladých krmníků, kteří již ve stáří 8—10 měsíců jsou vykrmeni, tak že je odprodati možno, jest zvláště výhodný tam, kde jest naděje na rychlý a hojný prodej, tedy zvláště blíž velkých měst, kde mladé maso těchže dojde hojného odbytu a příznivého zaplacení; ovšem u tak mladých krmníků nelze očekávati masa a tuku zvláště jadrného nebo velkého množství sádla, jakkoli některá ušlechtilá prostřední a malá plemena honosí se již v tomto stáří velkou krmností. Nicméně není nikdy v stáří tomto tělesný vývoj dokončen, mnoho

látky výživné potřebuje tělo na vytvořování nového svalstva a nemůže ji věnovati na ukládání většího množství tuku, jež teprve tehdy jest možno, kdy vývoj tělesný jest dokončen.

Z toho ovšem vysvítá, že mladí krmníci mají mnoho nově vytvořeného masa, jež jest tudíž měkčí a šlavnatější, proto stravitelnější než u zvířat starších; maso to hodí se méně k uzení a proto hledáno jest hlavně pro rychlou spotřebu. Naproti tomu maso zvířat starších jest pevnější a jadrnější, pak stává se však vždy houževnatějším, jakmile vývoj tělesný jest ukončen: není proto radno chovati je déle než toho právě vyžaduje vývoj těla; potřebný tuk usazuje se pak mezi svalstvem velmi rychle.

Jedná-li se o výživu krmníků mladých v době, jak možno nejkratší, nutno použití k tomu krmiva, jež vedle velkého množství látek výživných jest zároveň lehce stravitelno.

Žádné krmivo není v té příčině lepší mléka.

Výchov mladých a rychlých krmníků jest tudíž zvláště snadný tam, kde v rozsáhlejší míře provozuje se mlékařství, jehož odpadky jsou jako krmivo rychle účinkující velmi cenny.

Má-li mléko býti nahrazeno potravou jinou, nutno použití k tomu nejlépe tluče ječmenné, kukuřičné, bobů, hrachu a pšeničných otrub. Obilí, vyjímaje ječmen, není dosti vhodné, jsouc méně výživno. Z těchto krmiv pak zvláště kukuřice obsahuje mnoho látek výživných a lehko stravitelných, pročež hodí se nejen ku krmení mladých, ale i starších krmníků. Naproti tomu brambory, výpalky, řepu, nař, odpadky, pomeje atd. nelze pro rychlé vykrmení mladých krmníků doporučovati.

Mnoho-li potravu mladí krmníci potřebují, ukazuje tabulka Lehmannova:

Stáří	Průměrná váha kg	Denní spotřeba			
		suché hmoty kg	dusičnatých látek výživných kg	bezdusičných látek výživných kg	tuku kg
v 3. a 4. měsíci . . .	23	1.17	0.231	0.699	0.036
v 5. měsíci	56	2.24	0.422	1.562	0.089
v 6. měsíci	68	2.35	0.307	1.786	0.047
v 7. a 8. měsíci . . .	96	2.8	0.399	2.143	0.071
v 9. a 10. měsíci . .	150	3.02	0.395	2.376	0.058

Máme-li použití této tabulky, jest nám ovšem věděti, mnoho-li těchto potřebných látek obsaženo jest v tom kterém krmivu. O tom poučuje nás tabulka následující:

1 kilogram	obsahuje kilogramů				
	vody	dusičnatých látek	bez-dusič. látek	tuku	suché hmoty
ječmene	0 1307	0 1209	0 6497	0 0209	0 0778
kukuřice	0 1238	0 0994	0 6543	0 0556	0 0669
hrachu	0 1392	0 2272	0 5427	0 0201	0 0708
bobů	0 1616	0 2488	0 4716	0 0167	0 1013
otrub pšeničných . . .	0 0128	0 1382	0 5591	0 0359	0 1388
výpalků bramborových	0 9503	0 0128	0 0217	0 0018	0 0134
výtlačků řepových . .	0 7177	0 0191	0 1724	0 0042	0 0866
řízků řepových	0 8808	0 0097	0 0719	0 0012	0 0364
bramborů	0 8611	0 0068	0 1085	0 0012	0 0205

Z této tabulky jest patrné, že ječmen, kukuřice, hrách, boby a otruby pšeničné spolu dosti se srovnávají a vůbec vynikají velkým množstvím výživných látek dusičnatých a tuku. Jest tudíž výživnost látek prvnějších daleko vyšší.

Chceme-li vyhověti denní spotřebě mladých krmeníků, jak udává ji co do látek výživných tabulka první, potřebujeme jen dle tabulky druhé namíchatí tolik kg. různého krmiva, kolik dá nám množství potřebných látek.

Nezapomínejme, že tuto jedná se pouze o výživu mladých krmeníků, jichž chov vyžaduje i jinak ještě větší pozornosti.

Krmení jejich děje se denně pravidelně třikráte; mezi tím budiž jim dopráno v první době (před 6.—7. měsícem) volného pohybu venku; pohybem tím — ovšem není-li namahavý a unavující, získá velice tělesný vývoj; hledíme při tom chrániti je před vedrem slunečním a opatřiti jim přiměřené nádržky vodní ke koupání i dobrou vodu pitnou; při tom doporučuje se též pohoditi jim různé odpadky (řepy, zelené píce a p.); aby měli čím se zaměstnávat. Když dosáhli stáří 6—7

měsíců, dostanou nejen větší množství moučného krmiva, ale zároveň omezí se jim volný pohyb a chovají se výhradně ve chlévě, kde při hojném a dobrém krmení za 6—8 neděl jsou tak dalece dokrmeni, že je jako *zvířata zmasilá* možno odevzdati na jatky.

Tento chov mladých krmníků daří se ovšem výhradně jen u plemen ušlechtilých a při náležité, zde nazečené péči a krmení.

Výchov pleváků (čili běhounů) pro krmník směřuje, jak z předchozího vysvítá, k tomu, aby pravidelným postupem vyvinulo se dříve řádné svalstvo č. maso, načež teprve přijdou prasata na krmník, aby zakládala na tuk. Chov a krmení těchto v době, kdy jsou pleváky, t. j. od stáří 3 měsíců až do 1½ a 2 let dlužno jinak zařídit než u předešlých.

Nejlepší cestou, na které tělesný vývoj, pro příští krmení důležitý, zvláště dobře pokračuje, jest *pastva*; kdež za stálého pohybu na volném vzduchu zvíře samo vyhledává si část potřebné potravy. Pastva na strništích po žních a na podzim jest tomuto dobytku velice prospěšna. Zařízení pastvy jest ovšem otázkou velmi důležitou. Již v příčině úrazů, jež může dobytče na pastvě uloviti (cizopasníci, neopatrné zacházení pasákovo a p.), dlužno dbáti pozornosti.

Za druhé pak nutno pečovati o to, by pastva nebyla příliš chuda, by zvířata netrávila čas venku ležením. V Anglicku dávají jim namnoze do rypáku železný kruh, aby se jim rypání zamezilo, patrně ve dvojím úmyslu: jednak aby nepoškozovala pastvisko (zvláště je-li toto loukou, jetelištěm a p.), jednak aby neulovila cizopasníků. Tím ovšem činí se sice opatření s jedné strany dobré, ale s druhé strany odebírá se jim velmi důležitá část potravy, hlavně *larvy hmyzů*, jež prasata v zemi vyhledávají a ráda požírají.

Nejobyčejnějšími pastvisky jsou u nás namnoze velmi pusté planiny a stráně, kde konečně najdou prasata i málo travin a rytím v půdě mnohdy vypráhlé málo larev; nezřídka však setkávají se tu s výkaly lidí a psů a v nejednom případě i s různými mršinami, tak že snadno mohou býti napadena cizopasníky; nelze proto pastvy

tohoto druhu odporučovati. (Viz o tom bližší v kapitole o nemocech.)

Lepší pastvu i přiměřenější, bohatší i méně nebezpečnou najdeme pro ně *v lese* neb po případě na *lesních paloucích*. Místy pronajímají majitelé lesů k tomu cíli jednotlivé díly vysokého lesa, zvláště listnatého, jenž podává nejen hojnost larev a spadáných plodů, jemuž však jest rytí prasete i v jednom směru prospěšno.

V příčině pastvy dlužno míti na paměti ještě některá pravidla: Pastviště budiž opatřeno vodou pitnou a možno-li, i kalužemi pro koupání; prasata vyhánějí se po ranním krmení a cestou na pastviště hnána jsou pomalu, by se neuhnala a pak zase uhnána ve vodě neválela a tak silně neochladila, což mohlo by býti příčinou různých nemocí; proto také budiž pasák vždy pozorný, by prasata hned vždy nepila, jak k vodě přijdou i v téže se neválela; podobně nutno si počínati i večer při návratu z pastvy; prasata budtež tu dříve na dvoře nějakou dobu ponechána a pak teprve do chlěva vpuštěna, rovněž večerní krmivo, je-li třeba (dle bohatosti pastvy), budiž jim dáno teprve po odpočinku v chlěvě.

Je-li počasí a pastva přiměřena, mohou ovšem v létě zůstat i přes noc v uzavřené ohradě venku, ovšem pod řádným dozorem.

Ranní a večerní krmivo v době pastvy záleží z píce zelené, pokrutin, odpadků mlékařských i plev, též z bramborů a řepy.

Prase na pastvišti volně se pohybující stráví, jak pokusy bylo zjištěno, i velkou část buničiny. Mladá píce zelená zvláště jest bohatá bílkoviny snadno stravitelnými a jest proto pro pleváky, jež pro krmník chystáme, krmivem zvláště případným. V té příčině i plevy obilné a slupky luskovin zasluhují pozornosti. Krátce, hledíme v této době za krmivo upotřebiti všeho, čeho jen upotřebiti lze, aby se krmení příliš nezdrazilo.

Zelená píce, ovšem mladá (jetel, vojtěška, ligrus, směska a p.) se drobně rozseká a smíchá se slupkami i hrachovými, rozředí odpadky mlékařskými, pokrutinami nebo mlátem a jinými odpadky. Přidává-li se k tomu

bramborů, řepy, otrub a p., nutno tyto dříve řádně spařit anebo se dává krmivo toho druhu poněkud zkyšati, ovšem ne příliš, poněvač zkvašené by prasatům škodilo. K tomu cíli se odpadky kuchyňské, pivovarné, mlékařské, vařené a rozmačkané brambory, mouka, otruby (ne však píce zelená, jež raději se čerstvá podává) smíchají s vodou vřelou, rozmíchají a do druhého dne státi nechají. Zásoba dělá se jen pro jediný den. Nádoba se vždy po vyprázdnění krmiva řádně vyčistí, aby tam kyselina nepovstala. Též i koryta dlužno před předložením potravy řádně vyčistiti a častěji vřelou vodou vypařiti.

Takové krmivo jest pro pleváky, denně na pastvu vyháněné, velmi dobré a hodí se i pro nekojící prasnice. Prasata požívají je velmi ráda; ovšem není radno krmiti jim mladá selata a kojící prasnice, pro něž jsme již jiné krmení vytkli.

Výchov plemenníků. Nejlépe jest ovšem selata již záhy po narození pro plemenný chov vybrati a pečovati brzo o to, by při kojení od matky dostalo se jim mléka nejlepšího.

Když postupem krmení, pro selata doporučeným, dospěli stáří 3—4 měsíců, jest dobře obě pohlaví od sebe oddělit.

Plemenice (svinky) chováme na dále tak, aby rychle rostly, dobře se živily ale netučněly. Můžeme proto řídit i as těmitěž zásadami krmení, jež výše při výchovu starších krmníků byly udány, jen že do krmiva, jak pro tyto bylo určeno, přidáme plemenicím porůznu některé látky výživnější, hledíce vždy k tomu, aby nám plemenice vyvíjely ušlechtilý tvar tělesný a zachovávaly kypré, nikoli tučné tělo.

Plemeníci (kančíci) živí se poněkud silněji než plemenice, oni dostávají silnější kosti a také rychleji rostou než tyto. Ovšem že též u nich dlužno dbáti, aby neztučněli; dává se jim proto krmivo podobné jako plemenicím, jen poněkud hojnější, aby dostali silné svalstvo, živou letoru, velkou sílu životní a plodnost. Nakládá se s nimi mírně, aby vychováni byli k mírnosti a posluš-

nosti. Přeje se jim rovněž, ba ještě více nežli plemenicím, dostatek volného pohybu.

O dalším zacházení se zvířaty plemennými pojednali jsme již dříve.

Zbývá nám promluvit ještě o praseti na krmníku.

Výživa krmníků.

Již ze selat určili jsme k tomu silnější, kdežto slabší odstranili jsme dříve pro pekáč.

Plemeno krmníků. Pokud týče se plemene, použijeme ku krmení *na maso*, o čemž dříve již řeč byla, nejlépe menšího prasete našeho a jeho smíšenců s malými plemeny anglickými (Essex, Yorkshire, Lincolnshire neb Berkshire). Na krmník pro tuk však a maso prorostlé hodí se lépe velké prase ušaté a míšenci jeho s velkými plemeny anglickými (Essex, Yorkshire, Suffolk a t. d.).

Stáří krmníků. V příčině krmníků prvních naznačili jsme již, že užije se k tomu zvířat mladých, 5—8 měsíců starých, i jakých užije se k tomu prostředků.

V příčině krmníků k tučnění určených nutno použití zvířat starších, o jichž řádný vývoj tělesný jsme dobře pečovali a jenž také byl ukončen, kdy nastává pak doba krmení. U našich prasat jest k tomu zapotřebí stáří $1\frac{1}{2}$ —2 let, u anglicko-českých míšenců jen 1— $1\frac{1}{2}$ roku, kdežto plemeno východní (uherské) potřebuje 2— $2\frac{1}{2}$ roku.

Tělesné tvary krmníků buďtež bezúhonný: dobře krmí se zvířata s krátkou hlavou, masitým krkem, hlubokým a širokým trupem a nízkými, svalnatými nohama. Špatně krmí se zvířata vysokonohá, s plecí a kytou hubenou, s trupem mělkým, úzkým, hřbetem ostrým a s hlavou dlouhou a rovnou. Rovněž špatně vykrmují se prasata s kostmi křivými a s nepoměrně velkým břichem.

Zdravotní stav ku krmení určených zvířat budíž bezúhonný a *stav výživy* jejich dobrý. Čím lépe byli živováni pleváci, tím lépe vydaří se krmníci. Jsou-li pleváci hubení, těžko lze zjistiti, je-li toho vinou špatná výživa či nějaká choroba, která jest vždy překážkou dobrému výsledku krmení.

Úplně vykleštění čili vyřezání pleváci krmí se nejjistěji. Není-li svinka čili nunvice, jak se častěji stává při časném vyřezání, úplně vykleštěna, bouká se časem stávající se nepokojnou, což u vykrmení značně překáží.

Čas pro krmení nejvhodnější jest v malých hospodářstvích, kde není zvláště k tomu zařízených chlévů, podzim nebo počátek zimy, v kteréž době netrpí zvířata ani horkem ani zimou, což krmení značně podporuje; mimo to i maso i výrobky z téhož v zimní době získané mnohem lépe se zužitkovati dají. Ve velkých hospodářstvích, kde po celý rok je dosti vhodného krmiva i kde mají případně zařízené chlévy, které v létě přiměřeně chladny, v zimě teple jsou, i všude, kde dobře vykrmená prasata po celý rok dobře jdou na odbyt, tam možno chovati krmníky stále.

Volba krmiva pro krmníky řídí se ovšem dle toho, jak rychle mají býti vykrmeni, i dle toho, jaké krmivo jest po ruce. Jest ovšem žádoucí, aby krmení co nejrychleji bylo provedeno; z té příčiny mohlo by se použiti jen nejlepšího krmiva. Že však krmníci zpočátku velice jsou zdraví, kteréž vlastnosti jim s postupem krmení stále ubývá, jest rozdělena doba krmení na *tři až čtyři občasy*, v nichž zprvu krmí se jen krmivem prostředním, později lepším až i nejlepším. Každé občasí trvá dle poměrů 1—1½ měsíce nebo i kratší dobu, a řídíme se při tom následujícími pravidly:

První občasí krmné. Krmníkům ještě velice zdravým jest prospěšné krmivo prostřední, jež obsahuje ovšem různé látky a ve značném množství, jež zvířata bez vyběravosti požívají.

Druhé občasí krmné vyznačuje se tím, že zvířata již poněkud tučná počínají ztráceti dřívější velkou žravost, stávají se v potravě vyběravější; musí se jim proto dávati, aby více krmiva strávili, více látek výživných a chutnějších.

V třetím občasí krmném zavrhuji krmníci horší krmivo ještě více, žádajíce si látek chutnějších, lepších; proto jest v této době zapotřebí pro ně zvláště výborného krmiva, jež nejen způsobuje v té době značné ztučnění, ale dodává též masu a tuku chuti a jádra.

Obr. XI. Prase plemene essexkéllo.

Čtvrté občasní krmné provádí se jen někde, aby se zvláště těžcí a tuční krmníci vychováli. Tito požívají již jen zvláště výtečného krmiva; váha těla se už pravidelně příliš tím nezvětší, spíše docílí se zvláštní jakosti masa a tuku. Krmíme-li prasata pro prodej, nedocílíme čtvrtým občasním zisku, nýbrž spíše škody.

Krmivo nejlepší dává ječmen, hrách, kukurice, mláto, sladové odpadky, kyselé mléko atd.

*Mnoho-li krmiva spotřebuje se denně v různých ob-
časích krmných, udává as tato tabulka Wolffova:*

V krmném občasní	Denně pro 1000 kg živé váhy		
	v celku kg	stravitelných látek	
		bílkovin kg	uhlhydrátů a tuku
prvním	36	5	27·5
druhém	31	4	24
třetím	23·5	2·7	17·5

Čím podporuje se účinek krmení. Přispějeme-li k tomu, aby krmníci klidně a dokonaleji mohli trávit, zvýšíme značný účinek krmení. Toho lze docílit různými prostředky:

1. *Přiměřeným umístěním zvířete.* Poněvadž prasata mají pud společenský, jest dobře dáti dva, nanejvýš čtyry krmníky dohromady; kdyby jich bylo více, znepokojovali by se, rovněž kdyby měli mnoho volnosti, pročež nutno, aby oddělení jejich bylo úzké; dohromady budtež dána jen zvířata snášlivá a stejné váhy. Špatně vyřezané nunvice nutno vůbec dáti zvlášť. Je-li možno, budiž prostora, v níž krmníky chováme, poněkud tmavší, aby přílišným světlem nebyli znepokojováni. Jinak se ale důležitost tmavých chlévů pro krmníky přeceňuje; pokusy bylo zjištěno, že temnota chlévů nemá žádného vlivu rozhodujícího.

2. *Rozdělení krmiva na čtyry doby denní,* tak aby krmníci vždy jen menší část krmiva přijali a tuto dobře mohli strávit.

3. *Malými dávkami soli,* kteréž nesmějí však obnášeti více nežli dle váhy krmníka 6—10 gramů denně

Tím podporuje se trávení i chuť k žrádlu a dále připravené krmivo se tím zlepšuje. *Větší dávky soli jsou však krmníkům škodlivy.*

Pokusy bylo zjištěno, že krmníci soli opatření zůstali proti jiným bez soli krmeným za okolností jinak stejných *pozadu ve váze.*

4. *Úpravou přiměřené teploty v chlévech.* V létě nebudiž teplota v chlévě vyšší 12° R., v zimě pak ne nižší 8° R. Nižší teploty v létě docíliti lze otvíráním ve dne, častým čistěním chlévů a splachováním těchže studenou vodou. Vyšší teploty v zimě docíliti lze bedlivým uzavíráním oken a dveří, dle potřeby i chránidly obložených a držením chlévů v čistotě a suchu.

5. *Čistotou zvířat i chlévů.* Čisté zvíře zachová nejlepší zdraví a jeho výkony tělesné jsou nanejvýš pravidelné.

Každé porušení jejich pravidelnosti způsobilo by opoždění krmníka a ztrátu na něm. Čistotu krmníků zachovati lze jen čistotou chlévů. Proto budiž chlév denně vyčištěn, hrubým koštětem dokonale vymeten a v teplé době i studenou vodou vyláchnout; pak slamou nebo pilinami, v létě třeba i pískem vystlán. V létě dobře jest krmníky několikrát za týden mýti a vyčesati.

Nádoby, v nichž se krmivo přináší, i koryta chována buďtež v největší čistotě.

Vůbec pamatujme si:

Nečistota, obvyklá v chlévech bravu repřového, jest nejzhoubnější překážkou prospěšného a rychlého krmení.

Odhad a prodej krmníků.

Odhad krmníků děje se: *od oka, dle živé váhy* nebo *dle mrtvé váhy.*

Prodej pak řídí se obvykle odhadem od oka neb dle živé váhy.

Od oka odhadnouti váhu krmníka dovedou jen zkušení řezníci a kupci nebo chovatelé, kteří vychovávají značný počet krmníků. Tu obvykle podaří se jim odhadnouti váhu zvířete až na nepatrnou odchylku. Odhad

tento jest ovšem dosti zvyklým tam, kde jedná se o velký prodej neb koupí rozsáhlou.

Odhad dle živé váhy, provedený vážením, jest ovšem nejjistější. Ovšem nesmí se vážit brzy po krmení, nýbrž nejlépe z rána před krmením; je-li zvířat mnoho, váží se jen některá a bere se pak váha průměrná.

Odhad dle mrtvé váhy, t. j. dle váhy oněch částí těla, jež mohou býti zužitkovány, děje se výpočtem. Obvyčejně bere se za základ, že 100 kg. živé váhy dobře utvářeného a vykrmeného našeho prasete dá 70—77 kg. váhy mrtvé č. jatečné, k čemuž přijde ještě 2—5 kg. na plsní sádlo; 100 kg. váhy jatečné u prasat špekových dá 40 až 45 kg. čistého špeku.

Prasata anglická nebo poloanglická dávají větší váhu jatečnou. Nejlepší poučení podává v té příčině pokusy v Libverdě stanovená tabulka:

Na 100 kg. živé váhy připadá váhy jatečné:

P l e m e n o	Nejméně	Průměrem	Nejvíce
české prase	70	72	74
česko-anglické (Essex)	72	80	88
česko-anglické (Yorkshire)	73	80	87
Essexské	72	81	90
Yorkshirské	76	83	90
mišenci angličtí (Essex-Yorkshire)	74	81	90

Prodej krmníků děž se vždy na základě předběžného a dokonalého výpočtu hospodářova.

Nikdy nečekej hospodář na odhad kupcův, jenž počítá už při odhadu svou provisi, své výlohy atd.

Prodávající hospodář bude vždy v prospěchu, bude-li předem znáti živou i jatečnou váhu svých krmníků a vypočítá-li si dle stávajících cen a poměrů jejich cenu.

Cena dle živé váhy stanoví se tak, že za kg. živé váhy vyplácí se $\frac{2}{3}$ ceny, za kterou se kg. masa vepřového v téže době prodává. Při zvláště pěkných prasatech, jmenovitě mladých anglických, odpočítává se jen $\frac{1}{4}$ ceny kilogramu.

V příčině zjištění živé váhy dlužno ještě podotknouti, aby nedopouštěl hospodář vážení krmníků na vzdáleném

místě, neboť by hnáním ku vážení značně na váze své ztratili.

Cena dle jatečné váhy stanoví se tak, že maso, tuk a sádlo plsní (dle tabulky: jatečná váha a 2—5 kg na sádlo plsní) přenechá se za cenu pro kg té doby běžnou, droby patří při tom kupci jako zisk nečítaný; jsou-li krmníci zvláště pěkní a dobře vykrmení, připlatí kupec na kg. 2—4 kr. více, nežli jest cena kg. vepřového masa tou dobou.

Na cenu krmníků působí vůbec: jakost plemene, tvar krmníka, stupeň jeho vykrmení, stáří jeho a jakost při krmení upotřebeného krmiva; ovšem i odbyt a nabídka se strany kupců a správné odhadnutí.

Zařízení chlévů.

Během líčení chovu a ošetřování bravu vepřového poznali jsme, jak veliká důležitost spočívá v zařízení vhodných chlévů; má-li dobytek býti zdrav, má-li jeho tělesný vývoj býti pravidelným a prospěch z něho žádoucí jistým, jest zapotřebí přesně dbáti veškerých požadavků, jež ústrojí tělesné činí na řádném zařízení chlévů, pro chov našich zvířat domácích nutném.

Již při umístění chléva hleďme pozor míti na to, aby okolí jeho nebylo dobytku u vývoji neprospěšno.

Předem budiž chlév umístěn tam, kde je k němu vždy pohodlný přístup, aby dobytek neutrpěl při vhlášení neb vyhánění z chléva úrazu tělesného. Dále budiž o to pečováno, aby tudíž stál v poloze zdravé, suché a prostorné, nejlépe na sluneční straně. Nezřídka, a právě v menších hospodářstvích, bývají chlévy pro dobytek vepřový macešsky obstarávány. Nacházíme je ponejvíce zastrčené kdesi v odlehlých koutech na nádvoří, nebo i v úplně uzavřených budovách hospodářství.

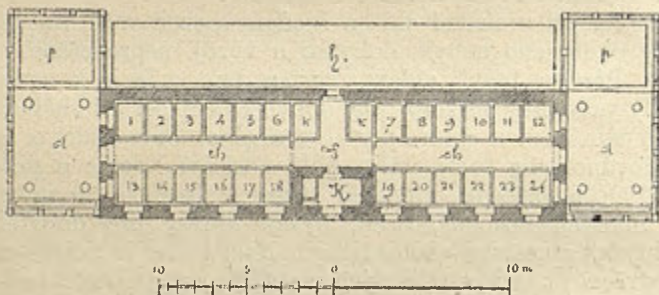
Velmi často viděti lze chlévy sbité z různých slabých prken a všem živelným nehodám přístupné. Brav v chlévech takových umístěný nemůžeme před mrazivým počasím ani před žárem slunečním uchrániti, ani chlévy dosti provětrávati, což ovšem způsobuje v chovu dobytka četných svízeli; v zimě trpí zvířata mrazem, v létě pak vedrem. Mimo to bývají chlévy ty malé a nízké, tak že čištění jejich jest obtížné, vzduch v nich bývá dusný, výparů plný a vlhko stálé.

Však i chlévy ve větších hospodářstvích nebývají bez vady; když nic jiného, bývá v nich velmi zhusta posta-

ráno o špatný odpad močůvky, podlaha chlévů bývá níže než půda dvoru, tak že dešťové vody do nich vnikají, a tak i řádné čištění chlévů nemožno jest. Stelivo následkem toho bývá stále mokré a velmi záhy hnije a zvířata někdy i po celou dobu svého žití do sucha neprijdou.

Obr. 9. Stáje. (Pohled z předu.)

Obr. 10. Půdorys chlévů výše vyobrazených.

Obrazec tento znázorňuje jednoduché, praktické a laciné zařízení chlévů pro dobytek vepřový i s příslušenstvím. — Na obou stranách podélné chodby (*ch*) jest 24 krucht (1–24). Příční chodba (*ch*) slouží za východ na hnojiště (*h*). Chodba příční jest od podélné odloučena, tak že zvířata přes tuto ku dvorcům *d*, *d*, které nalézají se podle obou štítů, mohou se dostat. Dvorce tyto obehnány jsou dřevěnou stěnou, 1,5 m vysokou, na jedné jejích straně nalézají se koryta, na druhé plavidla (*p*, *p*). — Plavidla musí býti nepropustně vydlážděna, se spádem k jedné straně, by řádné jich vyčištění občas mohlo býti provedeno. Nejlépe ovšem jest, když do plavidel stále voda vtéká a když po případě nalézají se ve spojení s potokem. Dvorce v létě zastíněny jsou stromovím. U vchodu nalézá se kuchyň (*k*) k vaření a spařování potřebného krmiva, za ní dvě komory (*k*, *k*) k uschování téhož. — Strop chléva jest dřevěný, nad nímž nalézá se půda, do které lze se dostat po žebříku vikýřem. Při uspořádání tomto vzali jsme hlavní zřetel na čistotu, jež jest nejhlavnější podmínkou zdatu chovu dobytka vepřového.

Naproti tomu zase někdy, aby vyvarovalo se těm vadám, zde vůbec vytčeným, staví se chlévy sice na pohled dobré, ale opět jinak škodlivé.

Bývají velice prostorné i vysoké, mají četná a velká okna, široké větráky atd. Takové chlévy bývají sice vzdušné a zdravé, ale na podzim, v zimě a z jara tak chladné, že pochodí z toho veliká zkáza, zejména na selatech.

Jest nutno proto znáti pravou míru, dle které počínati si dlužno při stavbě a zařízení chlévů.

Poloha chlévů budiž sice volná, ale chráněná, zejména vchody nebudtež umístěny proti panujícím větrům; tam budtež dosti silny a dobře zděny, aby zejména v zimě dobře vnitro chránily. Dvěře a okna dobře mají přiléhati, aby nevznikal zbytečný průvan, jehož jest se zvláště varovati, jsou-li v chlévě prasnice s mladými selaty.

Průměrná výška chlévů budiž asi 2·8 m.; **podlaha**, má-li býti v chlévě udržena stejná teplota, musí býti vyvýšena nad půdu dvora as o 16 cm. **Okna** mají býti umístěna tak vysoko, aby průvan jimi vzniklý nedotýkal se zvířat; budiž jich jen tolik a tak velkých, mnoho-li jest potřebí, aby chlév dostatečně byl osvětlen a snadno provětrán. V létě jest zapotřebí sjednati dobrou ventilaci, aby vzduch v chlévě stále se chlazoval. Tohoto dosahuje se *větráky*, jež záležejí z komínků ze stropu na venek vedoucích, jež zástrčkou lze uzavřítí. *Strop* rovněž jako stěny budtež z dobrého zdiva nebo z trámů k sobě dobře přiléhajících. Výhod neocenitelných poskytují stáje klenuté. Nejen že v době léta udržují chlad, v zimě zajišťují zvířatům pobyt teplejší a příjemný a píce sušená, kterouž nad klenuté stáje umísťujeme, neutrpí zkázy.

Jednotlivá oddělení budtež přepažena kamenným nebo dřevěným hrazením; někde používá se též hrazení železného, kteréž však neposkytuje mnoho tepla. Výška hrazení má býti as 1·1 m.

Prostora potřebná pro prasnici měří 2 metry šířky, 2·6 m. délky. K ní dobře jest připojiti malé oddělení pro selata v šířce oddělení pro prasnici určeného a v délce 1·80 m. Pro kance a mladá prasata mohou býti oddělení poněkud menší než pro prasnice. Má-li každé oddě-

lení v zadní části vyvýšené místo, poskytuje se tím zvířatům pohodlnější a sušší lože. **Dláždění** budiž z ploten kamenných neb z cihel, spojovaných hydraulickým vápnem, po případě může býti půda vyasfaltována. Čím méně zadržuje v sobě dláždění vlhka, tím jest chlév zdravější; také při nahodilém vypuknutí nějaké epidemie jest desinfekce snadnější a rychlejší. Spolu jest nutno, aby měla půda náležitý spád ku struze, aby výkaly a moč odtékali a dobře odstraněny býti mohly.

Ve velkých chlévech zařizují se pro odpad výkalův a moče stružky kryté, které mají spád ke společnému jednomu místu, kamž se hnůj z celého chléva najednou vyváží. Častější prosypávání stružek, kterými močůvka odtéká, hašeným vápnem, potkalo se s dobrým úspěchem.

Na dlážděnou podlahu nutno dáti zvířatům dosti steliva, aby ležela měkce v teple. Dávati na podlahu dlážděnou ještě jednu dřevěnou z trámů složenou, neodporučuje se; podlaha taková jest sice teplá, čehož ostatně i na kamenné podlaze stelivem lze docíliti, však zadržuje mnoho vlhka a zápachu a nedobře se čistí. Také propouštějí trámy mnoho kalu na spodní podlahu, vyhnívají nebo se rozstupují, tak vznikají díry, jež jsou chovu prasat nebezpečny, a krysám poskytují místa ku pelešení, čímž mnoho nešvarů se zavinuje. Zde naznačené zařízení chlévů směřuje vůbec k tomu, aby možno bylo zachovati vždy *přiměřenou teplotu, sucho a stálou čistotu jak půdy a steliva, tak i vzduchu v chlévě.*

Konečně přihlížíme též ku zařízení *koryt*, aby možné bylo *krmení správné a čisté.*

Nejlepší koryta jsou železná, dobře emailovaná nebo z hlazeného kamene. Taková dobře lze vyčistiti, zvláště jsou-li železná, k otáčení zařízení. Koryta jsou v chlévě v jednotlivých odděleních dobře upevněna; naprosto neodporučuje se zařízení koryt z venčí chlévů přístupných a stříškou krytých, jakáž v malých hospodářstvích spatřujeme.

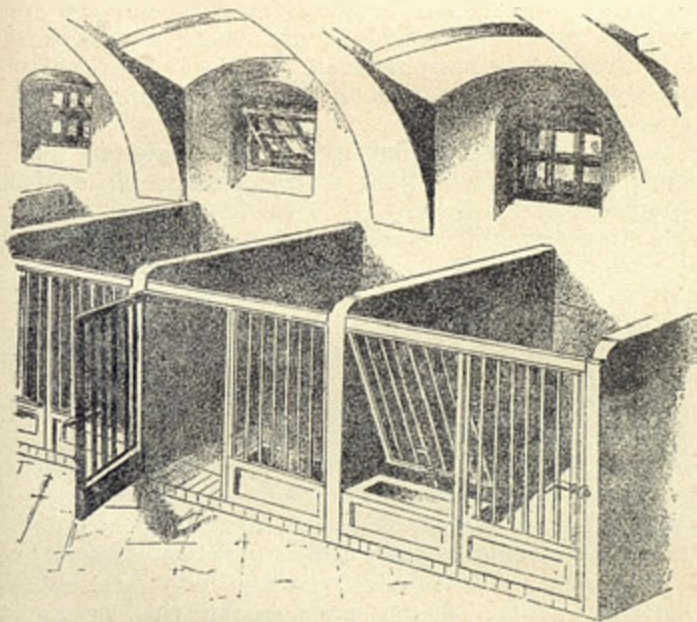
Koryta taková špatně jsou přístupna; čištění jejich nesnadné a mimo to vniká kolem stříšky do chléva v zimě značné množství studeného vzduchu.

Obr. XII. Prase plemene Polanl China.

Podáváme nárys a půdorys velkých, řádně zařízených chlévů, jímž doplňuje se názorně popis náš.

Nedomnívejme se, že zařízení podobné možno jest jen na velkostatecích při velkém chovu. I malý hospodář, chovající menší počet dobytčat, může v menších rozměrech následovati tohoto příkladu.

Obr. 11. Vnitřní zařízení chlévů.

Obráz tento znázorňuje nám praktické zařízení jednotlivých krucht, jež odděleny jsou dosti vysokými stěnami a z venčí zavřeny mřížemi. Jedna polovina těchto slouží za vrátka, při druhé nalézá se koryto; aby toto mohlo býti snadno vyčištěno nebo potravou opatřeno, jest mříž nad ním tak zařízena, aby se mohla dovnitř odklopiti.

Aby mohla se prasata přiměřeně pohybovati, zařizují se ve větších chlévech pro zimu zvláštní větší volné prostory, pro léto pak zařídí se k tomu dvůr neb ohrada blízko neb okolo chlévů. Půda dvoru takového není dlážděna, spíše jest zemitá a písečná, aby prasata

v ní rýti mohla; pohazují se tam též různé odpadky jako křída, dříví, popel z kamenného uhlí a p.; ovšem dbá se, aby nepřišly tam k pohození nějaké mršiny, lidské výkaly nebo aby neměla tam prasata přístupu k záchodům, nestýkala se s krysami a podobně. Má-li dvůr nějakou nádržku vodní, kterou voda stále protéká, nebo teče-li jím potůček, tím lépe.

Aby se prasata dle chuti své tříti mohla, jak ráda to činí, zaráží se do půdy dvoru pevně několik kolů.

Je-li dvůr stromy zastíněn, jest v létě to zvláště výhodno; kdyby toho nebylo, bylo by nutno starati se o zastínění jiného druhu.

V příčině ošetřování prasat shrnujeme na tomto místě krátce ještě pravidla, o jichž nutném plnění jinde již obsírnější řeč byla:

1. *Chlévy budtež nanejvýše čisté, vždy suché a dobře větrány.*

2. *Stejně budiž pečováno o čistotu těla prasat, zvláště v létě častým koupáním.*

3. *Zvířatům plemenným budiž dopráno dosti volnosti v pohybování.*

4. *Teplota ve chlévech budiž vždy přiměřena; v zimě ne nižší 10° R., v létě nejvýš 15° R.*

Nejpřiměřenější teplota pro prase jest 10—12° R.

5. *Veškeré nádoby, jichž užívá se ku přípravě krmiva, jakož i koryta, budtež chovány v čistotě, aby zkvašením nebo zplisnivěním potravy nebyly zaviněny nemoci.*

6. *Píce budiž vždy tak upravena, aby byla snadno stravitelna; zelená píce se proto naseká, řípa, brambory a p. dříve spaří neb uvaří a pak roztlukou, luštěniny, obilí, kukurice a různé odpadky obilné a p. se spaří, vaří neb drlí (šrotují); mláto, výtlačky, matoliny ovocné a vinné podávají se v podobě kašovitě, k čemuž používá se mléka, syrovátky, podmáslí atd.*

7. *Krmení děž se pravidelně třikrát až čtyřikrát za den; krmivo podává se při tom vždy ne najednou, nýbrž po menších dávkách a nádobí sloužící ku krmení nechť se drží v největší čistotě.*

P í c e.

Prase v přírodě živí se *potravou rostlinnou i živočišnou*. V chlévě záleží krmivo většinou z potravy rostlinné, jen na pastvě může si prase opatřití samo též potravu živočišnou.

Potravu přijímá prase rychle a nedává si velké práce s rozemíláním téže v tlamě; spíše ji svými zuby jen rozřeže a rozmačká a v kusech pohlcuje. Žaludek i roura zažívací jsou u prasete poměrně menší než u dobytka hovězího, také prase nepřezývá a proto potrava tělem jeho rychleji probíhá. Z těchto okolností plyne pro nás mnohé naučení: předně jest na nás, abychom snažší stravitelnost a vyšší využitkování krmiva umožnili již jeho přípravou. K tomu cíli budeme vždy přihlížeti k jakosti t. j. vydatnosti různých látek krmných a za druhé k tomu, aby tyto podávány byly praseti již tak upravené, aby trávení jich nedělalo obtíží, bralo se před se rychle a bezpečně. Čím méně bude krmivo obsahovati látek nestravitelných, čím bude měkčí, drobnější, rozemlnější, tím větší bude z něho užitek.

Druhy krmiva.

Krmivo rostlinné podáváme dobytku v podobě píce čerstvé neb suché, v rostlinných odpadcích továrních, zrnech obilných a luštěninách; krmivo živočišné záleží z odpadků mlékařství a některých hospodářsko-průmyslných závodů.

Píci čerstvou rozumíme trávu, jetel, lucinku, ligrus, viku, hrách, boby, bodláky, polní plevel, odpadky zelenin, natě řepné, brambory, topinambury, kaštiny, žaludy, bukvice, ovoce, melouny, dýně, lněné semeno atd.

Rostlinné odpadky z hospodářsko-průmyslových závodů jsou: mláto, výpalky žitné a bramborové, odpadky z továren na škrob, výtlačky a řízky z cukrovarů, otruby obilné, černá mouka, starý chléb (plesnivý je škodlivý), výtlačky ovocné, výtlačky semeně řepkového, lněného, palmového atd.

Suchá píce, záležející ze sena lučního, jetelového, lucinkového atd. jest pro prase nejméně vhodná, obsahující mnoho nestrávitelných vláken dřevnatých; totéž o luskách, plevách a p.

Obilné zrní přístupno jest praseti jen, je-li změkčeno máčením neb vařením, neb rozdrceno; pak jest ovšem látkou velmi živnou. Podobně zacházeti dlužno se zvláště vydatnými *plody luštěnin*, jakož jsou: vikev, svinský bob a hrách, k nimž druží se i kukuřice.

Živočišné krmivo záleží v chlévě z mléka sladkého neb kyselého, syrovátky, podmáslí, odpadků mydlářských, masové moučky, odpadků z továren na masový extrakt, z krve a odpadků masitých — ovšem ze zdravých zvířat. — Na pastvě požírají prasata hlemýždě, červy, larvy, kobylky, brouky a jiné hmyzy, myši, krtky, ryby, žáby, ještěrky atd.

Ze zkušenosti jest známo, že prasatům tím lépe se daří, čím více požívají potravu přírodou jim přikázané, rukou lidskou zvláště nepřipravované. Proto vůbec nutno býti opatrným, když podává se jim potrava těžko stravitelná, aby nezavinily se obtíže zaživací a tím i různé nemoce.

Zejména zvířata plemenná mají dostávati krmivo pokud možná přirozené, kdežto krmiv ostatních prospěšné možno upotřebiti u běhounů a krmníků.

Chemické složení krmných látek.

Nechceme se zde pouštěti do hlubokých chemických výkladů, jimž by nemohl porozuměti ten, kdo neznal by se v chemii samé.

Podotýkáme jen, že chceme-li posouditi výživnost krmiva, všímáme si, mnoho-li toto obsahuje: 1. *látek dusičnatých* čili *proteinových*, 2. *látek bezdusičnatých* čili

uhlohydrátů a tuku a 3. látek nerostných. Na množství a poměru těchto látek závisí jakost a význam krmiva.

Látky dusičnaté čili proteinové obsaženy jsou v krmivu buď jako vláknina, bílkovina, syrovina (fibrin, albumin, casein a legumin) ve značném množství hlavně v zelené píce, zrnech obilných, v kukuřici, otrubách, zvláště v pšeničných, dále v moučce masité, mlátu, koláčích olejných, v sladkém a kyselém mléce a t. d. Látky tyto náležejí k nejvýživnějším, z nich berou vznik tvary těla, tudíž hlavně maso, částečně i tuk.

Bezdušičné látky čili uhlohydráty přicházejí v krmivu jako: *cukr, škrob, dextrin, cellulosa čili buničina rostlinná* (vlákna dřevnatá) Jsou to látky jen částečně stravitelné a daleko ne tak výživné jako látky dusičnaté. Důležitý úkol jejich v těle spočívá v tom, že podporují dýchání a vývin tepla tělesného, sloužíce hlavně ku tvoření tuku. *Tuky a oleje* též mají úkol, co do ceny výživné převyšují však uhlohydráty dvakrát. Jsou hojnější v bramborech, topinamburech, dosti hojně též v kukuřici, otrubách, mouce pšničné, řepě; ve větším množství vyskytující se v semenech lněných, moučce masité, kukuřici, pšenici, žitu, ječmenu, ovsu, žaludech a otrubách.

Součástky nerostné obsaženy jsou ve všech krmivech; nejdůležitější z nich jsou *solí fosforečnaté, železo, vápno* a p., kteréž mají důležitost pro tvoření krve, kostí a chrupavek.

Množství výživných látek v krmivu.

Kdybychom podávali prasatům krmivo, v němž bylo by málo látek dusičnatých čili proteinových, potřebovala by ona mnoho bílkovin a velmi špatně vyvinovai by se kosti a svalstvo. Zvláště u mladých zvířat jest to škodlivé a poznáme to, krmíme-li selata a běhouny jenom brambory. Kdyby naproti tomu nedostávalo se v krmivu látek bezdušičných čili uhlohydrátů, nepůsobilo by to sice tak zle, ale krmení by se zdrazilo, poněvaž v poměru ku množství látek spotřebovaných objevil by se na zvířatech malý prospěch. Kdyby pak v krmivu, zejména mladých zvířat, scházely některé látky nerostné.

zvláště fosforečnan vápenatý, mohly by vzniknouti z toho nemoce kostní (změknutí a zkrivení čili rachitis).

Jest tudíž *důležité*, aby v potravě byly látky výživné obsaženy v náležitém poměru ku stáří a váze zvířete a k účelu krmení.

Proto přihlížíme k tomu, aby zejména selata a zvířata mladá vůbec krmena byla hlavně látkami dusičnatými, kteréž spolu obsahují látky bezdusičné a dostatek soli.

Poměr látek dusičnatých k bezdusičným udává se pro zvířata mladší na 1:3 až 4.

Krmníkům podává se více látek bezdusičných, tak že poměr ten jest 1:5 až 6.

Připojená tabulka udává, mnoho-li potřebuje denně jedno prase v jistém stáří a při jisté živé váze své.

1 kus spotřebuje denně		stravitelných látek		Poměr dusičnaté hmoty k bezdusičné
Stáří	živá váha kg	bílkovin kg	uhlohydrátů a tuku kg	
2—3 měsíce .	28	0·22	0·94	1:4
3—5 měsíců .	56	0·28	1·40	1:5
5—6 „ .	70	0·30	1·60	1:5·5
6—8 „ .	95	0·325	1·94	1:6
8—12 „ .	140	0·35	2·7	1:6·5

Máme-li se řídit aspoň přibližně tímto pravidlem, jest nám věděti předem, mnoho-li to které krmivo obsahuje zmíněných látek výživných. Připojujeme proto přehlednou tabulku nejdůležitějších krmiv co do množství bílkovin, uhlohydrátů a tuku v nich obsažených.

Druh krmiva	Obsahuje stravitelných látek procent	
	bílkovin	uhlohydrátův a tuku
Píce zelená.		
Sladké trávy	1·9	14·7
Krmné žito	1·9	11·4
Krmný oves	1·3	9·1
Směska	1·4	7·1
Zelená kukuřice	0·7	8·9

Druh krmiva	Obsahuje stravitelných látek procent	
	bílkovin	uhlohydrátův a tuku
Mladý jetel	3·6	8
Červený jetel v květu	1·7	9·1
Bílý jetel v květu	2·2	8·4
Švédský jetel, když rozkvétá	2·1	6·2
Lucinka, když rozkvétá	3·2	9·4
Ligrus, když rozkvétá	1·5	7·8
Seradella, když rozkvétá	1·9	9·6
Lupinus (Škrkavičnik), když rozkvétá	2	6·9
Bob, když rozkvétá	2	5·4
Vika, když rozkvétá	2·5	7
Hrách, když rozkvétá	2·2	7·7
Pohanka v květu	1·5	7
Mladý bodlák	2·2	6·6
Zelená řepka	2	5·2
Krmné zeli	1·8	8·6
Nať bramborová v říjnu	1·0	8·6
Nať řepná	1·2	4·2
Nať mrkvová	2·2	7·5
Nať topinamburová	2·0	9·8
Listy brukvové	2	8
Plevy a lusky.		
Pšenice	1·4	33·2
Oves	1·6	37·2
Ječmen	1·2	35·6
Vika	4·2	35·5
Hrách	4	37·4
Boby	5·1	35·9
Lupinus (Škrkavičnik)	1·7	44·7
Kukuřičné klasy bez zrní	0·6	42·1
Kořeny a hlízy.		
Brambory	1·1	23
Topinambury	2	17
Cukrovka	1·0	16·8
Mrkev	1·4	12·7
Tuřín	1·3	10·7
Vodnice	0·9	6·9
Zrní a plody.		
Pšenice	11·7	65·5
Žito	9·9	67

Druh krmiva	Obsahuje stravitelných látek procent	
	bílkovin	uhlohydrátů a tuku
Ječmen	8	60·6
Oves	9	50
Kukuřice	8·4	65·4
Pohanka	6·8	48·2
Hrách	20·2	56·1
Boby	23	51·6
Vika	24·8	50·7
Lupinus	34·4	46·7
Lněné semeno	17·2	54·1
Žaludy čerstvé	2	32·4
Žaludy loupané a sušené	4·1	62·9
Kaštiny čerstvé	3·4	37
Jablka a hrušky	3·3	12·9
Průmyslové a hospodářské výrobky a odpady.		
Výtlačky řepové	1·8	24·8
Odpadky centrifugální	1·0	15·8
Rizky difúzní čerstvé	0·5	4·4
Rizky difúzní zkvašené	0·8	6·5
Výpalky melasové	1·8	4·6
Výpalky bramborové	1·5	6
Výpalky žitné	1·7	5·7
Výpalky kukuřičné	1·6	6·2
Buničina bramborová	0·8	13·8
Mláto žitné	5·2	19·3
Mláto pšeničné	3·7	16·9
Lepek	4·6	25
Sušený lepek	63·9	17·9
Škvarky tukové	58·2	23·3 (tuk)
Mláto pивní	3·9	11·6
Otruby pšeničné jemné	11·8	47·4
Otruby pšeničné hrubé	12·6	45·3
Otruby žitné	12·2	49·8
Pšeničná mouka krmná	10·8	56·9
Otruby kukuřičné	7·9	60
Otruby ječné	11·5	46·8
Slupky hrachové	5·6	48·3
Výtlačky řepkové	25·3	31·5
Výtlačky lněné	24·8	36·4
Výtlačky mákové	26·8	32·8
Moučka masová	69·2	11·2 (tuk)
Sušená krev	54·1	3·1
Chrousti čerství	13	3·1 (tuk)
Chrousti sušení	38	9·1 (tuk)

Tabulka předcházející podává zároveň seznam nej-
důležitějších druhů krmiv.

Úprava krmiva.

Dříve již uvedeny byly příčiny, pro které nutno jest učiniti krmivo prasatům, pokud možno, lehko stravitelným. Proto jen málo krmiv lze skrmiti v stavu tom, jak se nám jich dostává; i nutno jest upravit je způsobem takovým, aby to odpovídalo účelům zdravotním a hospodářským. Za tím účelem nejen mísíme jednotlivá krmiva dohromady, připravujeme tak pici chutnější, ale jednotlivá z nich též sekáme, řezeme, tlučeme, máčíme, paříme a vaříme atd.

Pici zelenou, hlízy, natě bramborové a jiné, řípy a p. rozsekáme a rozřežeme; docilujeme tím nejen snadnější stravitelnosti, ale můžeme též krmiva takto upravená s jinými míchat.

Zrní obilné a luštěniny rozdrtíme (šrotujeme) a před skrmením smočíme (změkčíme) neb spaříme. Nechceme-li jich spařiti nebo vařiti, dáme je na 24—48 hodin do vody, aby změkla, což hlavně platí, krmíme-li plevami ječnými. Všechna tvrdá krmiva, zejména ta, mající tvrdou kůru, jako brambory, topinambury, řípy, nutno vedle rozřezání též spařiti neb uvařiti a roztlouci.

Z hustějších krmiv hledíme vždy primísením řidších udělati kaši, kteráž stává se ještě stravitelnější, byla-li okyselena, což může se státi kyselým mlékem, syrovátkou, podmáslem neb mírným zkysáním.

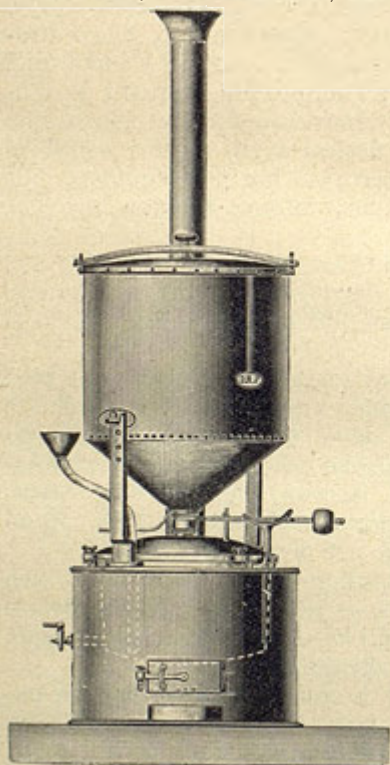
Krmíme-li brambory a zrním, můžeme takové nakyslé krmivo připravit takto: Mouku, tluč kukuřičnou, hrách, ječmen, pohanku atd. smísíme s uvařenými a roz-
tlučenými brambory, když jsou tyto ještě teplé. Přidáme něco málo vody a něco kyselého těsta z ječné mouky.

Ve větších hospodářstvích zřizují se k tomu cíli vy-
zděné nádržky, do kterých ukládá se kaše bramborová, míchá se s moukou, častěji rozmichuje a tak dlouho se v nádržce ponechá, až skysne

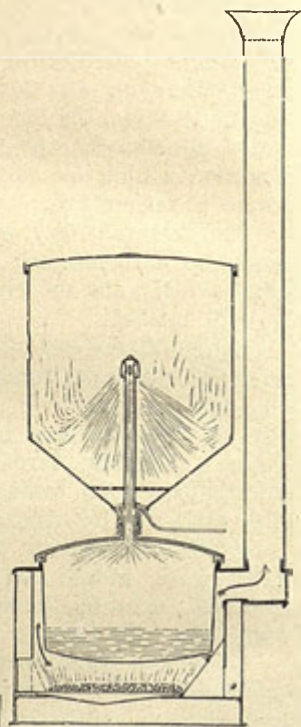
Ovšem dlužno dáti pozor, aby se nepřekročila nutná míra opatrnosti, by krmivo nezkysalo úplně, protože nutno jest zachovávat čistotu nádob a veškerého náčiní.

Jednotlivá krmiva.

Způsob odpařování krmiva má — jak pro chov, tak i pro výkrm bravu vepřového — důležitosti neocenitelné. Pařák, který v obrazech 12., 13. a 14. přinášíme, stal se

Obr. 12. Pařák Drösslerův.

Obr. 13. Týž v průřezu.

nám poznenáhlu nezbytným. Přístroj tento vyznačuje se tím, že rychle vyvíjí páru, dále, že lze kotel snadno čistiti a že na spodní část páru vyvinující mohou nádoby různé velikosti býti nasazeny. Spojení spodní a svrchní části pařáku jest jednoduché, lze je snadno překloupiti. Pařákem lze brambory, řepu, plevy obilí a vůbec veškerou píci odpařovati. Palivo se při tom úplně vy-

užitkuje, a voda přivádí se do kotle pohodlně trychtýřem. Na 50 kg. bramborů stačí 8 l. vody. Spotřeba uhlí jest asi $1\frac{1}{4}$ —2 kg. na 50 kg. bramborů. Píce docílí se pařením dokonale spařená. Pařák taký dá se na malé prostore umístiti. Podobné přístroje neměly by v hospodářstvích našich vůbec scházeti.

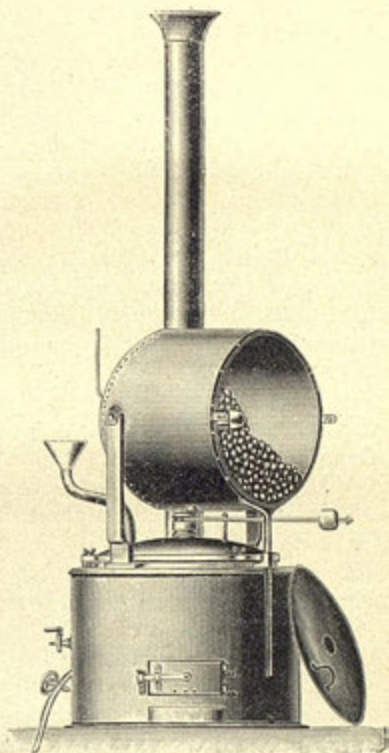
Sladké trávy a odpadky zelenin hodí se za krmivo, pokud pocházejí z rostlin mladých, tudíž nanejvýš v době květu těchto rostlin a krmiti lze jimi, když byly rozsekány, běhouny a neobřezlé prasnice.

Kyselé trávy (ostrice) na mnohých lukách a močálech rostoucí obsahují málo látek výživných, za to však více křemičitanu a látek dřevnatých.

Mladá tráva na pastvinách neb vzešlý výdrol obilní na strništích jest stravitelnější než posečená tráva, obsahující méně vláken dřevnatých.

Pícní žito rovná se co do složení a účinku sladkým travám. Prasata ráda je žerou a úplně stráví. Zejména lze ho dobře použiti jako ranné píce zelené z jara, vyseje-li se k tomu cíli v srpnu nebo v září. — Jako krmivo se ovšem seká a s jinými smísí.

Zelená kukuřice obsahuje sice mnoho cukru a vody, ale málo bílkovin; proto nutno ji mísiti s krmivem na tyto bohatším.

Obr. 14. Pařák překlopený a otevřený.

Pohanka, posečená před květem, jest dobrým krmivem, byla-li jinému přimísena. Podobně i zrní, kteréž jako samostatné krmivo se neosvědčilo; maso je prý po něm houbovitě a tuk měkký; místy bylo prý též pozorováno, že po požití tohoto zrní na slunci povstalo u prasat těžké onemocnění.

Různé druhy jetele, posečené za květu, jsou dobrým krmivem v prvním občasí krmním. Podobně i *zelený hrách*, *víka*, *směška*. Kdyby se však k tučnění použilo těchto krmiv samostatně, docílilo by se žlutavého, málo chutného masa. *Řepy* a *dýně* hodí se za krmivo v téže době; ovšem jest jich zapotřebí v dobré úpravě. Lepší jsou *brambory*, obsahující mnoho škrobu, ale málo bílkovin; ovšem se význam jich jako krmiva často přeceňuje. Nepřidává-li se jim krmiva dusičnatého, podporují výkrm nedostatečně. Jest proto nutno míchat s nimi kyselé mléko, luštěniny, tluč obilní, černou mouku nebo moučku masovou.

Výpalky bramborové hodí se za krmivo jen v prvním občasí krmním, ovšem smíšený s jiným dobrým krmivem. Krmníkům pokročilejším možno jich podávat i jen málo.

Lepší jsou *výpalky žitné* a *kukuřičné*; hodí se za krmivo starších prasat v prvním a druhém občasí krmním. Zprvu dovoleno jest dávat jich jen málo, pokud si prasata na ně nezvykla. Ku konci krmení nutno jim ovšem přimíchat i bramborů, zrní, luštěnin, kukuřice a p.

Co řekli jsme o výpalkách bramborových, platí o odpadcích škrobáren.

Mláto pивní jest dobrým krmivem, pokud nastalo v něm kyselé kvašení. Hodí se za krmivo ve všech občasích krmných. Podobně i vzkličený slad (květ).

Odpadky cukrovarů záleží předně z odpadků čerstvé řepy (kořínky, hlavy řep a nať), jež možno zkrmiti za čerstva, dále z *výtlačků* a *řízků*. Dusičnatých látek obsahují odpadky tyto množství nepatrné; nastalo-li v nich vinné kvašení, možno jich ještě s výhodou použít za přísadu k ostatnímu krmivu; úplně zkyslé jsou škodlivy.

Výtlačky lněné a *řepkové*, rovněž i moučka z nich jsou výtečným krmivem. $\frac{1}{2}$ —1 kg., rozmíchaný s horkou vodou na kaši, které přidá se potřebné množství brambor

nebo jiného krmiva, tvoří denní krmivo velmi rychle tučnící. Příliš velké množství výtlacků dodává však masu vykrmených zvířat nepříjemnou příchut.

Kyselé mléko v nevelkém množství podávané jest velmi cenné krmivo; zvláště hodí se pro zvířata mladá, jimž zcela dostačuje; zvířatům starším třeba ovšem přidávati k němu látek hutnějších, zejména zrní a bramborů. Touto směsí krmenou docíleno bylo všude velmi dobrých výsledků jak co do váhy zvířat, tak i co do jemnosti a chuti jejich masa a tuku.

Syrovátku lze přidávati ku všem směsím krmným, ovšem v množství přiměřeném. Velké množství syrovátky zdržuje postup tučnění a může způsobiti průjem. Zvláště v posledním občasí krmném možno syrovátkou škodu způsobiti. Pro selata jest snesitelnější než *podmáslí*, kteréž jinak jest výbornou přísadou pro krmníky.

Moučka masová, pocházející ze sušeného masa amerických bůvolů, jest velmi dobrou přísadou krmiva. Vyrostlé prase může dostávati denně $\frac{1}{4}$, v posledním občasí krmném i $\frac{1}{2}$ kg. moučky do ostatního krmiva.

Užilo-li se krmné směsi: $1\frac{1}{2}$ kg. tlučé kukuřičné s 3 kg. brambor a 42 dkg. moučky pro jedno prase denně, docíleno bylo 79—93 dkg. denního přírůstku na váze. Maso zvířat takto krmených bylo krásně prorostlé. Přidávati prasatům 66—88 kg. těžkým denně více než $\frac{1}{2}$ kg. moučky není prý radno; někteří tvrdí, že dostává maso po moučce masové nepříjemnou příchut a nelze prý z něho vyrobiti trvalé šunky a uzenky.

Zrní obilné jest vůbec dobrým krmivem. Zvláště *ječmen* se chváli; maso po něm jest jemně vláknité a tuk tuhý. Ječmenem docílí se nejvíce a také nejlepšího sádla. K účelům krmení se buď lépe tlučé anebo spaří. *Žito* používá se řidčeji; hodí se zvláště za výbornou přísadu k bramborům a p. krmivu. Vaří se nebo se tlučé; krmí-li se jím, potřebují zvířata více pitné vody.

Oves hodí se za krmivo žírné (k tučnění); maso po něm jest jadrné; méně tvoří se tuku. Krmivo z něho připravuje se močením v slané vodě, ve které ponechá se dva dny.

Kukuřice zasluhuje i u nás velké pozornosti, jsouc s ječmenem nejcennějším krmivem. Drtí a máčí se; smíchána s ječmenem a kyselým mlékem ($1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ kg. denně) dává krmivo výtečné.

Luštěniny, zvláště bohaté na bílkoviny, zasluhují velké pozornosti. *Svinský bob* způsobuje rychlé tučnění, zejména vytvoření mnoha špeku a průměrně dobrého masa. *Hrách* účinkuje výtečně, maso i špek po něm jsou výborny. S ječmenem a kukuřicí stojí na stejném stupni.

Žaludy míchané s látkami bílkovitými jsou velmi dobrým krmivem; jejich tříslovina není prasatům nepřijemna a můžeme jich neztřídkou použít jako léku při průjmu.

Bukvice obsahují dosti oleje a škrobu vedle něco bílkoviny. K ostatnímu krmivu možno je přidávati prospěšně jako přísadu. Větší množství způsobuje prý, že tuk při uzení se roztéká.

Kaštiny obsahují částky dusičnaté a bezdusičné v poměru dosti příznivém. Sušené kaštiny se roztloukají, slupky jejich se vodou odplaví a roztlučené kaštiny přidávají se pak krmivu ostatnímu. Způsobují jadrné maso a tuk.

Odpadky kuchyňské, jež obecně nazývají se pomejemi, jsou různé ceny dle toho, co do nich přijde. Rozhodně však jsou škodlivy, byly-li jim přimíseny odpadky slanečků, slaných ryb vůbec, lác, omáčka z nasoleného masa, mnoho soli, koření nebo tekutiny z nádob měděných, nedobře vycínovaných a pod. — Dobré pomeje hodí se za rozředovadlo k jinému hustějšímu krmivu. Samy v sobě mají z pravidla cenu menší a nanejvýš jsou ještě vhodné běhounům nebo neobřezlým prasnicím.

Chroustí, jichž bylo místy jako krmiva použito, mají nahraditi potravu živočišnou, kterou by si prase v přírodě samo vyhledalo. Za tím účelem byli sebrání chrousti zabiti, usušeni a přes léto do podzimu uschováni; rozdrcených pak používalo se s dobrým prospěchem v malých dávkách jako přísady k ostatnímu krmivu.

N e m o c i.

Veškeré ústrojí prasete podléhá vlivům nepříznivým rovněž tak jako u zvířat jiných neb u člověka.

Zcela mylný jest předśudek, že prase snese všechno : zimu, horko, nečistotu, špatnou potravu atd. Prase divoké mnohem jest otužilejší, ale chovem zjemněly odrůdy původně divoké a ušlechtilá plemena vyžadují tím větší pozorností; mimo to chov ve chlévě a strava připravovaná jsou namnoze opakem toho, čeho poskytuje příroda a konečně i blízkost člověka a mnohých živočichů poblíž jeho obydlí žijících v nejednom případě jsou příčinou a původem mnohých nemocí. Zvláště často rozum či lépe řečeno nerozum lidský mnoho zavinuje.

Zkoumáme-li příčiny čili aetiologii různých chorob, zmocňujeme se tím prostředku, kterým můžeme se jim vyvarovati nebo je i léčiti. Z té příčiny jest kapitola o nemocích dobytka vepřového veledůležitou částí této knihy pro vědění hospodářovo. Rozdělíme si nemoci dle příčin čili dle původu jejich.

V příčině léčení jest nám tu pronést důvodnou poznámku. Hospodáři naši chybují, chtěce každou nemoc léčiti sami nebo pomocí různých felčarů nepovolaných; to vymstilo se již mnohým a mnohým hospodářům *velikými ztrátami na dobytku*. Kdyby byli v čas povolali *řádného zvěrolékaře*, mohli se snadno škody vyvarovati. Ovšem že není vždy třeba pro každou maličkost volati lékaře, zvláště pokud pomoc domácí stačí a se osvědčuje; nezlepší-li se však nemoc záhy přispěním domácím, třeba tak učiniti záhy. U nemocí horšího rázu pak neradno vůbec začíti si s léčením domácím. — Ovšem že

zase nesmíme očekávali od zvěrolékaře zázraků, jako se to často děje a když naděje se nesplní, činnost zvěrolékařova se podceňuje, při čemž neuvažuje se, že byl třeba pozdě povolán, nebo že nemoc byla nevyléčitelná.

Nynější dobou, kdy zřizují se četná místa zvěrolékařů na venkově, není povolání jeho věcí nesnadnou.

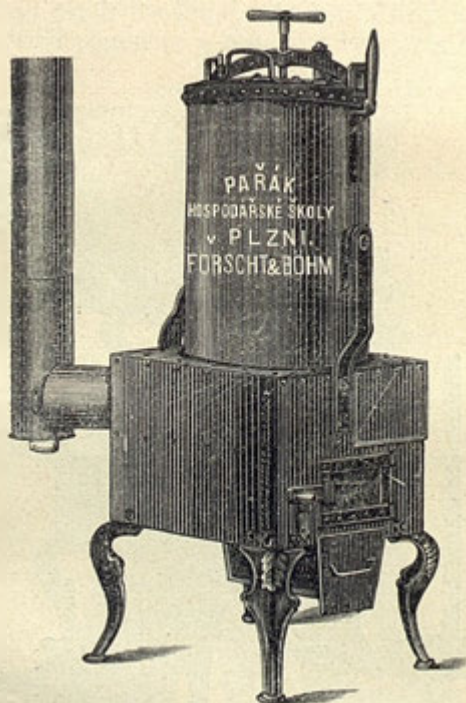
Naznačíme proto při nemocech jednotlivých jen ten způsob léčení, jež může hospodář sám lehce provést.

1. Nemoci vzniklé účinkem zimy a horka.

Zima způsobuje u prasat všeliké druhy zastuzení, po případe i záněty. Nejsnáze trpí zimou zvířata mladá, zvláště selata. Nejsou-li tato opatřena v zimě dobře proti mrazu, snadno namrznou a často i krní. Nastuzení způsobuje se nejen přímým účinkem chladna zevně, ale i pijí-li prasata uhráta studenou vodu. Nejjednodušší následek nastuzení jest *průjem*, jemuž snadno přidává se *zánět střev*. Nezřídka vzniká průjem i u selat ssajících následkem nachlazení matky; nemoci tyto, jevící se jednak nechutí k žrádlu, jednak hojným a řídkým kálením, mají za následek, trvají-li déle, zhubnutí, po případě i smrt.

Předejíti lze jim ovšem příhodným zařízením suchých chlévů a hojným stelivem na zimu, však i opatrným zacházením se zvířaty v létě, kdy rovněž náhlým ochlazením průjem může vzniknouti. Nemoci již vzniklé hledíme odpomoci teplem a dobrým kmením. Je-li průjem prudší — voláme raději zvěrolékaře. Nastuzením vzniká též *zánět plic a pohrudnice*. Větší zvířata často ho přestojí bez pomoci, ale následky bývají toho druhu, že jimi i dýchání a tudíž i dokonalý vývoj těla bývá ohrožen. Zánět plic jeví se krátkým a rychlým, při tom horkým dechem, slabým kašláním, slabým, chraptivým chrochtáním; dobytče málo leží, spíše stojí upjatě a podpirá se rypákem o zem; — zvířeti dává se pro průjem (každé 2 hodiny $\frac{2}{3}$ grammu ledku s 3 dkg. soli Glauberovy); při tom podává se zvířeti potrava mírná (nejlépe voda s moukou, syrovátka nebo kyselé mléko).

Za velkého vedra v létě, vyháni-li se prase na sluneční vedro a nemá-li stínu, v němž by se ukrylo, nebo chová-li se v chlévě, v němž nepanuje příjemný chládek, anebo konečně jestli zahřáté nebo uhnané se schladí, může vzniknouti nejedna nemoc.

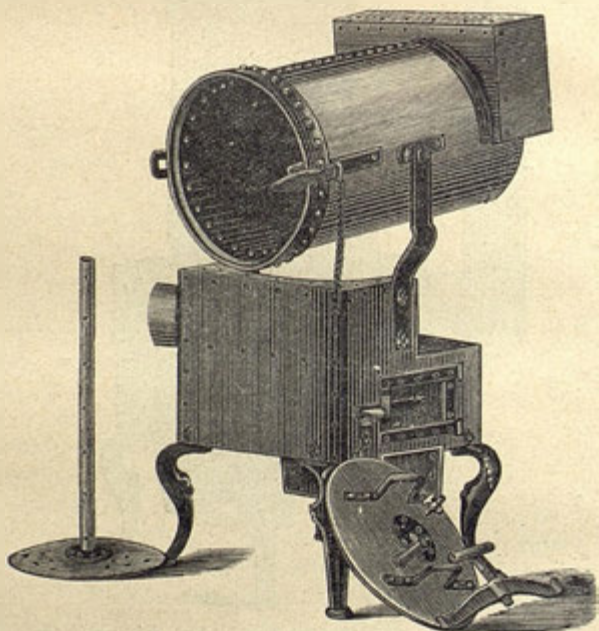

Obr. 15. Pařák hospodářské školy plzeňské, vyráběný firmou Forscht & Böhm v Plzni.

Z vedra slunečního vzniknouti může *záneť mozku*; zvíře sklání hlavu k zemi, jde klátivě, vráží do předmětů, hrabe nohama, zvedá se při stěnách, jakoby po nich do výše lézti chtělo, krátce jedná jako beze smyslu. Posléz klesá k zemi, třepetá nohama, dostává křeče, pěnu u huby, skřípá zuby, má uši, tlamu a rypák horké, oči silně zapálené, jest celé bez citu, kvičí a sténá,

trhá tělem a nohama a posléze hyne. Léčení jest nejisté. Lépe jest dobytče záhy zabíti. Chceme-li je léčiti, dáme je na slámu v chladném místě a na hlavu použijeme vydatných obkladů studených. Hledíme způsobiti průjem a následuje-li zmírnění, krmíme mrkví a travou.

Příčinou zánětu mozku mohou býti též prudké rány do hlavy. Střídající se vedro a chladno bývají též pří-

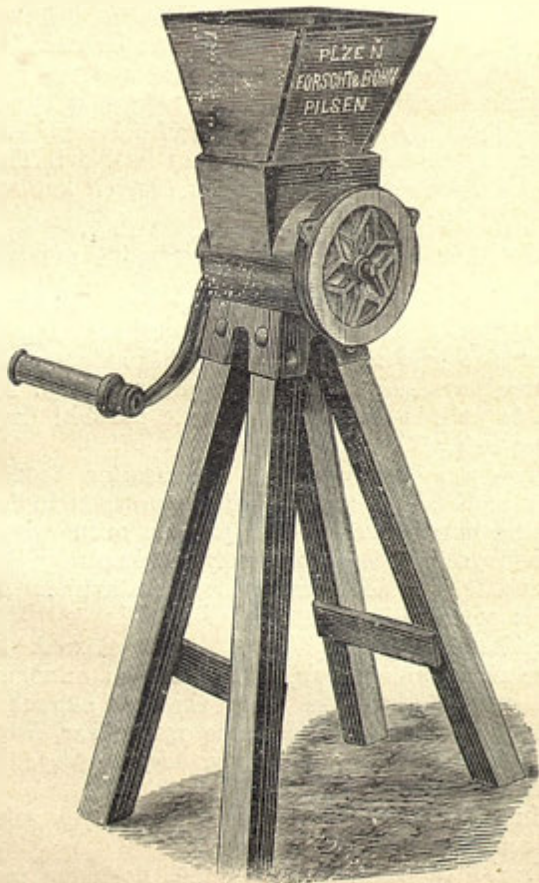

Obr 16. Pařák hospod. školy plzenské překlopený a otevřený.

činou zánětu v krku, jemuž snáze lze předejiti nežli jej léčiti. Za velkého vedra vzniká též u prasat t. zv. *růže*, jejíž původ ostatně hledati dlužno také v potravě, pročež o ní později promluvíme. V příčině zábrany nemocem tohoto druhu dlužno přáti si: *chlévů pro zimu teplých, pro léto příjemně chladných a suchých a opatrného zacházení se zvířaty, aby tělo jejich netrpělo náhlými změnami teploty.*

2. Nemoci vzniklé z nečistoty chlívů a podobných nedostatků.

Nečistý chlív způsobuje i znečištění povrchu těla zvířat v něm chovaných, což mívá předem za následek znesnadnění výparů tělesných a tudíž i znesnadnění dýchání; za druhé pak z nečistoty na těle vyvinují se *nemoci kožní* anebo se v nečistotě usazující a vyvinující

Obr. 17. Mačkadlo na brambory firmy Forscht a Böhm v Plzni.

různí cizopasníci, způsobují často též onemocnění kůže. K prvním nemocem náleží *hnilička*, vyvíjející se u prasat chovaných stále ve chlévech vlhkých, výparů plných, nepřeje-li se jim častěji volného vzduchu a řádné potravy. Jest to hniloba štětín, při níž povrch těla jest naběhlý, štětiny samy vypadávají nebo je lze lehce vytáhnouti, při čemž kořen jejich jest krvavý. Později dostává kůže červené skvrny; prase má již od počátku dásně bolestivé, snadno krvácející, slintá silně a má v tlamě horkost; nemoc jest velmi zdlouhavá; po několika měsících jest zvíře velice ubídněno, sotva leze, sedí více na zadku, přestává žráti, dostává průjem a hyne.

Čistý chlív, čerstvý vzduch a řádné krmení jsou nejlepší záruky, že se nám nemoc tato neobjeví. Tím také jedině lze zvíře léčiti s připojením častých koupelí.

3. Nemoci vzniklé účinkem nevhodné potravy.

Praví se, že i dobré jídlo jest jedem. Vskutku stává se jím, požije-li se ho nemírně. *Přebytek* jídla působí škodlivě jako jeho *nedostatek*. Rovněž škodí *potrava špatná* nebo neodpovídající povaze a potřebám ústrojí. A proto právě, že potrava tolika směry může působiti, jest i ona *příčinou největšího počtu nemocí*.

Předem možno vysloviti, že prasatům škodí vůbec *potrava příliš slaná a horká*, kdežto prospěti mohou jim jen velmi mírné dávky soli a potrava mírně vlažná.

Nejobyčejnější následek nepřipadné potravy jest *průjem*, zvláště u mládat snadno se dostavující, o němž jsme již promluvili.

Opakem jeho jest *dávení*, často příznak to jiné nemoce nebo následek slabosti a citlivosti žaludku. V takovém případě krmí se zvíře skrovně odpadky zrní, brambory a zeleninou a dává se mu odvar listí vrbového. Jsou-li po ruce doubraviny, odvar sušených žaludů neb žaludy samy.

Mnohé nemoci vyskytující se u kojených selat jsou následkem špatného krmení matek.

Krmí-li se prasnice příliš silně, dostanou často selata na očích, tlamě, uších a často i jinde *vyrážku*,

kteřá se v hnědé strupy mění; někdy se i oči zanítí a hlenem zalepí.

V takovém případě dává se prasnici 50—60 gramů soli Glauberovy ve vodě a selatům se kůže potírá.

Následkem nachlazení a přesycení matky dostavuje se u prasnice nezřídka *zimnice* po oprasení. Prasnice nežere, dostává horkost a velkou žízeň, zjeví štětiny, pohlavní ústrojí jest naběhlé, oči matné, slzíci, dech krátký a těžký. Tlma a jazyk suché a horké; dostavují se křeče, při čemž oči se stočí, z tlamy teče pěna a zvíře skřípá zuby.

Prasnici nutno v případě tom chovati v teple, třítí jí břicho věchty slaměnými, dání jí pítí kyselé mléko a je-li nemoc prudčí, nutno povolati zvěrolékaře.

Nedostatek *chuti k žrádlu* ukazuje na *špatné trávení*, což bývá rovněž příznakem mnohých nemocí. Způsobuje se požitím škodlivých látek nebo přesycením. V takovém případě dává se pro dávení a krmí se málo, jen tekutou stravou.

Kolika, nemoc u koní hojná i nebezpečná, vyskytuje se u prasat řidčeji; vzniká buď přesycením, těžkou potravou, otrávením nebo škrkavkami.

Zvíře kolikou napadené se svíjí, přebíhá nepokojně, hází sebou, křičí, stená, trhá, trpí zácpou, uši a rypák má studené; chvílemi jest i břicho nabubřelé nebo dostavuje se dávení. V mnohých případech dostavuje se zánět a následuje smrt.

Jest dobře v případě objevení se koliky zavolati zvěrolékaře, jenž rozpoznav její příčinu předepíše náležitý lék.

Kolice blízce příbuzná jest *větrnatost*, dostavující se následkem požití potravy kvasivé neb rozkvašené. Léčení břicha musí býti rychlé, zvláště připojí-li se zánět střev neb žaludku. Dávají se klystéry s olejem a mlékem a užívati se dává octa neb kořalky.

Zánět žaludku jest následek požití horké potravy nebo látek jedovatých — jimiž obyčejně jsou věci silně slané nebo potrava z nádob měděných, plístou (Grünspan) otrávená. Nemoc jeví se škrábáním na tlamě, rytím, slintáním, nepokojem, skuhráním, po případě dávením.

Dostaví-li se ochromení na celém těle, jest nemoc nezhojitelná. Zvířata touto nemocí napadená dlužno léčiti v teplém chlívě na dobrém stelivu; dokud nedostaví se chuť k žrádлу, nedává se jim ničeho, potom jen potrava měkká a tekutá. Léčení děje se mlékem a je-li zácpa, dává se pro průjem.

Následkem prudkého průjmu, požitím velkého množství nebo příliš horké potravy anebo náhlým přechodem od mléka matečného k jiné stravě, čímž vzniká zácpa, bývá *výklop konečníku*, jevíci se tím, že konečník z řitě vystupuje a se přechlipuje tak, že nádor tvoří.

Aby vyklopený konečník mohl býti nazpět vtlačen, dlužno ho omýti vlažným mlékem, nebo je-li silně červený, rozředěným vlažným octem, načež natře se olejem neb nasoleným máslem a vsune se do sebe; při tom doporučuje se svázati zvířeti přední nohy a zdvihnouti mu zadek silně do výše.

Výklop matečníku č. dělohy přihází se u prasnic po porodu rovněž jako u dobytka hovězího. Děloha vystoupí někdy brzo po porodu z těla, čímž někdy prasnice i selata zhynou. Za příčinu uvádí se silné tlačení a nucení prasnice při porodu; správnějším zdá se, že příčinou toho jest příliš silná strava matky před samým porodem a po něm. Zejména, dá-li se prasnici před samým porodem nebo po něm, třeba i druhý den, tolik krmiva jako jindy, dostavuje se bolení a nucení s výklopem matečníku. Proto nutno býti opatrným, aby prasnice 2—3 dny po porodu dostávala jen mírné dávky potravy téže jako dosud a nikoli hned nějaké přilepšení. Lze tudíž tomu předejiti tím, že březí prasnice nekrmí se silně, zejména ne těžko stravitelnou potravou, aby neztužněly. Udál-li se výklop přece, jest zhojení velmi nesnadné a nejlepší jest as prasnici zabiti, ježto matka opětne obřeznění a oprasení velmi často životem splácí a i potomstvo neduh ten rádo dědí.

Růže snětivá u prasat č. červenka objevuje se za velkého vedra následkem nákazy, nečistého chovu, zkaženého vzduchu, špatné potravy, hlavně plesnivě a uchvacuje zvláště mladá a zjemnělá nebo tučná zvířata a to obyčejně hromadně.

U nás v Čechách vyskytuje se tato nemoc velmi zhusta. Zvíře různě napadeno bývá obvyčně náhle. Stává se smutným, mdlým, zalézá do steliva, teplota těla jest nestejně rozdělena, dýchání jest chraptivé, chuť k žrádlu i žízeň mizí. Na břiše jest zvíře velmi citlivo, dostavuje se *vrhnutí* a když nemoc nejvíce postoupila, i *běhavka*.

Sliznice viditelné jsou silně červené. Povrch těla zvláště na krku, hlavě, prsou a břichu jest naduřelý a pokryt místem napuchlinami bledě červenými nebo fialovými; některá z těchto míst pukají, pokrývají se stroupky nebo tvoří malé vředy; částky kůže odumírají ba i některé částky těla, jako uši a okončiny. Konečně dostavují se příznaky nervosy, křeče, ochablost a ochrnutí zadku. Smrt bývá náhlá, zřídka v 3—5 dnech. Vyléčení velmi řídké. —

Zabrániti lze této nemoci: chladnými, nikoli vlhkými chlěvy, častým koupáním, řádnou, nikoli plesnivou potravou a častějším podáváním kyselého mléka.

Dle nařízení ministerialního ze dne 10. dubna 1885. jest nemoc tato vřaděna mezi *nemoci morové*, zákonem ze dne 29. února r. 1880. vytknuté. Dle toho nutno objevení se nemoci ohlásiti ihned nejbližšímu úřadu a zachovati se dle nařízení zákonných. V případě takém nutno jest neprodleně povolati zvěrolékaře, aby provedl *ochranné očkování zvířat*, nakažlivou nemocí touto ještě nestižených.

Aby vyvarovalo se nemocem, vznikajícím účinkem potrawy, dlužno přáti si:

Aby potrava byla vždy čistá, starší zvířete, jeho stavu tělesnému a potřebám přiměřená a zvláště dlužno varovati se potrawy slané, horké, plesnivé neb otrávené.

4. Nemoci nakažlivé.

Sem patří nemoci, jež se přenášejí se zvířete na zvíře drobnými ústrojenci, již nazývají se bakterie. Proto nezřídka takové nemoci nakažlivé stávají se nákazou morovou, rychle se rozmáhající.

Nejznámější, aspoň podlé jména, jsou *slintavka* a *paznehtice*, vyskytující se kromě psa u všech domácích zvířat.

Slintavka a paznehtice jsou neduhy, vyskytující se pohromadě u prasat rovněž tak jako u dobytka hovězího a skopovéhoho.

(Jiná jména nemoci těchto jsou též *paznehtice morová*, *slintavka čili housenka* [v zákoně o morech dobytčích tak chybně jmenovaná], *kulhavka*, *podjet čili pojet*.)

Nemoc tato počíná lehkou zimnicí a horečkou; sliznice tlamy jest horká a povlečena vazkým hlenem, chuť k žrádlu mizí, polykání jest nesnadné, zvíře těžko bere pici a rádo namáčí tlamu do vody; obvykle dostavuje se zácpa. Druhý až třetí den vyskytují se na pysku, po straně jazyka i na tlamě a na sliznici nosu běložluté puchýřky zvící prosa až i hrachu, naplněné mokem žlutavým, později hnisajícím. S vystoupením těchto puchýřků mizí horečka a zůstává silné slintání a velkou žízeň, při čemž zvířata hubnou.

Při současném vystoupení *kulhavky* čili *paznehtice* jeví zvířata brzo po příznacích horečnatých napnutou chuť, zvýšenou citlivost a červenost na korunce i na patkách paznehtů, raději leží a asi za dva dny objeví se na těchto místech podobné puchýře jako v tlamě, které praskají a obsah svůj na kůži roní, kdež týž stroupkovitě usychá.

Je-li obsah puchýřků řidčí, jest obojí nemoc lehčí a lze ji ve 14 dnech přispěním zvěrolékaře vyléčiti.

Je-li však obsah puchýřků hustý, dostavuje se zánět pletiva paznehtního a může to skončiti i upadnutím paznehtů.

Při *slintavce* a *kulhavce* chřadnou prasata velmi rychle. V lehčích případech léčí se koupáním neb oplachováním teplou vodou a dásně omývají se octem; paznehty onemocnělé natírají se roztokem modré skalice, a dlužno k tomu hlavně hleděti, by byla dostatečně a za den suchým stelivem podestlávána, a aby se močůvka rychle ze stáje odstranila. Nemoc tato jest nakažlivá tou měrou, že přenáší se z hovězího dobytka snadno na vepřový; přenesení na člověka jest snadné zvláště požíváním masa a u hovězího dobytka mléka. K čistění chlévu užívá se rozředěné kyseliny karbolové.

Sněť slezinná (Anthrax) jest velice nebezpečná morová nemoc našich domácích zvířat, zvláště koní, skotu i bravu. U prasete vyskytuje se sněť slezinná v několika tvarech, jež jsou: *mrtvice černá*, *zajík* (Rankorn), *záškrt anthraxovitý čili prým a mrtvá štětina* (weisse Borste). Dříve počítala se sem i růže snětivá, o níž jsme již mluvili.

a) *Mrtvice černá* celkem zřídka se přihází a průběh její jest náhlý; je-li méně prudký, jsou zvířata smutná, vrávorají, sliznice jsou silně narudlé, teplota těla střídavá; dostavuje se častěji vrhnutí špinavé neb krvavé tekutiny a dostaví se smrt za příznaků křečovitých.

b) *Zajík* vyznačuje se tím, že vypuknou na jazyku a na patru puchýře, zpočátku jasné, pak modravé a červenavé za všeobecného onemocnění těla; průběh jest velmi rychlý, obyčejně smrtelný.

c) *Záškert snětivý (anthraxovitý) čili prým* přidružuje se často k růži; na krku tvoří se boule neb nádory různého tvaru, vězíci zpola v hltanu. Za příznaků horečky dostaví se obtížné, soptivé a sípavé dýchání, chraptivé rochání, značná horkost a sucho na rypáku, napuchnutí jazyka, hnědočervené zbarvení sliznice tlamy, obtížné polykání a nucení ku zvracení. Kolem hltanu a podél průdušnice vyvine se značný, zpočátku narudlý, později modravý nádor; zvířata zahynou udušením aneb rozšířeným sesnětívěním za 1—2 dny. Jen zřídka povede se uzdravení.

Má se za to, že tento tvar nemoci vzniká po sežrání masa neb krve snětivé.

d) *Mrtvou štětinou* vyznačuje se ten tvar snětivosti, při kterém objeví se za příznaků horečných po blízkou hltanu a průšnice karbunkul zvící fasolu, vězíci hluboko v kůži, na němž chomáček štětín (10—20) vybledne, stvrdne a skřehne; zatáhnutí jimi působí zvířeti bolesti. Zvířata dýchají obtížně, sténají, skřípají zuby a křečovitě se svíjejíce hynou v několika dnech. Podobné napuchliny prý se vypalují neb vyřezávají.

Dle § 27. zákona o nemocech morových nutno o vypuknutí sněti ihned uvědomiti nejbližší úřad, jenž další opatření nařídí.

Často mluvívá se ještě o jiných nemocech nakažlivých jako o oparu, neštovicích a p., jež nejsou však nemocemi samostatnými, nýbrž jen příznaky neb přidruženinami nemoci zde vytčených.

Aby zamezilo se vznikání a šíření nemoci nakažlivých, jest nutno

1. dbáti ustanovení zákonných, jež velí dobytče onemocnělé od zdravých oddělití neb hned usmrtiti a zničití, a místnosti, v nichž bylo chováno, chlorovým vápnem a kyselinou karbolovou desinfikovati;

2. nutno v čase epidemického vystoupení té které nemoci hleděti ku zvláště správné životosprávě a čistotě zvířat, ku zamezení všeho styku se zvířaty již nemocnými a ku stálé desinfekci zábranné.

5. Nemoci původu různého.

Sem náleží celá řada nemocí buď pořádku nebo nahodile se vyskytujících, o nichž krátce pojednáme.

Horečka mladých prasat vyskytuje se zcela v té podobě jako *psinka u psů*. Prasata jsou smutná, mají zimnici, často uši částečně svislé, srst zježenou a jsou velmi zmalátnělá. Brzy nastoupí příznaky nervosy, křeče a smrt.

Také změny v ústrojí jsou tytéž jako při psince psů.

Léčení jest malomocno. Vystupuje-li nemoc hrozně, jak se to v poslední době u nás stává, lépe jest zvířata záhy zužítkovati na maso, jež jest požitelné.

Scrophulosa č. *krvice* jest vlastně tuberkulosou, vyskytující se tu ve střevech, tu v plících, tu zas v celém těle a záleží ve velkém naduření žlaz; v napadených částech těla vyskytují se menší nebo větší shluky sýrovité hmoty, kolem nichž ostatní hmota se přeměňuje, zvláště v mase, v tvrdou hmotu kosfovitou; následkem *scrophulosity* v mase bývá nezřídka přetvoření celých částí těla. Léčení choroby jest nemožné. Maso ze zvířat takových jest nepožitelné. Pro nás jest závažným, že nemoc tato jest dědična a tudíž nebudeme nikdy pro plemeno voliti kance nebo prasnici, kteří pošli z rodiny touto nemocí napadené.

Korky povstávají u prasat, musí-li tato dlouho jíti po půdě kamenité; kopýtka a zejména jejich spodky se zanítí, stanou se bolestivými a zvíře kulhá. Může z toho povstati i hnisání a odpadnutí kopýtek. To ovšem může se státi jen při přehánění prasat na delších pochodech.

Vzteklinou může býti napadeno prase, bylo-li vzteklym psem pokousáno. Tato objevuje se u něho po kousnutí v 8—10 dnech. Zvíře jeví nepokoj, běhá divoce, ryje, klepá zuby a silně slintá, brzy jeví se u něho náklonnost ku kousání, ztrácí chuť k žrádлу, nestraní se však vody; oči jsou červené, pohled divoký, brzy dostaví se ochromení těla, při čemž zvíře na stranu lehne; chřadne rychle a ve 4—6 dnech zhyne.

Hojiti vztekliny nemožno; předejiti lze její vypuknutí vypálením ran, kousáním způsobených a vymýváním vodou z hašeného vápna.

Zánět očí vyskytuje se nejčastěji u selat; oči jsou silně začervenale a slzí, víčka jsou naběhlá, červená, hlenem a hnisem zalepená.

Povstal-li zánět poraněním nebo vniknutím cizích hmot do oka, nutno tyto dříve odstraniti. Zanícené oči se jemným klůčkem, ve vlažném mléce namočeným, myjí a pak stále čistou vodou anebo oční vodou, lékařem nakázanou, vymývají.

Jiné nemoce prasete, o nichž často jako o samostatných se jedná, ku př. *vodnatelnost břicha*, *tlusté hrdlo* (při scrophulose), *tupost* č. *blbost zvířete* a p. jsou vesměs jen nahodilé příznaky jiných nemocí.

Vedle toho vyskytuje se u prasat, ovšem zřídka, *epilepsie* č. *padoucnice*, ovšem nezhojitelná, *záněty různých částí ústrojí*, což někdy ani dosti přesně nelze určití, nahodilé *zlomeniny údů*, *boule v uších*, *různé poděbraniny a rány*.

V příčině nemocí těchto podotýkáme jedině: vnitřních zánětů (jako zánět vaječníku a pod.), jichž nelze obyčejně ani dobře poznati, nelze též léčiti a proto lépe jest zvíře v čas zabiti.

Rány na povrchu těla hojí se vymýváním a čistými obvazy, zlomeniny údů, záleží-li na tom, napraví zvěrolékař.

6. Nemoci, způsobené cizopasníky.

Prase má rovněž jako jiné zvíře své zvláštní cizopasníky *zevnější i vnitřní*. K prvním patří jistý druh *zakožky* (*Sarcoptes squamiferus*), jež zvláště ráda volí sídlo své na kůži jamek očních a na vnitřní straně stehen.

Nemoc ji způsobená zove se *prašivina*, má za následek znešvaření kůže, vypadávání štětín a chřadnutí zvířete; vyskytuje se jen u zvířat v nečistotě chovaných. Léčí se pilným mytím mýdlovou vodou a kartáčem.

Nahodilými cizopasníky mohou býti též *různé druhy much*, které rády, vyskytují-li se na těle otevřené rány, zvláště v uších, nasazují do nich svá vajíčka. Z nich vyvinující se larvy rozežirají ránu a způsobují velké hnisání. Podobné případy léčíme odstraněním larev a pilným vymýváním rány a chováním téže v čistotě pod obvazem.

Daleko významnější jsou cizopasníci vnitřní. K těm patří *vrtejši, škrkavky, měchovci, trichiny a tasemnice*. Vrtejši mají dlouhý, ostrými háčky opatřený rypák, jímž zabodávají se do stěny střeva; škrkavky, jim podobné, mají hlavičku hladkou a pohybují se ve střevě volně; zejména ve dvanácterníku a v tenkém střevě bývá jich veliké množství; patrno, že žijí tam ze zažitiny č. chylusu, jež povrchem těla svého přijímají. Ubírají tedy zvířeti důležité látky výživné. Vyskytuje-li se jich však mnoho, způsobují zácpu a koliku. Často stává se, že vnikne škrkavka do vývodu žlučového měchýře, způsobuje jeho zánět a tím i výlev žluče do krve čili *zloutenici*. Střeva, vrtejši napadená, jsou po smrti zvířete nepotřebna, poněvač, odstraní-li se vrtejši, což ostatně je nesnadné, stanou se střeva dirkovatými. Obyčejně se z nevědomosti těla vrtejšův odřežou a hlavičky se ponechají ve stěnách střev, kterýchž se pak na jaternice používá, což by nemělo se dělati.

Měchovci (*Strongilus*) vyskytují se v trubicích plicních, v nichž způsobují zácpu, následkem toho obtížné dýchání a tudíž značné onemocnění plic a chřadnutí těla; nemoc ona jest zdlouhava; zvíře chřadne i při dobrém krmivu a posléze i hyne.

Zárodky škrkavek a vrtejšů dostávají se do těla prasat z různých výkalů a nečistot. Máme tudíž opět o jednu příčinu více, abychom prase v čistotě drželi.

Nejdůležitějšími vnitřními cizopasníky jsou *svalovci* č. *trichiny* a *tasemnice*.

Tyto jsou obyčejnější.

Tasemnice.

Tasemnice přicházejí v těle prasete ve stavu nedospělém jako zárodek, jež zoveme *uhrem* č. *boubelem*. Uhry usazený jsou v mase, kteréž nazývá se pak *uhřivým*. Dospělá tasemnice jest plochý červ, složený z mnoha článků, které se stále množí, a mající malou hlavičku obrněnou kruhem háčkův a čtyřmi deskami přissavnými. Těmito přístroji drží se tasemnice ve stěně střeva velmi pevně. Taková dospělá tasemnice žije ve střevě člověka nebo psa. Její dospělé články jsou plny vajíček a odcházejí s lejnem z těla. Sežere-li prase takové lejno, vyvinou se v žaludku jeho z vajíček hned zárodky tasemnice, jež, dokud jsou malinké, dostávají se se zažitinou čili chylusem do krve a krví do masa, v němž se mezi svalovými vlákny usazují: vyvinou se z nich bělavé váčky, někdy jako zrno máku, jindy až jako malý hrášek veliké. Každý váček pak obsahuje jednu hlavičku tasemnice.

Sní-li opět člověk nebo pes takové maso uhřivé, v němž nebyly uhry čili zárodky tasemnice usmrceny, vyvine se z nich v jeho útrokách tasemnice.

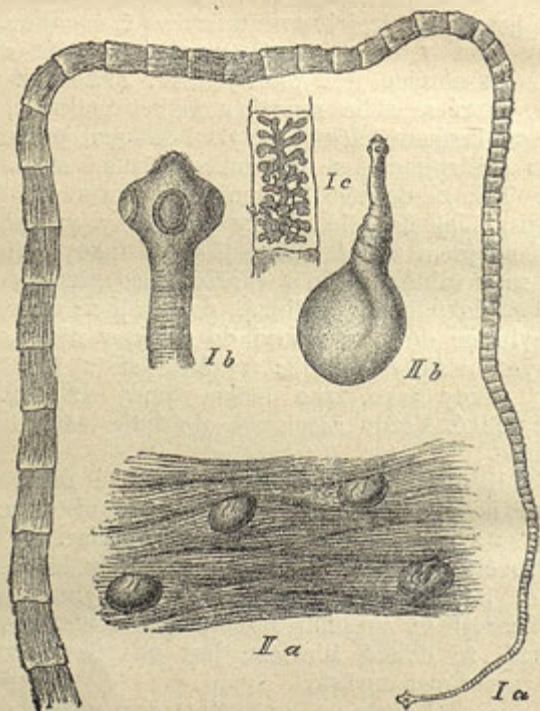
Pro člověka jest tasemnice chorobou dosti nepřijemnou, jakkoli dařívá se lékařům ji vyhnati. Někdy však nezdaří se vypuditi tasemnici i s hlavičkou, což znamená, že dokud hlavička jest ve střevě, vždy na novou tasemnici dorůstá.

Proto jest neradno požívati masa uhřivého a jest také prodávání téhož zakázáno. Vzdor tomu mnozí požívají vědomě masa uhřivého nebo míchají totéž vědomě do jiných pokrmů (uzenek, cervelátů, jaternic atd.) Kdyby počínali si při tom dosti opatně, nebyla by tato činnost jejich tak trestuhodná.

Má-li býti uhřivé maso neškodným, jest potřebí, by teplota nejméně 50° R. všechny vrstvy jeho prostoupila čili aby důkladně provařeno, propečeno bylo.

To obyčejně neděje se při úpravě zboží uzenářského i jaternic, kotelet a jiných pokrmů.

Jak dříve již vytčeno bylo, jest velká část polských prasat, k nám na jatky přiháněných, uhřivou, patrně proto, že v domovině jejich nevěnuje se chovu jich náležitá pozornost.

Obr. 18. Tasemnice.

I.a část tasemnice lidské, ve přirozené velikosti. *I.b* Hlavička její silně zvětšená. *I.c* jeden článek její, jak se nám jeví, když jej mezi skly smáčkeme. *II.a* uhry vepří v maso. *II.b* jen uher či boubel rozvinutý a zvětšený; smáčkeme-li takový boubel mezi dvěma skly, můžeme jeho hlavičku dohlédnouti zvětšovacím sklem v podobě, jakou znázorňuje obr. *I.b*.

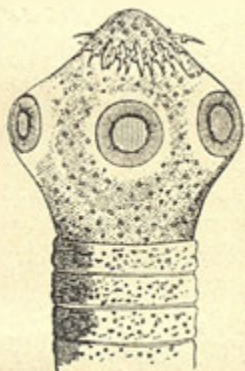
Jak poznáme uhřivé prase?

Uhry vyskytují se u prasat jinak dosti zdravých, ovšem že velký význam hospodářský má okolnost, že maso stává se jimi bezcenným. Na živém zvířeti nejspíše najdeme je pod jazykem nebo na spodní straně očních víček, v podobě bělavých menších nebo větších krupiček.

Jak vyvarujeme uhřivosti?

Uhřivosti vyléčiti nelze, za to snáze lze jí vyvarovati čistým chovem. Zejména o to dlužno pečovati, by prasata *neměla přístupu k ležnu člověka a psa*. Poněvaž právě psi pasáků často tasemnicemi trpí, jest *pasení prasat venku skoro jistou cestou k rozšíření uhřivosti*.

Konečně připojujeme malou poznámku o tom, jak pozná se uher čili boubel skutečně jako takový. Vezmeme dvě čistá skla a boubel mezi nimi opatrně rozmáčkneme; tu pak proti světlu již pouhým okem, ještě lépe však zvětšovací sklem rozeznáme hlavičku se čtyřmi deskami přísavnými a kruhem háčků, jak nám to obr. 19. znázorňuje. Uhřivost jest právní vadou; lhůta reklamační jest 8 dní.

Obr. 19. Hlava uhrovitého zárodku — později hlava tasemnice.

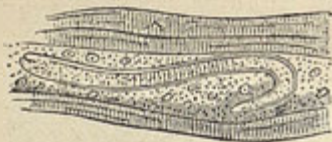
Trichiny č. svalovci.

Cizopasníci tito již často moho hluku natropili, zvláště od r. 1860., kdy nemoc jimi způsobená i u člověka byla poznána. Dostali se k nám s prasetem čínským.

Trichiny č. svalovci jsou tenci červi škrkavkovití, jichž zárodky zakuklují se v mase prasete i jiných zvířat a požije-li masa takového člověk, vyvinují se v jeho

střevě, dospívají, páří a množí se v nesčíslné nové zárodky, stěhují se do svalů, by se tam zakuklili, což způsobuje nemoc, kteráž počíná příznaky tyfosními a končí křečemi, obrnou údů a někdy i smrtí.

První případ nemoci té byl poznán r. 1860., kdy zemřela v Drážďanech dne 27. ledna služka, jež před tím dne 21. prosince jedla uzenku z trichinosního prasete.

Obr. 20. Mladý svalovec první dny po vniknutí do svalů, podélně ležící ve změněném vlákně svalovém, 100 krátě zvětšený.

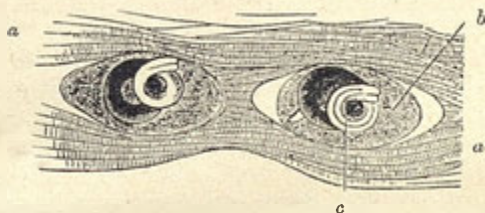
V létech 1860—62 onemocnělo nemocí tou v Blankenburgu 278 vojáků, z nichž dva zemřeli: r. 1862 událo se v městě Plavně 13 smrtelných případů. Největší poplach způsobilo onemocnění 159 osob r. 1863 při výroční slavnosti bitvy u Lipska; z těchto nemocných 28

zemřelo. I v následujících létech r. 1864. a 1865. ráčila nemoc tato v Německu a jinde a též u nás vyskytly se jednotlivé případy. Tehdy utrpělo mnoho firem, zabývajících se výrobou zboží uzenářského, škody velice citelné.

Jest patrné, že nemoc tato neméně hrozivá může býti u prasete a že rozpoznání její důležité jest pro hospodáře v každém ohledu.

Jest první otázkou, kde vězí příčiny této nemoci. Člověk dostane ji z požití trichinosního masa vepřového, ale odkud prase? Patrně i ono požije masa trichinosního asi nejspíše krysu nebo jiného pohozeného masa. Stalo-li se tak, ztrácí prase chuť k žrádlu, chůze jeho stává se napnutou, pohyb nesnadným, někdy objeví se i obrna v kříži; někdy však jsou příznaky nepatrné; chceme-li se za těchto příznaků přesvědčiti, trpí-li zvíře svalovci, prohlížíme lejno, s nímž odcházejí dospělí svalovci ze střeva, když se byli spářili; lejno prohlíží se tak, že na ploché míse smísí se s vodou: špinavá voda opatrně se odlévá a propírání opakuje se několikrát, až zbudou nám jen pevnější částky, mezi nimiž rozeznáme snadno as 3 mm. dlouhé červíčky.

Jistější ještě jest vyříznouti zvířeti t. zv. harpunou malý kousek masa a zkoumati týž drobnohledem; našli bychom drobné červíčky, jež právě do masa vnikli (obr. 20.) anebo se zakuklují (obr. 21.). Jakmile se červíčci

Obr. 21. Dvě buňky svalovců ve svaích zakuklených 50krát zvětšené
a) vlákna svalová, b) obsah buňky, c) svalovec či trichina.

v mase zakuklili, zvápenatí jejich pouzdro (obr. 22.) a dobytče zdá se býti zcela zdravým, jestli průběh nemoci přežilo.

Aby zabránilo se vzniku trichinosy u prasete, dlužno dbáti:

1. aby prase nedostalo žádného masa, o němž není jisto, že není trichinosní;

2. aby prasata neměla přístupu k nijakým mršinám, zdechlinám, a jak již podotknuto, k výkalům lidským; proto zejména dlužno zabrániti prasatům, aby ve hnoji, loužích, záchodech i jinde ryla, kde by trichinosní zbytky koček, králiků, myši, potkanů a p. mohla nalézt; proto také dlužno hubiti myši a potkany v chlévech se vyskytujících; poněvadž pak i dešťovky obsahují zárodky trichin, dlužno brániti prasatům i rytí v zemi a požívání dešťovek.

Obr. 22. Zvápenatělá buňka svalovcová v mase, 50 krát zvětšená.

Jiná pravidla opatrnosti byla by: 1. abychom nekupovali prasat trichinami nakažených, 2. abychom prasata svá u pojišťovacích společností pojistili.

K. Hrubý: Chov vepřového dobytka.

V příčině první můžeme jednak zkouškami (harpunou) se přesvědčiti, není-li maso trichinosní, jednak ujednáním jisté lhůty s prodávacem si zabezpečiti, do které doby možno dobytče vrátiti, kdyby se trichinosním osvědčilo.

Konečně dlužno starati se, aby zvířata trichinosní ať již prasata, ať zdechlé kočky, myši atd. byla na 2 m. hluboko do země zakopána a nehašeným vápnem obložena, aby k nim ani myši nemohly, a vůbec pečujž se o *čistotu* ve chlévech a v potravě.

Chováme-li prasata volně v ohradě nebo ve dvoře, budtež prostory tyto pevně upěchovány nebo dlážděny.

Užitek dobytka vepřového.

Dle hodnověrné zprávy, podané nám odborníkem, přiváží a zabijí se v Praze a v předměstích denně zaokrouhleně 1000 prasat, což činí do roka 365.000 kusů. Počítáme-li kus po 30 zl., jeví se spotřeba pro Prahu a pro vývoz uzených kýť (pražské šunky) buď do míst lázenských neb cizinu zaokrouhleně na 11 milionů zlatých. Bohužel že v to z větší částí čítati nám nutno též příhon dobytčat z Uher a Polska.

Užitečnost prasete jeví se nejen tím, že výchov jeho jest snadný, ježto při nákladu nevelkém zvláště každé lepší plemeno rychle roste a tuční. ale i tím, že téměř veškeré částky těla jeho upotřebení docházejí.

Na připojené tabulce I. pokusili jsme se vypočísti náklad na chov *jeden rok starého prasete*.

U výpočtu tomto sloužilo nám za vzorek hospodářství, kde provádí se výchov vepřového dobytka při provozování mlékařství a využitkování odpadků z téhož.

Cen u výpočtu tom použito bylo takých, jaké právě nyní stávají; dlužno jest v podobných případech na průměrné ceny z posledního desetiletí zřetel bráti.

Vypočtený roční náklad obnosem 37 zl. se arci zmírní tam, kde buď na snadě jest pastva nebo kde

jsou průmyslové závody, jako pivovary, lihovary a pod., které levnějšími odpadky chov dobytka usnadňují.

Uvážíme-li, že 1 rok staré prase dospělo k životní váze na 160 kg. po 50 kr., což činí obnos 80 zl. a že odchovaná prasnice ještě v běhu prvního roku se oprasí nebo kančíka ku skoku se upotřebí, z čehož nám nový užitek vzejde, jež tuto naznačujeme obnosem pouze 20 zl. tuť shledáme, že souhrnný roční výtěžek . . . 100 zl. součet ročního nákladu 37 zl. obnosem 63 zl. jako vyplývající roční užitek převyšuje.

Na velkostatku *Vys. Újezdě* u Dušníků kde as před 6ti lety dle našeho návodu zařízen byl vzorný chov velkého plemene yorkshirského a kde cíli tomu zbudován byl dle plánu našeho vzorný stáj, těší se zmíněná správa z velmi dobrých výsledků. V tabulce II. přinášíme dávky píce pro 1 rok staré dobytce, jakož i výpočet nákladu pro ně k vhodnému upotřebení.

Všestrannost užitečnosti prasete jeví se zvláště tím, že všech částek těla jeho výhodně lze upotřebiti.

Maso jeho jest hodnoty velmi značné; honosíc se velkou živností, má i tu vlastnost, že proměnění se dá přípravou nejrozmanitější v pokrmu velice chutné. Zejména velmi trvalé jest maso uzené, s nímž vedou Angličané obchod obrovský. Jen nemírné požívání masa vepřového přivádí následky, pro které mnozí od požívání jeho zrazují.

Tuk vepřový jest nejvydatnějším mastidlem, pro mnohé pokrmu i chutnějším a přiměřenějším nežli máslo. Mimo to dochází sádlo vepřové rozsáhlého upotřebení v průmyslu k výrobě masť, mazadel atd.

Jazyk, zejména uzený, jest velmi dobrou a oblíbenou pochoutkou.

Útroby vesměs se upotřebují. *Játra, plíce, srdce, ledviny, osrdí, okruží* atd. upotřebují se k děláni jaternic, k nimž i vyčištěných *střev* se upotřebuje.

Krev jest příměskem do jaternic, jelit, bachorků atd. Jiné částky těla, jako *uši, očísky, mozek, kůžičky, slachy,*

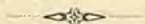
kůstky, paznehty upravují se za pokrmy lahodné a oblíbené. Kdo neznal by *maso křenové, rosol* a huspeninu?

Kůže zvířat mladých, zvláště selat, jest chutnou i úhlednou částí pečínky vepřové; kůže zvířat starých dává pevnou vepřovici, jež druhdy slynila jako kůže knihařská, dosud valného upotřebení dochází na bubny, pochvy, hřebety a p.

Štětiny, zvláště dlouhé od plemen lepších, vyznamenávají se přiměřenou délkou a pružností, hledány jsou pro výrobu zboží kartáčnického; jen nedostatek dobrých štětín vedl ku zavedení jiných látek do tohoto průmyslu, které však nejsou s to štětiny nahraditi.

Kostí posléze, jichž většina ovšem se s masem rozchází, upotřebuje se k výrobě moučky kostní.

Výkaly vepřové docházejí v novější době náležitého uznání zvláště tam, kde potřebí jest hnojiva řidšího, jako příkladně k hnojení luk, v zahradnictví, zelinářství i jinde.

OBSAH:

	Str.		Str.
Předmluva	3	2. Bílá velká	26
Úvod	5	Leicester	27
Tabulka statistická	9	Yorkshire	—
I. Přírodopis prasete		Suffolk	—
O původu	10	Lancashire	28
V čem záleží různost odrůd a plemen	12	3. Prostřední	—
Plemena a odrůdy dobytka vepřového	14	a) pestrá	—
1. Prase kadeřavé	—	Berkshire	29
Prase uherské	—	Hampshire	—
Mongolicza	15	b) bílá	—
Bagoun	—	Prase čínské	—
2. Prase románské	16	indické	—
" portugalské	—	" Poland-čínské	30
" francouzské	—	Konečná úvaha o plemenech	—
" neapolské	—	O ústrojí a jeho výkonech ži- votních	—
3. Prase ušaté	17	1. Kostra	—
a) neušlechtěné	—	Chrup	32
1. polské	18	2. Maso, tuk a kůže	35
2. v Německu a Ra- kousku	19	3. Nervstvo a ústroje smyslové	36
a) bahní	20	Povaha a vychování prasete	37
b) krajinské	—	Útroby	38
české i mo- ravské	—	1. útroby prsní	—
c) chovu domá- cího	21	2. útroby břišní	—
3. ve Francii	22	Soustava zažívací	39
4. v Anglii	—	Žlázy slinné	—
Plemena anglická	23	Ústroje močové	41
1. malá	24	" pohlavní	—
a) černá	—	Vývoj	42
Essex	—	" zárodečný	—
Sussex	25	" pozárodečný	—
Suffolk	—	Váha selat novoro- zených	43
b) bílá	—	Jak přibývá váhy se- latům v 1. čtvrtletí	—
Yorkshire	—	Jak přibývá váhy ve 2. a 3. čtvrtletí	44
Windsor	—		
Coleshill	26		

	Str.		Str.
Mnoho-li váží zvířata ple-		Odstavení	77
menná v stáří 1 roku	44	Další výživa mlad. prasat	78
Mnoho-li váží krmníci dvou-		Vykleštění	80
leti	—	Výživa a ošetřování pleváků	81
II. O plemenitbě	47	Výchov mladých krmníků	—
Plemenitba krevní	—	Denní krmivo mladých	
„ kmenová a čistá	48	krmníků	82
Smišení	49	Hodnota krmiva mladých	
Obnova krve	50	krmníků	83
Výběr zvířat plemenných	52	Výchov pleváků pro krmník.	84
Výběr prasnic	53	Výchov plemenníků	86
„ kanců	54	Plemennice (svinky)	—
Smlouvy s ošetřovateli ple-		Plemennici (kančici)	—
menných kanců	59	Výživa krmníků	87
Stáří zvířat plemenných	60	Plemeno krmníků	—
Jak zachází se se zvířaty ple-		Stáří krmníků	—
mennými	61	Zdravotní stav krmníků	—
Kanec záložní	63	Úplné vykleštění krmníků	—
Boukání	64	Čas pro krmení	—
Páření	65	Volba krmiva	88
„ Pripouštění prasnic	—	Občasná krmná	—
„ Tabulka oprasení	67	Krmivo nejlepší	89
Obřezlost prasnic	—	Spotřeba krmiva	—
Výživa a ošetřování obře-		Čím podporuje se účinek	
zých prasnic	68	krmení	—
Množství a jakost krmiva	—	1. umístěním zvířete	—
Zařízení chléva a ošetření	69	2. rozdělením krmiva	—
Nepravidelnosti	—	3. malými dávkami soli	—
„ Zmetání	—	4. úpravou teploty	90
„ Předčasný porod	70	5. čistotou	—
„ Porod čili oprasení	—	Odhad a prodej krmníků	—
„ Známky bližícího se po-		Od oka	—
rodu	—	Dle mrtvé váhy	91
„ Nepravidelnosti při po-		Dle živé váhy	—
rodu	71	Cena	—
„ Některé nepravidelnosti po		Zařízení chlévů	93
porodu	72	Ošetřování prasat vůbec	98
„ Nadbytečné množství selat	—	Píce	99
„ Ochuravění selat	73	Druhy krmiva	—
„ Prasnice onemocní	—	Chemické složení krmiva	100
„ Prasnice nechťi kojiti	—	Možství výživných látek	
„ Prasnice mají málo mléka	74	v krmivu	101
„ Zamačkání selat	75	Denní spotřeba krmiva	102
„ Sežrání a usmrcení selat	—	Tabulka různých krmiv	—
Ošetřování matek a selat	—	Úprava krmiva	105
„ První péče	—	Jednotlivá krmiva	106
„ Vyražka u selat	76	Nemoci	111
„ Ztučnění selat	—	1. Nemoci vzniklé účin-	
„ Seleta 14 dní stará	77	kem zimy a horka	112
„ Začátek krmení selat	—	Nastuzení a průjem	—

	Str.		Str.
Zánět střev	112	b) Zajik	121
Zánět plic a pohrudnice	—	c) Záškl. snětivý č. prým	—
Zánět mozku	113	d) Mrtvá štetina	—
2. Nemoci vzniklé z nečistoty chlévů a podobných nedostatků	115	Opar, nešlovce a p.	—
Nemoci kožní	—	5. Nemoci původu různého	122
Hnilička	116	Horečka mladých prasat	—
3. Nemoci vzniklé účinkem nevhodné potravy	116	Scrophulosa č. krtice	—
Průjem	—	Korky	123
Dávení	—	Vzteklina	—
Vyrážka u selat	—	Zánět očí	—
Zimnice po oprasení	117	Vodnatost břicha, tlusté hrdlo, tupost a p.	—
Nedostatek chuti ku žrádлу a špatné trávení	—	Epilepsie, záněty vnitřní, zlomeniny, rány a p.	—
Kolika	—	6. Nemoci způsobené cizopasnými	124
Větrnatost	—	Prašivina	—
Zánět žaludku	—	Škrkavky střevní a vtejší	—
Výklop konečníku	118	Měchovci plicní	—
Výklop matečníku	—	Tasemnice (uhřivost)	125
Růže snětivá u prasat č. červenka	—	Jak poznáme uhřivé prase?	127
4. Nemoci nakažlivé	119	Jak vyvarujeme uhřivosti?	—
Slintavka a paznehtice (kulhavka)	120	Trichiny č. svalovci	—
Snět slezinná (Anthrax)	121	Užitek dobytka vepřového	130
„) Mrtvice černá	—	Náklad na chov 1 rok starého prasete	132

